

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORUÇLA İLGİLİ UYDURMA RİVAYETLERİN SENED VE METİN TAHLİLİ
(İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN *EL-MEVZÛ'ÂT*'İ ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS

Fethullah LATİFOĞLU

OCAK-2025
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**ORUÇLA İLGİLİ UYDURMA RİVAYETLERİN SENED VE METİN TAHLİLİ
(İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN *EL-MEVZÛ'ÂT*'İ ÖZELİNDE)**

**ANALYSIS OF FABRICATED NARRATIONS CONCERNING FASTING AND
TEXT (IN PARTICULAR OF *EL-MEVZÛ'ÂT* OF IBNUL-JAWZİ)**

YÜKSEK LİSANS

Fethullah LATİFOĞLU

**OCAK-2025
GÜMÜŞHANE**

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORUÇLA İLGİLİ UYDURMA RİVAYETLERİN SENED VE METİN TAHLİLİ
(İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN *EL-MEVZÛ'ÂT*'İ ÖZELİNDE)

ANALYSIS OF FABRICATED NARRATIONS CONCERNING FASTING AND
TEXT (IN PARTICULAR OF *EL-MEVZÛ'ÂT* OF IBNUL-JAWZİ)

YÜKSEK LİSANS

Fethullah LATİFOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Abdulvehhab GÖZÜN

OCAK-2025
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Oruçla İlgili Uydurma Rivayetlerin Sened ve Metin Tahlili (İbnü’l-Cevzî’nin *el-Mevzû‘ât*’ı Özelinde)**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

27/01/2025

.....
Fethullah LATİFOĞLU

TEŞEKKÜR

Çalışmamın tüm süreci boyunca başta, kıymetli görüşlerini, desteklerini esirgemedi tavsiyeleriyle bana yol gösteren hocam Doç. Dr. Abdulvehhab GÖZÜN'e, aileme, sevgili eşim Merve LATİFOĞLU ve özellikle kardeşim Hâfız Hüseyin LATİFOĞLU'na teşekkürü borç bilirim.

Fethullah LATİFOĞLU
GÜMÜŞHANE – 2025

ÖZET

Bu araştırmada İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât* adlı eserinin “Kitâbü's-Sıyâm” bölümünde geçen uydurma olarak nitelendirilmiş hadisler sened ve metin yönünden ele alınmıştır.

Çalışmamıza başlarken birinci bölümde, mevzû kavramı tanıtılarak uydurma rivayetlerin tarihi süreci, hadis uydurma şekilleri ve hadis uydurma sebeplerine değinilmiştir. Ardından araştırmamıza konu olan *el-Mevzû'ât* ve müellifi İbnü'l-Cevzî tanıtılmıştır. Ayrıca bu bölümün sonunda oruç ibadeti hakkında genel bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde *el-Mevzû'ât*'ın, oruç ibadeti ile ilgili olan “Kitâbü's-Sıyâm” bölümünde geçen rivayetler ele alınmıştır. Bu rivayetler, literatür kaynaklarından faydalanılarak sened ve metin yönünden tahlil edilmiştir. Münekkitlerce rivayetlere yöneltilen eleştirilere de yer verilerek hadislerin sonunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, ilgili hadislerin sened ve metin tahlilinden elde edilen bulgular açıklanıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Oruç, Rivayet, Tahlil, Uydurma.

SUMMARY

In this research, hadiths that are considered fabricated in the “Kitâbü’s-Sıyâm” section of Ibn al-Jawzi’s work called al-Mawzû’ât are examined in terms of chain of narration and text.

In the first section, the concept of fabrication is introduced and the historical process of fabricated narrations, the ways of fabricating hadiths and the reasons for fabricating hadiths are discussed. Then, al-Mawzû’ât, which is the subject of our research, and its author Ibn al-Jawzi are introduced. In addition, general information about fasting is provided at the end of this section.

In the second section of our research, the narrations in the “Kitâbü’s-Sıyâm” section of al-Mawzû’ât, which is related to fasting, are examined. These narrations were analyzed in terms of chain of narration and text by making use of literature sources. The criticisms directed to the narrations by critics are also included and evaluations are made at the end of the hadiths.

In the conclusion section, the findings obtained from the chain of narration and text analysis of the relevant hadiths are explained and evaluated.

Keywords: Hadith, Fasting, Narration, Analysis, Fabrication.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	X
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	2
2. Çalışmanın Konusu ve Sınırlılıkları.....	2
3. Çalışmanın Kaynakları.....	3
4. Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı	3
1. MEVZÛ HADİS VE HADİS UYDURMA FAALİYETİNİN BAŞLANGICI.....	5
1.1. Mevzû Hadis	5
1.2. Hadis Uydurma Faaliyetinin Başlangıcı	6
1.2.1. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi	6
1.2.2. Hz. Osman'ın Hilafetinin İkinci Yarısı	7
1.2.3. Hicrî 40/41 Yılları	8
1.2.4. Birinci Asrın Son Üçte Birlik Dönemi.....	9
1.3. Hadis Uydurma Şekilleri.....	11
1.4. Hadis Uydurma Sebepleri	12
1.4.1. Siyasî Ayrılıklar	12
1.4.2. Zındıklık.....	14
1.4.3. Kabile Taassubu	15
1.4.4. Kıssacılık / Vâizcilik.....	16
1.4.5. Fıkâhî ve Kelâmî İhtilaflar.....	18
1.4.6. İslâm'a Hizmet Arzusu	19
1.4.7. Şahsi Menfaat.....	19
1.5. İbnü'l-Cevzî'nin Hayatı	20
1.5.1. İbnü'l-Cevzî'nin Eserleri	21
1.5.2. İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzû'ât'ı.....	22

1.6. ORUÇ	23
1.6.1. Oruç Çeşitleri	25
1.6.1.1. Farz Oruç.....	25
1.6.1.2. Vacip Oruç	25
1.6.1.3. Nâfile/Sünnet Oruç	25
1.6.1.4. Yasaklanan Oruçlar	26
2. İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN EL-MEVZÛ'ÂT'ININ “KİTÂBÜ'S-SİYÂM”	
BÖLÜMÜNDEKİ UYDURMA RİVAYETLERİN SENED VE METİN TAHLİLİ	29
2.1. Ramazan Orucunun Emredilme Sebebi	29
2.2. Hilâlin Şafak Vaktinden Önce Batmasının Hükümü	30
2.3. Ramazan Demenin Yasaklanması.....	33
2.4. Ramazan Orucu Tutanlar İçin Cennetin Süslenmesi	35
2.5. Ramazan'ın İlk Gecesi Bağışlanma	41
2.6. Ramazan'ın İlk Gününün Sabahında Bağışlanma.....	43
2.7. Ramazanda Çokça Âzat Edilme.....	45
2.8. Yer'in ve Göklerin Oruç Tutan için Cenneti Müjdelemesi.....	47
2.9. Ramazan Ayında Bir Oruçluya İftar Vermenin Sevabı	49
2.10. Oruçluyken Kişiye İkinci Vaktinden Sonra Günah Yazılmaması	51
2.11. Ramazan Ayının Güvenliği İle Yılın Tamamının Emniyeti	53
2.12. Hurma ile Oruç Açmak	54
2.13. Oruçlunun Misvak Kullanması	57
2.14. Orucu Bozan Durumlar	58
2.15. Ramazan Orucunu Kasten Bozan Kişinin Yapacakları	61
2.16. Eyyâm-ı Bîd Günlerinde Oruç Tutmanın Sevabı.....	65
2.17. Zilhiccenin On Günü Oruç Tutmak	68
2.18. Senenin Son Günü Diğer Senenin İlk Günü Oruç Tutmak	72
2.19. Muharrem Ayının İlk Dokuz Günü Oruç Tutmak	75
2.20. Âşûrâ Hakkında.....	76
2.21. Receb Orucu.....	90
3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	101
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ	114

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühû
çev.	: Çeviren
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Milâdî
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
r.a.	: Radıyallahu Anh
r.anhâ	: Radıyallahu Anhâ
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Allah (c.c.) insanların ve tüm mahlûkâtın yaratıcısıdır. Bilinen ve bilinmeyen âlemlerin rabbidir. Yüce Allah (c.c.) âdemoğluna din olarak İslâm'ı seçmiş ve onu kullukla mükellef kılmıştır. Kulluğun nasıl olması gerektiğini de peygamberler aracılığıyla ona öğretmiştir. Bu metot insanın fitratına en uygun olanıdır.

Kulluk görevinin başında ibadetler gelmektedir. İbadetler esas itibariyle kulun Rabbiyle olan yakınlaşması ve şükür ifadesidir. Allah'ın (c.c.) kullarının ibadetlerine ihtiyacı yoktur. Ancak insanın ibadetleri yerine getirmesinin kendi menfaatine olduğunu bildirmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm'ın beş esas üzerine inşa edildiğini belirtmektedir. İslâm dininin beş temel esasından biri oruçtur. Bu ibadet insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte İslâm ümmetine hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır.

İslâm'da oruç, Ramazan ayı boyunca imsaktan iftar vaktine (güneşin doğumundan-batışına) kadar yeme, içme ve bazı dünyevî hazlardan uzak durmayı gerektiren bir ibadet olarak tanımlanmaktadır. Bu ibadet, insanın yalnızca maddî ihtiyaçlarını kontrol altına almasını değil, aynı zamanda mânevî ve ahlâkî bir temizlenme sürecinden geçmesini de hedeflemektedir.

Ramazan ayında gerçekleştirilen toplu ibadetler, iftar sofraları ve sosyal yardımlaşma faaliyetleri, insanlar arasında dayanışma duygusunu artırarak toplum yapısını güçlendirmektedir. Bu da oruç ibadetinin sadece ferdî bir ibadet olmadığını, toplumsal hayatın düzeninde de önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca bilimsel araştırmalar, orucun insan sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymuş ve oruç ibadetinin aynı zamanda biyolojik boyutunun olduğunu da göstermiştir. Bu bakımdan oruç, Allah'ın (c.c.) hoşnut olacağı has kulu her yönüyle tamamlayan bir ibadettir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlığa, Allah'ın (c.c.) razı olacağı seviyeye bir insanın nasıl gelebileceğini tüm örnekliğiyle yaşayarak öğretmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu yaşantısı sünnet olarak ifade edilmektedir. Onun (s.a.v.) sünnetini aktaran rivayetler hadis ilminin başlıca konusudur. Daha çok onun (s.a.v.) sözleri denilince akla gelen hadis ilmi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbından başlamak üzere günümüze kadar gelmiştir. Ancak birtakım menfî sebeplerle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) zaman zaman söylemediği sözler ya da yapmadığı işler isnat edilmiştir. Bunları titizlikle inceleyen ve Hz. Peygamber'in

(s.a.v.) sünnetine sahip çıkan âlimlerin önemli çalışmaları olmuştur. Bu çalışmaların yer aldığı literatüre Hadis ilminde “Mevzû‘ât” denilmiştir.

1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı; oruçla ilgili uydurma olduğu söylenen hadislerin, mevzûât literatürünün en temel eserlerinden olan İbnü’l-Cevzî’nin “*el-Mevzûât*’i” esas alınarak, rivayetlerin sened ve metninin sebep, şekil ve usul yönünden tahlil edilmesidir.

Uydurma hadislerle ilgili daha önce yapılan araştırmalarda namaz, cennet-cehennem, akıl, Allah tasavvuru konularının ele alındığını görmekteyiz. Bu çalışmalar şu şekildedir:

- “Namazla ilgili uydurma hadislerin değerlendirilmesi”¹
- “Cennet ve cehennemle ilgili uydurma hadisler (İbnü’l-Cevzî örneği)”²
- “Uydurma hadislerde akıl”³
- “Uydurma hadisler ve mitolojik anlatılar”⁴
- “Uydurma hadis rivayetlerinde Allah tasavvuru”⁵

Oruç ibadetiyle ilgili rivayetlerin değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalar ise şu şekildedir:

- “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Ramazan dışında tuttuğu ve tavsiye ettiği oruçlarla ilgili rivayetlerin tahlili”⁶
- “Oruçlu hakkındaki kütüb-i sitte rivayetlerinin değerlendirilmesi”⁷

Uydurma hadislerde ele alınan konulara, oruç ibadetiyle ilgili rivayetler özelinde yapılan araştırmalara bakıldığında, oruçla ilgili uydurma rivayetlerin değerlendirilmesi çerçevesindeki bu çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

2. Çalışmanın Konusu ve Sınırlılıkları

Araştırma esasen, bu alanın en önemli isimlerinden Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî el-Bağdâdî’nin (ö. 597/1201) “*Kitâbü’l Mevzû‘ât mine’l ehâdîsi’l merfû‘ât*’i” özelinde mevzû (uydurma) olarak nitelendirdiği oruçla ilgili hadislerin hem sened hem de metin

¹ Selami Çölbeyi, *Namazla ilgili uydurma hadislerin değerlendirilmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

² Dilek Yavuz Turun, *Cennet ve Cehennemle ilgili uydurma hadisler (ibnü’l-cevzî örneği)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

³ Tevfik İşçen, *Uydurma hadislerde akıl* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

⁴ Fatih Muhammet Yüksel, “Uydurma Hadisler ve Mitolojik Anlatılar -Mukayeseli Bir Yaklaşım-”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (30 Haziran 2022), 219-253.

⁵ Muhammet Ali Asar, “Uydurma Hadis Rivayetlerinde Allah Tasavvuru”, *Antakiyat* 2/2 (27 Aralık 2019), 235-252.

⁶ Emetullah Koyuncu, *Hz. peygamber’in (S.a.s) Ramazan dışında tuttuğu ve tavsiye ettiği oruçlarla ilgili rivayetlerin tahlili* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

⁷ Meryem Tütüncüler, *Oruçlu hakkındaki kütüb-i sitte rivayetlerinin değerlendirilmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

yönünden tahlil ve tenkidini konu edinmektedir. Bu rivayetler ve ihtiva ettiği konular Kütüb-i tis'a çerçevesinde incelenerek sahih hadislerle karşılaştırılıp ilgili kaynaklara da işaret edilmiştir. Rivayetlerin ne şekilde aktarıldığı, lafızların benzerliği ya da farklılıkları varsa belirtilmiştir.

3. Çalışmanın Kaynakları

Çalışmanın asıl kaynağı İbnü'l-Cevzî'nin "*Kitâbü'l Mevzû'ât mine'l ehâdisi'l merfu'ât'ı*"dır. Eserin "*Kitâbü's-sıyâm*" bölümünde yapılan incelemelerde ihtiyaç duyulduğunda literatürde yer alan, Ebü'l-Fazl es-Süyûtî'nin, "*el-Le'âli'l-masnû'a*"sı Ebû Abdillâh eş-Şevkânî'nin "*el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*"sı, İbn Arrak'ın "*Tenzîhu's şerî'a*"sı, İbn Adî Cürcânî'nin "*Kâmil fî duafâir-ricâl*"i, İbn Hibbân'ın "*Kitâbü'l mecrûhîn*"i, Beyhakî'nin "*Sünenü'l kübrâ*"sı, Zehebî'nin "*Mizânü'l İ'tidâl*"i İbn Hacer'in "*Lisânü'l Mizân*"ı, İbn Ebû Hâtim'in "*ilel*"i Hatib el-Bağdâdî'nin "*Târîhu Bağdâd*"ı gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmada incelenen hadislerin metin tenkidi yapılırken, hadis ilminin önemli sahih kaynaklarından olan Kütüb-i tis'a'dan karşılaştırmalar yapılarak konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

4. Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmamızın birinci bölümünde öncelikle mevzû hadisin lügavî ve ıstilahî tanımı yapılmıştır. Hadis uydurma faaliyetlerinin ihtilafı olan başlangıcı meselesi ve tarihi seyri gerekli argümanlar ortaya koyularak ifade edilmiştir. Hadis uydurma şekilleri ve sebepleri açıklanmıştır. Ayrıca çalışmamızın temelini oluşturan *el-Mevzû'ât* ve müellifi İbnü'l-Cevzî hakkında bilgi verilmiştir. Ardından oruç ibadetinin Kur'ân ve sünnet ışığında tarifi yapılarak birinci bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde '*el-Mevzû'ât*'ın "*Kitâbü's-Sıyâm*" bölümündeki uydurma olarak nitelendirilen yirmi bir başlıkta yer alan otuz iki rivayetin sened ve metin yönünden değerlendirmelerine başlanmıştır. İncelemeler yapılırken mevzûât, hadis usûlü, ricâl, cerh ve ta'dîl kaynaklarından faydalanılmıştır. Hadislerin Arapça metinleri verilerek aslî halinde görülmeleri hedeflenmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin rivayetler hakkındaki görüşlerine yer verildikten sonra literatürde yer alan münekkitlerin ifadelerine başvurulmuştur.

Hadislerin senedi ya da metni üzerinde genelin dışında bir ifade varsa özellikle zikredilmiştir. İlgili rivayetlerin öncelikle senedleri ele alınıp cerh edilen râviler hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra farklı kaynaklarda başka tarikleri varsa onlara gidilerek

karşılaştırmalar yapılmıştır. Hadislerin metni ve ihtiva ettiği konu Kütüb-i tis'a çerçevesinde sahih kaynaklarda yer alıyorsa ifade edilerek ilgili bölüme işaret edilmiştir.

Metinde yer alan ifadeler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmasa da muhtevası bakımından yakınlık olan hususlar belirtilmiştir. Sened ve metin çerçevesinde ortaya çıkan tüm görüş ve ifadeler ilgili bölümün sonunda değerlendirilmiştir. İhtilaf edilen râvi veya hadis metni varsa ifade edilmiştir. Yer yer uydurma kabul edilen rivayetlerin, uydurulma sebebi ya da şekli üzerine durulmuştur. Rivayetlerin kabul edilip edilmemesi hususu Kur'ân ve sünnet ışığında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda '*el-Mevzû 'ât*'ın oruç bölümünde yer alan otuz iki rivayet sened ve metin yönünden tahlil edilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde, literatür bilgisine, cerh edilen râvilere ve münekkitlerin tenkit lafızlarına yer verilmiştir. Ayrıca oruçla ilgili uydurma rivayetlere dayanan araştırmadan elde edilen bulguların genel olarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEVZÛ HADİS VE HADİS UYDURMA FAALİYETİNİN BAŞLANGICI

1.1. Mevzû Hadisin Tanımı

Lügatte “bir şeyi yere bırakmak, koymak ya da yukarıdan aşağı atmak” anlamındaki vaz‘ masdarı “vaz‘u fulan ala fulan” şeklinde kullanıldığında “arada hiçbir açıklık bırakmadan bir şeyi diğerine bitiştirip yapıştırmak” manasına gelmektedir.⁸

İbn Dihye (ö. 633/1235), lügatte “mevzû” kavramının “eklenen” anlamına geldiğini söylemektedir. Örneğin falanca kimse, falanca adına bunu uydurdu, yani ona ait olmayan şeyi ona yamadı denir. Vad‘ kelimesi aynı zamanda “düşünme ve bir yerden alıp da bir yere koyma anlamına da gelmektedir.”⁹ Hadis ıstılahında mevzû hadis: Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan uydurmak (kizb) ile cerh edilmiş râvinin rivayetine denir.¹⁰ الموضوع (mevzû) tabirinin yanı sıra المصنوع (masnû) ve المختلق (muhtalak) kelimeleriyle de izah edilmektedir.¹¹

Mevzû hadis “Başta İslâm dinine kast edenler olmak üzere, mensup oldukları siyasî fırka ve hizipleri, fikhî mezhepleri, kabilelerini, cinsiyetlerini, dillerini, peşinden gittikleri imam ve hükümdarları methetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, cami ve mescidlerde vaaz ettikleri cemaatin teveccühüne nail olmak, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak maksadıyla din düşmanlarının, yalancıların ve câhillerin uydurdıkları, sonra da bu uydurulan şeylere, derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis râvilerinden düzdükleri isnadlar ekleyerek hadisleşmiş gibi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) iftira ile isnad ettikleri sözlere mevzû (uydurma) hadis adı verilmiştir.”¹² şeklinde de tanımlanmaktadır.

⁸ M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Aralık 2021).

⁹ Ebû Abdillâh Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, çev. Mehmet Emin Akın (İstanbul: Medarik Yayınları, 2012), 70.

¹⁰ İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örnekleriyle Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2014), 119.

¹¹ Ebû Abdillâh İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, çev. Hanifi Akın (İstanbul: Polen Yayınları, 2015), 47.

¹² Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 131.

1.2. Hadis Uydurma Faaliyetinin Başlangıcı

Hadis uydurma faaliyetinin ne zaman başladığı konusunda, Hadis âlimlerinin bazıları arasında ihtilaf olduğu göze çarpmaktadır. Bu hususta öne çıkan görüşler şu şekilde ifade edilebilir:

- Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde başladığını söyleyenler,
- Hz. Osman'ın (r.a.) hilafetinin ikinci yarısında başladığını söyleyenler,
- H.40/660'da başladığını söyleyenler,
- H.41/661'de başladığını söyleyenler,
- Birinci asrın son üçte birlik kısmında başladığını söyleyenler olmuştur.

1.2.1. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi

Uydurma hadis rivayetinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında başladığını söyleyenler kendilerine, “men kezebe” hadisini dayanak alarak bu hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o dönemde uydurma rivayette bulunan bir kimse için söylediğini ileri sürerler.¹³ Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Kim kasten bana yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.*”¹⁴ Buyurmaktadır.

Konuyla ilişkili olan rivayet Bureyde hadisi şeklinde de bilinmektedir.¹⁵ Alî b. Muhsir > Sâlih b. Hayyân > İbn Bureyde tarikiyle bu rivayette söylenen şudur:

Bir adam Medine'ye iki mil uzaklıkta Beni Leys kabilesine ait olan bir mahalleye, câhiliye döneminde o kimselerden olan bir kadınla evlenmek istemiş fakat ona müsaade edilmemiş. Bu kişi üzerinde güzel kıyafetlerle tekrar oraya giderek “Bu elbiseyi bana peygamber giydirdi ve size kadılık yapmamı emretti” diyerek sevdiği kadının evine gitti. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.v.) haber edildiğinde “Allah'ın düşmanı yalan söylemiş” buyurarak hemen bir kişiyi görevlendirip ona “Zannetmiyorum ama sağ bulursan boynunu vur, ölü bulursan da cesedini yak” emrini verdi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) görevlendirdiği kişi oraya geldiğinde adamı bir yılan tarafından zehirlenerek ölmüş bir vaziyette buldu ve onun cesedini yaktı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Kim bilerek benim*

¹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zâif*, 49.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Cenâiz 33 (nr:1229); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Ahmed b. Ruf'at Halemî (Türkiye: Dâru't-Tabâ'ati'l Âmire, 1334), Mukaddime 3; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l Çarbi'l İslâm, 1996), Menâkib (nr:3715); Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb Erneûd (Lübnan: Dâru Risâleti'l Â'lemiyye, 1430), İlim 5 (nr:3652); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb Erneûd (Lübnan: Dâru Risâleti'l Â'lemiyye, 1430), Sünnet 4 (nr:30).

¹⁵ Emin Aşıkutlu, “Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değerleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005), 8.

adına yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisini söyleme sebebinin bu olduğu ileri sürülmektedir.¹⁶

Bu rivayetin tespit edilen dört tarihinin incelenmesi Enbiya YILDIRIM tarafından yapılmıştır. Yapılan tetkikin neticesinde “Zikredilen dört tarihin senedlerindeki bir kısım râvilerin, hadis münekkithlerince tenkide tabi tutulduğu gözlenmektedir. Bunları rivayet edenler ya son derece zayıf ya da tanınmayan kimselerdir. Bu da sened açısından rivayete olan güveni sarsmaktadır.”¹⁷ Sonucuna ulaşılmıştır. Konuya mukabil Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde (kaynaklarda geçen) başka bir hadisenin olmadığını da söylememiz gerekmektedir.¹⁸

Uydurma rivayetin Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde başladığını söyleyen İbn Hazm (ö.456/1063), Ahmed Emin (ö.1374/1954), Sıddıkî (ö.1952), Ebû Zehv (ö.1974) gibi müelliflerin¹⁹ görüşlerini kabul edecek olursak ortaya bazı sorunlar çıkmaktadır. Öncelikle güvenilir kaynaklarda “men kezebe” hadisinin sebep-i vürûduyla alakalı bir ifade geçmemektedir. İlaveten sahâbeden kimsenin bile bile Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yalan isnat ettiği de tespit edilmemiştir. Bu sebeple bu görüşlerin net bir dayanağı olmayıp zandan öteye geçmemektedir.²⁰ Ayrıca Bureyde hadisini sahih kabul edecek olursak yine hukukî bakımdan sorun teşkil edecektir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.v.) orada suçlanan kimseyi dinlemeden, suçu ispat edilmeksizin, infaz emrini verdiği söylenmektedir. Suçsuz olma ihtimaline karşın oraya giden kimsenin ne yapacağına dair bir şey zikredilmemektedir. Bu açıdan yine sıkıntı oluşturmaktadır. Bizler için “men kezebe” hadisiyle alakalı en makul şey “sözlerinin olduğu gibi muhafazası sadedinde, içine bir şey karıştırılmasından sakındırmak babında söylenmiştir”²¹ demek olacaktır.

1.2.2. Hz. Osman’ın Hilafetinin İkinci Yarısı

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer’in (r.a.) hilafetleri dönemince hadis uydurulduğuna dair zandan öteye geçmeyen kesin bir bilgi olmamakla beraber münafıkların ve mürted kimselerin dinden dönme sırasında maksatlarına uyan hadis icat etmeleri (sahâbe olmayan bir çok kimse için mevzubahis olabileceği gibi) ihtimal dahilinde kabul edilir.²² Sahâbe arasında ise bid‘atçilikle dahi

¹⁶ Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 19.

¹⁷ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, 21.

¹⁸ M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe’i-Tanım Yolları-Tenkidi* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 21.

¹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-Münîf fi’s-Sahih ve’z-Zaif*, 49.

²⁰ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, 22.

²¹ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, 23.

²² Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe’i-Tanım Yolları-Tenkidi*, 22.

itham edilen kimse yoktur. Hata ve gûnahtan sâlim olmadıkları kabul edilmekle birlikte bütün muhaddislerce de tenkit dışında bırakılmışlardır.

Sahâbe arasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatını takip eden süreçte, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ölmediğinin söylenmesi, naaşının nereye defnedileceği hususu ve ilk halife seçimi olan imamet meseleleri gibi küçük çaplı birtakım olaylar vuku bulmuş ancak Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) vakarlı duruşuyla hemen yatıştırılmıştır. İslâm'da ciddi ihtilaflara gelecek olursak ilk tohumu, Abdullah b. Sebe'nin Hz. Osman (r.a.) aleyhinde hilafeti haksız yere aldığı iddialarıyla ortaya çıkıp Hicaz'dan başlayarak Basra, Şam ve diğer şehirleri dolaşması ile atılmış oldu.

Ekrem Ziya el-Umerî, uydurma rivayetlerin Hz. Osman'ın (r.a.) hilafetinin ikinci döneminde (h.29-35) başladığını söylemektedir.²³ Ancak Umeri'nin konuyla alakalı naklettiği rivayetin senedinde yer alan İbn Lehîa (ö. 174/790), hadis ulemâsınca cerh edilmiş ve kitapları yakılmıştır.²⁴ Yapılan tetkiklerde yine sıhhate zarar veren unsurlara rastlanmıştır.

Hz. Osman'ın (r.a.) şehadetiyle birlikte bazı fırkalar zuhur etmiştir. Bu hadise sebebiyle de Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Muâviye (r.a.) karşı karşıya gelmiştir. Burada da vuku bulan "hakem olayı" ile birlikte iki büyük fırka ortaya çıkmıştır. Bunlar Hz. Ali'yi (r.a.) küfür ile suçlayan Havâric ile Hz. Ali'yi (r.a.) ilah ilan eden, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer'e (r.a.) söven "Şîa"dır.²⁵ "Büyük günah işleyen kimse tövbe etmedikçe kafirdir" görüşüne sahip Havâric'in yanı sıra yine "büyük günah işeyenin küfür ile iman arası (el-menzile beyne'l menzileteyn) olduğunu söyleyen Mu'tezile ve bu hususta görüş belirtmeyen mürcie ortaya çıkmıştır.²⁶ Sahâbe asrının sonuna doğru Kaderiyye , daha sonra Cehmiyye ve Müşebbihe gibi batıl fırkalar zuhur etmiştir.²⁷

1.2.3. Hicrî 40/41 Yılları

Hadis âlimlerinden bazılarına göre uydurma rivayetlerin başlangıcı Hicrî 40'a nispet edilir. Accâc el-Hatîb, hicrî ilk asrın yarısından bir müddet önce başladığını söylemektedir. Sıbâi ise uydurma rivayetlerin başladığı yıl olarak sünnetin saflığını koruduğu dönemin son bulmasının ardından H. 40/660'a işaret etmiştir. A'zamî daha ziyade hicrî 40'larda uydurma faaliyetlerinin başladığını ifade ederken Ebû Gudde de

²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîfi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, 49.

²⁴ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, 25.

²⁵ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 26.

²⁶ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 136.

²⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 26.

hicrî 40'a işaret ederek Hz. Osman'ın (r.a.) şehadetiyle ortaya çıkan fitneden meydana geldiğini söylemektedir.²⁸

Ebû Zehv , hadis uydurmanın Hz. Osman (r.a.) zamanında fitne ateşini yakan İbn Sebe taraftarlarınca başladığını ve halifenin şehit edilmesine kadar uzadığını söyler.²⁹ Daha sonra Hz. Ali (r.a.) hilâfeti alıp, Hz. Muâviye (r.a.) ile arasında yaşananların akabinde insanların Şîî, Hâricî ve bunların dışında kalan cumhur şeklinde gruplara ayrıldıklarını belirtmiştir. Bu noktada net olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnat etmelerin ortaya çıktığını belirterek âlimlerin hicrî 41(661) senesini uydurma rivayetlerin başlangıcı olarak gördüğünü söylemiştir.³⁰

1.2.4. Birinci Asrın Son Üçte Birlik Dönemi

Mevzû rivayetlerin uydurulması faaliyetlerinin birinci asrın son üçte birlik döneminde başladığını söyleyenlerden birisi Fellâte'dir. Bu hususu genişçe işleyerek bu dönemden öncesine hazırlık evresi demektedir. Bu evreleri şöyle sıralamaktadır:

- Ashâbın tenkit edilmeye başlanması
- Bazılarının, halkı halifeye karşı kışkırtması
- Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali'nin (r.a.) şehit edilmesi
- Müslümanların fırkalara ayrılması
- Bazı kimselerin, görüşlerine itibar edilmesi maksadıyla sahâbe adına yalan uydurmasıdır.³¹

Fellâte “Tüm bu gelişmeler, Hz. Peygamber (s.a.v.) adına yalan uydurmaya hazırlayan sebepler olmuştur. Ancak ben Allah Resûlü'nün (s.a.v.) vefatından itibaren bir kimsenin onun adına hadis uydurmaya başlangıç olarak kabul edebileceğim sağlam bir rivayete rastlamadım. Sahabenin büyük kısmının vefat edip geride toplumda bir ağırlığı hissedilmeyen küçüklerin geride kaldığı ve onlarında cemiyetlerden kaçındığı ilk asrın son üçte birlik dilimi hadis uydurmalarının başladığı dönemdir.”³² Demektedir.

Hicrî 110 senesinde vefat eden meşhur imamlardan İbn Sîrîn (ö. 110/729) “ İlk zamanlar isnad sormuyorlardı, ne zaman ki fitne vuku buldu, bize kendilerinden rivayet ettiğiniz kimselerin isimlerini söyleyin demeye başladılar. Bu suretle, ehl-i sünnetten olanlara bakıyor ve hadislerini alıyorlar, ehl-i bid'atten olanların hadislerini de terk ediyorlardı”³³ demiştir.

²⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, 50.

²⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, 50.

³⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanım Yolları-Tenkidi*, 28.

³¹ Ömer Fellâte, *el-Vad'u fi'l Hadîs* (Beyrut: Müessesetü Menâhilü İrfân, 1395), 1/181.

³² Fellâte, *el-Vad'u fi'l Hadîs*, 1/182.

³³ Talat Koçyiğit, “Mevzu Hadislerin Zuhuru”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV (1967), 67.

Fellâte bu durumu değerlendiren: “İbn Sîrîn’in bu sözü fitneyle beraber hadis uydurmanın başladığını göstermemektedir. Bilakis imamların hadis kabulünde çok sıkı ve ihtiyatlı davrandıklarını, bid‘at ehlinen hadis almaktan kaçındıklarını ortaya koyar demektir. Bunu ya ilk nesle muhalif yol tutmaları sebebiyle bir ceza mahiyetinde veya bid‘at ehli olmaları onları zayıf kimselerden rivayete sevk edebileceği endişesi ya da kendi bid‘atlerini destekleyen râvilerin yalan olmasından şüphe ettikleri gerekçesiyle yaptıklarını belirtip onların bu durumunun teyakkuz halinde olduklarını gösterdiğini söylemektedir.”³⁴

Çakan “Hadis uydurma girişimlerinin başlangıcını Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zaman-ı saadetlerine kadar götürmek isteyenler varsa da çoğunluk Hz. Osman’ın (r.a.) şehit edilmesini takip eden olaylar sonucu oluşan grupların bu işi başlattıkları görüşündendir”³⁵ demiştir.

Uydurma rivayetlerin ne zaman başladığı hususunda eldeki bilgilere bakacak olursak, bazılarınca hicrî 40/(660)-41/(661) yılları uydurma rivayetlerin başlangıcı olarak kabul edilse de makul olan fitnenin patlak verdiği hicrî 34/(654)-35/(655) yıllarıdır.³⁶ Fitnenin hazırlık safhaları denilebilecek Hz. Osman’ın (r.a.) hilafetinin ikinci dönemi, özellikle İbn Sebe’in hadis uydurma faaliyetlerinde bulunduğu söylenebilir. Fakat uydurma faaliyetinin insanların Mısır’dan Medine’ye yürüdüğü döneme yakın bir zamana hasretmek makul olacaktır.³⁷ Çünkü Hz. Osman’ın (r.a.) hilafetinin ilk yıllarında tevessül ettiği kabul edilirse bu ashâba intikal edecektir ve o dönemde çeşitli bölgelere dağılmış sahâbenin onu engelleyeceği ortadadır.³⁸ Bu sebeple karışıklıkların artmış olduğu ikinci dönemin son yılları hadis uydurma faaliyeti için daha münasip görünmektedir.

Kandemir “Sahâbe asrının sonu diye ifade edilen büyük tâbîiler devri, muhtelif parti ve mezheplerin ortaya çıktığı, dikkatsiz ve samimiyezsiz hadis talebelerinin çoğalmaya başladığı bir asırdır. Hadis uydurma hareketi işte böyle buhranlı bir çağda muhtelif tesirlerle başlamış ve gelişmiştir. Bununla beraber, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu mevzudaki talimatı gereğince, hadisler üzerinde muhtemel bir tahrif faaliyetine karşı son derece titiz davranmışlardır.”³⁹ demiştir.

³⁴ Fellâte, *el-Vad’u fi’l Hadîs*, 1/181.

³⁵ Çakan, *Hadis usûlü*, 133.

³⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-Münîf fi’s-Sahîh ve’z-Zaîf*, 51.

³⁷ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, 36.

³⁸ Yıldırım, *Hadis Problemleri*, 36.

³⁹ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menş’e’i-Tanîma Yolları-Tenkidi*, 26.

1.3. Hadis Uydurma Şekilleri

Uydurulmuş (mevzû) hadis denildiği zaman öncelikle tam olarak hadisin yapısını aksettiren bir sözün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilmesi aklımıza gelmektedir. Ancak durum her zaman bu şekilde olmamıştır. Daha doğru bir ifade ile uydurucu kimseler bu kadar açık olmaya cesaret edememişlerdir.⁴⁰ Bu ihanetleri her biri başka bir kisve ve başka yollarla gerçekleştirmişlerdir. Bu yolları şöyle sıralayabiliriz:

1. Uydurmaları sahih hadislerle karıştırarak yapılan tahrifler:

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'den Tebük'e doğru hareket ederken Hz. Ali'yi (r.a.) Medine'de bırakarak ona “*Mûsâ'ya göre Harun ne ise, bana göre de sen öylesin*” demiştir. Bu sahih hadisin başına ‘Ey Ali, Medine ikimizden biri bulunmadıkça düzelmez’ kısmını Uydurucu Hafs b. Ömer b. Dînâr el- İlî eklemiştir.

2. Uydurma sözün başına muhaddislerce makbul olan bir sened ekleyerek yapılan tahrifler:

Bu metodu uygulamak adına geceleri uyumadan çalışan kimseler olduğu söylenmektedir.⁴¹ Hadis ulemâsı bu tür sahtekarlıkları tek tek tespit edip “Bu söz bu senede yamanmıştır.” Gibi ifadelerle izah etmişlerdir.

İbnü'l-Cevzî *el-mevzûât*'ta: “Hadisin isnadının tamamı sika olurken; hadis, tedlis, uydurma, maklub ya da tedlise karışmış olabilir. Bu uydurma hadiste en zor durum olup bunu ancak nakil ehli olan âlimler bilebilirler.”⁴² Demiştir.

3. Henüz elde edilmemiş hadisleri rivayet ediyor gibi bir intiba oluşturmak adına, hadisin senedlerinin herhangi birinin üzerinde değişiklik yaparak yapılan tahrifler:

Bu tür uygulamalara, seneddeki râvilerden birinin yerine kendi adını yazarak, seneddeki bir yalancı râvinin adını çıkartarak, kendisinin hiç görüşmediği bir kimseden hadis öğrendiğini iddia etmek gibi hususları örnek verebiliriz.

4. İki hadisin senedleri ve metinlerini birbirlerine karıştırmak suretiyle yapılan uydurmalar,

5. Râvinin rivayetinde hata ettiğini anlamasına rağmen itibarını kaybetmemek adına o hatasında ısrar etmesidir.⁴³

⁴⁰ Çakan, *Hadis usûlü*, 136.

⁴¹ Çakan, *Hadis usûlü*, 137.

⁴² Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Sekafî Kütüphanesi, 1386), 1/100-101.

⁴³ Çakan, *Hadis usûlü*, 137.

Koçyiğit bu hususta “Hadis ilminin, erken bir devirde gelişmiş usul ve kaidelerinin kesinlik kazanmış olması hasebiyle mevzû hadislerin, sahih hadisleri bünyesinde eritmesine veya yok etmesine meydan vermemiş, isnad ve metinlere vakıf muhaddisler, vaz‘ ettikleri kaidelerle mevzû olanları sahih olanların arasından ayıklamak imkanını bulmuşlardır.”⁴⁴ Demiştir.

1.4. Hadis Uydurma Sebepleri

Hiz. Peygamber’e (s.a.v.) yalan isnat etme kadar kötü bir işi yapan hadis uydurucuların, bu günahı işlemelerinin bazı sebepleri vardır. Bu sebeplere “esbâbu’l vaz‘” denmektedir.⁴⁵

Bu sebepleri Mustafa es-Sıbâ-i şöyle sıralamaktadır:

- Siyasî ayrılıklar
- Zındıklık
- Bir ırka, kabileye, dile, beldeye veya imama beslenen taassup
- Kıssacılık ve vâizcilik
- Fıkhî ve kelâmî ihtilaflar
- Dini bilmeden hayrı istemek uğruna hadis uydurmak
- Sultanlara ve emirlere yaklaşmak için onların hevasına uyarak hadis uydurmak⁴⁶

Sıbâ-î’nin zikrettiği bu sebeplere Muhammed Şaban İsmâîl,

- Şuubîler (Kavmiyetçi hareketler)
- Heva ve bid‘at ehli
- Hadis âlimliğine soyunan câhil mütetaffil (alandaki bilgisi veya yetkinliği olmadan kendini o işin uzmanı gibi gösteren) zümresini de eklemektedir.⁴⁷

1.4.1. Siyasî Ayrılıklar

Üçüncü İslâm Halifesi Hz. Osman’ın (r.a.) (ö. 35/655) şehadetiyle zuhur eden muhtelif bâtil fırkalar, kendi görüşlerini yayabilmek, avamı davalarında doğru olduklarına ikna edebilmek ve yanlarına taraftar çekebilmek maksadıyla önce Yüce Kur’ân’a daha sonra hadislerle başvurarak, prensiplerini destekleyecek naslar aradıkları malumdur. Maksatlarına uygun delil elde edemediklerinde de arzuları doğrultusunda Kur’ân-ı Kerîm’i te’vile ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerini aşırı zorlamayla tefsir

⁴⁴ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 155.

⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-Münîfi’s-Sahih ve’z-Zaif*, 54.

⁴⁶ Şevkânî, *el-Fevâidü’l mecmû’a*, 2012, 73-74.

⁴⁷ Şevkânî, *el-Fevâidü’l mecmû’a*, 2012, 74.

etmeye çalıştılar.⁴⁸ Kuran ilmiyle meşgul olanların çokluğu sebebiyle bu alanda ilerlemeleri engelleniyordu. Fakat o dönemde hadislerin tamamının tedvin edilmemiş olması, onlarda yapılacak tahriflere nispeten imkân sağlıyordu.⁴⁹ Bu tahrifler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahih hadislerinden işlerine gelmeyenlerin uydurulmuş olduğunu iddia ederek, kendi görüşlerini güçlendirmek ve delil olması bakımından "Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnadlarda" bulunmak suretiyle yapılmıştır.⁵⁰

Hadis uydurmada zındıklar (zenâdika) ile Şîa'nın başı çektiği tarihi bir gerçek kabul edilir.⁵¹ Şîa'nın tanınmış imamlarından İbn Ebî'l Hadîd (ö.1258) şöyle demiştir: "Bil ki faziletlerle ilgili yalan hadislerin aslı Şîa yönünden gelmiştir. Onları hadis vaz'ına sevk eden âmil hasımların düşmanlığıydı. Ne zaman ki Bekriyye (Hz. Ebû Bekir taraftarları), Şîa'nın bu faaliyetini gördü, onlarda kendi imamları hakkında Şîa'nın hadislerine mukabil başka hadisler vaz'ettiler."⁵²

Batıl fırkaların en yalancısı olarak nitelendirilen Şîa'nın, Hz. Ali'nin (r.a.) bizatihi Hz. Peygamber tarafından halife tayin edildiği iddiasını insanlara inandırmak için sebebi 13kide dahi uydurma yoluna gitmişlerdir. Rivayetini Abdullah b. Abbâs'a isnat ettikleri bu uydurma hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) miraçtan döndüğünde, oradaki ahvali halka anlatırken; Mekke'nin üzerine bir yıldızın düştüğü görülüyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), bu yıldız kimin evine düşmüşse o, benden sonraki halifemdir, buyuruyor. Yıldızın Hz. Ali'nin (r.a.) evine düştüğü anlaşılınca, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hissi davrandığını ifade etmek maksadı ile Mekkeliler: "Muhammed yanıldı ve doğru yoldan saptı, ehli beytine kapılarak amcasının oğlunun tarafını tuttu" diyorlar. Bunun üzerine "Sizin arkadaşınız yanılmadı, sapmadı, aldanmadı, o arzu ile söz söylemez"⁵³ diye başlayan Necm sûresinin ilk âyetleri nazil oluyor. Bu suretle Hz. Peygamber (s.a.v.) halife tayininde yanılmadı denilerek üstüne de Kur'ân âyetiyle tasdik edilmiş oluyor.⁵⁴

Şîilerin Hz. Ali'yi (r.a.) kayıtsız metheden, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.) başta olmak üzere ashâbı yeren hadisler uydurmaları, onlara mukabele etmek maksadıyla bazı câhil Müslümanları harekete geçirdi. Bu uydurmalarından birine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) miraçta iken Hz. Ali'nin (r.a.) halife olması için dua ediyor ve o esnada gökler sarsılıp sallanmaya başlıyor. Melekler de her bir taraftan Hz. Peygamber'e (s.a.v.)

⁴⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, 54.

⁴⁹ Ahmed Emin - Ahmed Serdaroğlu, *Fecrü'l İslâm* (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976), 311.

⁵⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 27.

⁵¹ Çakan, *Hadis usûlü*, 134.

⁵² Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 140.

⁵³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), en-Necm 53/1.

⁵⁴ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 30.

“Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz”⁵⁵ âyetini okumasını söyleyerek, Allah Teâlâ (c.c.) senden sonra Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) halife olmasını murâd etmiştir demektedirler.⁵⁶

Yine Şîa’ya karşı başka bir grup olan Emevî taraftarları da Hz. Muâviye’nin (r.a.) hakkında faziletlerini ortaya çıkaran hadisler uydurmuşlardır. “Allah’ım onu azabından koru ve ona kitabı öğret”⁵⁷, “Allah (c.c.) katında güvenilir üç kişi vardır: Cibrîl, ben ve Muâviye”, “Allah (c.c.) vahyini gökte Cibrîl’e (a.s.), yerde Muhammed’e (s.a.v.) ve Muâviye b. Ebî Süfyân’a emanet etti” uydurmaları bu kabildendir.⁵⁸

Emevîler adına bu gibi hadisler uydurulmaya devam ederken, onlarla hilafet kavgasına giren Abbasoğulları da bu işte geri kalmayıp, hilafette hak sahibi oldukları iddialarına delil olacak uydurma hadis vaz’ına devam ettiler. “Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) İbn Abbas’ın yanına doğru geldiğini görünce şöyle buyurdu: Allah’ım şüphesiz ki ben Abdullah b. Abbas’ı seviyorum sen de onu sev”⁵⁹ “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında bulunuyorduk ki Abbas b. Abdilmuttalib çıkageldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu görünce şöyle dedi: Bu, Abbas b. Abdilmuttalib, benim hem babam hem amcam hem de vâsim ve vârisimdir”⁶⁰ şeklindeki mevzû hadisler bu cihettendir.

Siyasî menşeli uydurmalar hakkında sonuç itibari ile parti sevgisi, aşırı fanatizm(tarafgirlik) ve hırs, insanları tesiri altına alarak siyasî emelleri uğruna birçok hadis uydurmaya götürmüştür diyebiliriz.⁶¹

1.4.2. Zındıklık

İslâm tarihinin erken bir döneminde başlayan hadis vaz’ının hızla yaygınlaşmasında büyük rol oynayan siyasî ve itikadî ihtilafların yanı sıra, İslâm’a ve Müslümanlara karşı kin tutan ve düşmanlık besleyen zümrelerin de faaliyetleri söz konusudur.⁶² Hicret sonrası kısa bir dönemde İslâm devletinin sınırlarının büyümesi, bütün Arabistan’ın, Güney Irak, Filistin gibi toprakların fethedilmesi, Sâsânî imparatorluğuna son verilmesi bu düşmanların edinilmesine yol açtı. Bu kimseler zındık diye isimlendirilmiştir.

Zındık kelimesi esasen Farsça bir kelime olup, İranlı mevâlîlerle Arapların birbirine karıştığı dönemde Arapçaya geçmiştir. Genellikle İran dinlerine mensup olanlara söylenmiş olup, daha sonra manası genişleyerek uluhiyeti inkâr edenlere, İslâm’ı kabul

⁵⁵ el-İnsân 76/30.

⁵⁶ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe’i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 31.

⁵⁷ Emin - Serdaroğlu, *Fecrü’l İslâm*, 314.

⁵⁸ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 143.

⁵⁹ *Ahbârü’l-devleti’l-Abbâsiyye*, thk. Abdülaziz ed-Dûrî - Abdülcebbâr el-Matlabî (Beyrut: Dâru’t-Talî’a, ts.), 27.

⁶⁰ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 143.

⁶¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe’i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 38.

⁶² Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 147.

etmeyip İslâm'dan dönenlere, inkara götüren te'vil yapanlara ve bid'at ehline zındık denmiştir.⁶³

Gayeleri dini tahrif etmek, İslâm'ı küçük düşürmek, halkın kalbine şüphe tohumları ekerek imanını çalabilmek olan bu grup, Kur'ân üzerinde bu türlü bir tahrif yapamayacaklarını anlayınca daha mümbit bir saha olan hadislere yöneldiler.⁶⁴ Müslüman kisvesine bürünerek faaliyetlerini yürütmeye çalışan bu kimseleri, kimi zaman bir Şîa taraftarı, kimi zaman bir zâhid, bazen bir İslâm âlimi ya da hâkimi bazense bir derviş kılığında görmek mümkündür.

İslâm akîdelerini tahrif etmek, Allah'ı (c.c.) cisimleştirebilmek maksadıyla “Allah (c.c.) nefsi yaratmak istediği zaman atı yarattı, onu terleyinceye kadar koşturdu, sonra nefsi bu terden yarattı”, “Rabbimi uykuda çok güzel bir genç suretinde gördüm. Yeşil ayakları, altından ayakkabıları ve yüzü üzerinde de altından bir örtü vardı” uydurmalarını, İslâm ahlâkını bozmak maksadıyla “Yeşile ve güzel kadına bakmak, görmeyi artırır” uydurmasını, ilmi gerçekleri saptırmak maksadıyla “Yeryüzü sahra üzerinde, sahrada, öküzün boynuzu üzerindedir”, “Kirli suyu içmek insan vücudunun yağını eritir.” Uydurmalarını vaz' etmişlerdir.⁶⁵

Abdülkerîm b. Ebü'l Avcâ (ö.155/772), hadis uydurmaktan dolayı öldürülmek üzere Basra Valisi Muhammed b. Süleymân (ö.173/789) tarafından yakalandığında, suçunu itiraf ederek dört bin hadis uydurduğunu ve bu hadislerle helali haram, haramı helal kıldığını söylemiştir.⁶⁶ Zındıkların nasıl bir uydurma faaliyeti içinde oldukları bu misalden anlaşılmaktadır. Bütün bu olanlara rağmen bir taraftan muhaddislerin takibatı, diğer taraftan bazı idarecilerin onları yakalayıp öldürmeleriyle zındıkların bu tür uydurma faaliyetlerinin önüne geçilmiştir. Zübeyr b. Sıddıkî: “İslâm hadislerine fazla zarar veremediler, zira İslâm düşmanı olarak iyice biliniyorlardı”⁶⁷ demiştir.

1.4.3. Kabile Taassubu

Hadis vaz'ına sebep olan hususlardan bir tanesi de ırk-kabile-belde taassubudur. Emevî hilafeti dönemi fetihlerin hızlanması, İslâm topraklarının genişlemesiyle birçok millet İslâm sancağı altına toplandı. Özellikle İranlılar eski saltanatlarını unutamamış ve bu husus için çare aramaktaydı.⁶⁸ Emevî idaresi her ne kadar Müslüman olsa da Arap olmayan milletlere karşı eski câhiliye asabiyetini götüldü. Bu durum sadece İranlıları

⁶³ Sadık Cihan, “Zındıkların Uydurma Hadislerle Münasebeti”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1990), 39.

⁶⁴ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanımaya Yolları-Tenkidi*, 48.

⁶⁵ Sadık Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlişkisi* (Samsun: Etüt Yayınları, 1997), 60.

⁶⁶ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 148.

⁶⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanımaya Yolları-Tenkidi*, 52.

⁶⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, 57.

değil, daha yeni İslâm'la tanışmış diğer milletleri de etkileyerek onlarda da milliyetçi duyguların gelişmesinin zeminini hazırladı.

Bu durumundan faydalanmayı bilen bir de rakipleri Abbâsîler vardı. Hilafet onlara geçince bu politikadan vazgeçilip Arap olmayan unsurlara da devlet idaresinde görevler verildi. Araplık asabiyeti böylece son bulurken, diğer taraftan bu serbestlik havası içinde Arap olmayan milletler kendi ananelerini, dillerini, tarihlerini açıkça savunmaya kalktı.⁶⁹ Sonuçta her iki taraf da hakaret ve iftiraya başvurdu ve birçok hadis uyduruldu.

“Arapların insanların en hayırlısı olduğu”, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Arap olması, Kur’ân’ın ve cennetin dilinin Arapça olması sebebiyle Arapların sevilmesi gerektiği” uydurmaları bu kabildendir. Yine “Allah (c.c.) lisanlar içinde en çok Farsçadan nefret eder, şeytanlar, Hûzistanların diliyle, cehennemlikler Buharalıların diliyle, cennetlikler Arapların diliyle konuşurlar.” Uydurmaları olmuştur.⁷⁰

Bunlara karşılık İranlılar da “Arşın etrafındaki melekler Farsça konuşurlar. Yüce Allah (c.c.), içinde mülayemet bulunan bir şey vahyedeceği zaman, onu Farsça olarak vahyeder. İçinde şiddet bulunan bir şey vahyedeceğinde onu Arapça inzal eder” sözlerini uydurmuştur.⁷¹ Yine Arab’ı, Acem ve Rum’dan üstün gösteren nice uydurmalarla karşı Acem, Rum, Habeş ve Türkleri üstün gösteren uydurmalar takip etmiştir.⁷²

1.4.4. Kıssacılık / Vâizcilik

Uydurma hadis vaz‘ında önemli rol oynayan unsurlardan biri de hikayeci vâizler olmuştur. Hikayecilerin ortaya çıkışı hususunda farklı rivayetler vardır. Muhtelif rivayetler birleştirildiğinde ortaya çıkan netice: “Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ebû Bekir (r.a.) döneminde rastlanılmayan hikayecilik Hz. Ömer’in (r.a.) Temim ed-Darî’ye müsaade etmesiyle başlamış olup bu müsaade Hz. Osman (r.a.) zamanında da devam etmiştir. Yalnız buradaki müsaade İslâm’ın emir ve yasaklarının bilinmesi takdiriyle verilmiştir”.⁷³

Daha sonraları fitnenin de zuhuruyla şöhret kazanmak ve hediye toplamak gayesiyle vaaz eden ve vaazları sadece hikayelerle süsleyen kimseler ortaya çıktı. Bu insanlara kassâs ya da çoğulu kussâs denmektedir.⁷⁴ Bu kimseler inananların dini hassasiyetlerini kullanarak camilerde, mescidlerde, halk arasında şöhret kazandılar. Uydurmalarında küçük bir amele karşılık büyük mükafat vadetme, fakirleri övüp

⁶⁹ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe’i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 45.

⁷⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-Münîf fi’s-Sahîh ve’z-Zaîf*, 58.

⁷¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-Münîf fi’s-Sahîh ve’z-Zaîf*, 58.

⁷² Emin- Serdaroğlu, *Fecrü’l İslâm*, 314.

⁷³ Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlişkisi*, 62-64.

⁷⁴ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 150.

zenginleri kötöleme, receb ve şaban aylarının faziletleri ve namaz konuları öne çıkmaktadır.

“Kim abdest almak isteyen bir kimseye ibrik takdim ederse, sanki o Allah (c.c.) yolunda savaşılan eyerlenmiş ve gemlenmiş at takdim etmiş olur”, “Her ümmetin bir anahtarı vardır, cennetin anahtarı fakirlerdir”, “Bir kimse receb ayının ilk gecesi mağripten sonra yirmi rek’at namaz kılsa, sıratı sorgusuz sualsiz geçmesi câiz olur.” Uydurmaları bu kâbil rivayetlerdendir.⁷⁵

Bu uydurmaları bazı sahih senedleri ezberleyip kendi uydurdıkları veya duydukları uydurma hadisleri sahih senedle naklederek, metinlerde değişiklik ve ilaveler yaparak aktarmışlardır.

Bu kimselerin halk arasındaki itibarına Ebû Hanife’nin annesiyle yaşadığı olay büyük bir örnektir. “Bağdat camilerinden birinde Zür’a isminde bir kâs (hikayeci) vardı. Meşhur imam Ebû Hanife’ye annesi bir mesele hakkında fetva sorar. Annesi Ebû Hanife’nin verdiği fetvayı: ‘Ben senin sözünü değil ancak Zür’a’nın sözünü kabul ederim.’ Diyerek reddeder. Bunun üzerine İmam Hanife de annesini Zür’a’ya götürür: ‘Bu benim annemdir. Sana şu mesele hakkında fetva soruyor.’ Der. Zür’a: ‘Sen benden daha âlim ve fakihsin, istediği fetvayı sen ver der. Ebû Hanife de: ‘Ben bu meselede şu fetvayı verdim’ cevabını verir. Zür’a’nın ‘Mesele Ebû Hanife’nin dediği gibidir.’ Demesi üzerine kadın razı olur ve oradan ayrılırlar”.⁷⁶

Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn, Rusâfe mescidinde namaz kılarken birisi ayağa kalkıp onların (Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn’den) kendisine bir hadis rivayet ettiğini söyler: “Bir kimse Allah’tan (c.c.) başka ilah yoktur derse, Allah (c.c.) bu sözün her kelimesinden bir kuş yaratır. Bu kuşun gagası altından, tüyleri mercandandır...” diye başlar ve hikâye yirmi sayfa uzunluğunca devam eder. Hikâyeyi işiten Ahmed ve Yahyâ şaşkınlıkla birbirlerine bu rivayeti sorarlar. Nihayet hikâye bitince, adamı yanlarına çağırıp hadisi kimden işittiğini tekrar sorarlar. Ahmed ve Yahyâ’dan der. Bunun üzerine Yahyâ b. Maîn: ‘Ben Yahyâ bu da Ahmed, biz Hz. Peygamber’den (s.a.v.) hiçbir zaman böyle bir hadis işitmedik’ der. Adam: ‘Ben Yahyâ b. Maîn’in bu kadar ahmak olduğunu bilmezdim fakat şimdi öğrendim. Sanki sizden başka Yahyâ ve Ahmed yok mu? Ben onlardan on yedi tane hadis yazdım’ dedi. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel eliyle yüzünü kapatarak: ‘Bırak gitsin’ der ve adam yanlarından alaycı bir tavırla ayrılır.⁷⁷ Hayretler içinde bırakan bu rivayet, onların ne kadar hayasız olduklarının ispatı niteliğindedir.

⁷⁵ Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlişkisi*, 66-68.

⁷⁶ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 151.

⁷⁷ Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlişkisi*, 65-66.

1.4.5. Fıkıhî ve Kelâmî İhtilaflar

Fıkıh-kelam meselelerindeki ihtilaflar, kelimcilerin kader-cebir ve ihtiyar hususlarındaki görüş ayrılıkları, bazılarının görüşlerini kuvvetlendirmek adına hadis uydurmalarına sebep olmuştur.⁷⁸

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) bulunduğu dönemde ashâb daha çok İslâm'ın esaslarını öğrenmekle meşgul oldukları için, problem sayılabilecek hususlarla pek fazla karşılaşmıyorlardı. Herhangi bir sorun olsa dahi bunu birinci ağızdan halledebiliyorlardı.⁷⁹ Fakat İslâm devletinin sınırlarının genişlemesi neticesinde çeşitli din ve mezhep salıklarının fikirleriyle karşılaşılmasıyla; Allah'ın sıfatları zatının aynı mı? Değil mi? Kur'ân mahluk mudur? İnsan fikirlerinin yaratıcısı mıdır?⁸⁰ gibi bazı meseleler ortaya atıldı.

Mu'tezile gibi bazı mezhepler de çeşitli zamanlarda devlet desteğini kazanmış ve haliyle diğer mezheplerle olan ihtilafları büyümüştür. Kader, cebir gibi anlaşılamayan meseleler neticesinde de bazı kelâmî gruplar peygamber sözüyle görüşlerini desteklemek istediler ve hadis uydurmayı mubah gördüler.⁸¹ Kaderiye mezhebine müntesip olup sonradan tövbekâr olan Ebû Recâ' Muhriz: "Kaderiyyecilerden katiyen bir rivayette bulunmayınız. Vallahi biz insanları mezhebimize çekebilmek için hadisler uydurur ve bu işle sevap kazanmayı umardık. Ben bu suretle kaderiye mezhebine dört bin kişi kattım."⁸² Demiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere farklı mezhep mensuplarını taraflarına çekebilmek adına hadis uyduranlar, Allah (c.c.) katında makbul bir iş yaptıkları düşüncesindeydi.

Fıkıhta da durum aynı olup ayrı düşülen bir meselede hemen hadis uydurma yoluna gidildi.⁸³ "Ümmetimde Muhammed b. İdris eş-Şâfiî adında bir şahıs zuhur edecektir; o ümmetime şeytandan daha zararlı olacaktır. Yine ümmetim arasından adına Ebû Hanife denecek bir zat gelecektir ki; o ümmetimin ışığıdır." Uydurması bazı câhil Hanefî ve Şâfiî mezhebi taraftarlarının arasındaki uyuşmazlığın boyutunu gözler önüne sermektedir.⁸⁴

Ehli hadis ve Ehli rey fıkıhçılarıyla da bu hadisede karşılaşmaktadır. Örneğin, "Dinde, re'yine dayanarak hareket edeni hemen öldürünüz." Uydurması bu cihettendir. Hiz. Peygamber (s.a.v.) Muâz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderirken ona kitap ve sünnette bulamayacağı şeyler olması durumunda ne yapacağını sorduğunda, Muâz'ın re'yi ile

⁷⁸ Emin- Serdaroğlu, *Fecrü'l İslâm*, 314.

⁷⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahih ve'z-Zaif*, 59.

⁸⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanım Yolları-Tenkidi*, 39.

⁸¹ Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlişkisi*, 80.

⁸² İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahih ve'z-Zaif*, 60.

⁸³ Emin- Serdaroğlu, *Fecrü'l İslâm*, 314-315.

⁸⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahih ve'z-Zaif*, 61.

hareket edeceğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onu tasvip etmesi, bu sözün uydurma olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁵

1.4.6. İslâm'a Hizmet Arzusu

Müslümanların çeşitli fırkalara ayrıldığı dönemde bu durum bazılarının hoşuna gitse de bundan rahatsızlık duyan ve üzüntü içerisinde olan kimselerde vardı. Bunlar zühd ve takva yönünden kuvvetli olsa da dinin asıllarında câhil olup, Müslümanlar arasındaki bu ihtilafı düzeltmek namına hadis vaz'ını mubah görmüşlerdir.⁸⁶ Bu kimselere “men kezebe” hadisi hatırlatıldığında “biz ona yalan isnat etmiyoruz fakat onun için yalan konuşuyoruz” demeleri cehaletlerini ispatlar niteliktedir. Hadis uydurmayı yasaklayan bu hadisteki “aleyye” kelimesini “aleyhimde” diye yorumlayarak lehte uyduracakları rivayetlerin bu yasağa tabi olmayacağı görüşünde olanlar da bu hususta etkili olmuşlardır.⁸⁷

Müslümanları iyiye yöneltmek, amellerin faziletlerine, Kur'ân okunmasına, nâfile ibadetlere teşvik maksatlı birçok hadis uydurulmuştur. “Kim falan gün şu kadar rek'at namaz kılar, her rek'atta şunları okursa” gibi genelde birbirini tekrarlayan uydurmalar olmuştur. Kur'ân'ın bazı sureleri hakkında hadis uyduran Meysere b. Abdîrabbîh'e “Kim şu sureyi şu kadar okursa bu kadar sevap kazanır” gibi hadisleri nereden aldığı sorulduğunda “Halkı Kur'ân okumaya teşvik için ben uydurdum.” demiştir.⁸⁸

1.4.7. Şahsi Menfaat

Dünyalık menfaatlerinin temini için çalışan kimi çıkarıcılar, idareci kimselerin hoşuna gidecek sözleri hadis diye öne sürerek yalakalık yapmak suretiyle bahşiş toplama yoluna gitmişlerdir.⁸⁹

Bu riyakarlığın en meşhur örneği Gıyâs b. İbrâhim'in uydurmasıdır. “Halife Mehdî'nin huzuruna çıktığında onun güvercin yarıştırdığını görünce Gıyâs hemen Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşan bir senedle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “ok, deve, at ve kuş yarışlarından başkası için ödül almak helal olmaz.” Buyurduğunu rivayet etti. Mehdî de Gıyâs'a hemen on bin dirhem hediye etti. Daha sonra hadisin aslında “kuş” kelimesi olmadığını onu Gıyâs'ın ilave ettiğini öğrenince ona: “Senin şu kafan yok mu, o bir yalancı kafasıdır.” Diye hakaret etmiştir.⁹⁰

⁸⁵ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 44.

⁸⁶ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 154.

⁸⁷ Çakan, *Hadis usûlü*, 135.

⁸⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 53-54.

⁸⁹ Çakan, *Hadis usûlü*, 136.

⁹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf*, 56.

Hız. Peygamber'i (s.a.v.) yüzyıllar sonra gördüğünü iddia eden yalancılar, hadisleri aranan bir muhaddis olabilmek maksadıyla hadislerin sened ve metinleri üzerinde oynama yapanlar, kendisine sorulan bir soruya rastgele verdiği cevabını desteklemesi bakımından hemen hadis uyduranlar gibi maddi menfaatçilerin yanında kendine mânevî makam ve saygı kazandırması maksadıyla hadis vaz' edenler de olmuştur.⁹¹

1.5. İbnü'l-Cevzî'nin Hayatı

İbnü'l-Cevzî ismiyle tanınmış olan müellifin tam adı Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed b. Alî b. Ubeydullah b. Hammâd b. Ahmed. b. Muhammed Ca'fer el-Kureysî et-Teymî el-Bekrî el-Bağdâdî olup 511 yılında Bağdat'ta dünyaya geldi.⁹² Küçük yaşlarda babasını kaybettiğinden amcasının himayesinde büyüdü. Aile mirası sayesinde bir başkasına muhtaç olmadan öğrenimini devam ettirdi.

İbn Nâsır es-Selâmî'nin ders halkasına dahil olup, ondan tarih, hadis ve ahlâk ilimlerini tahsil etti. Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. Husayn eş-Şeybânî, Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, İbnü't-Taber Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. Ahmed el-Harîrî, İbnü'z-Zâğûnî ve Abdülvehhâb el-Enmâtî gibi âlimlerinde içerisinde yer aldığı seksenden fazla âlimden ilim öğrendi.⁹³ Hocası İbnü'z-Zâğûnî (h.527) vefat ettikten sonra, yerine geçerek Mansûr Cami'nde vaaz etmeye başladı. Bu vaazlarda Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sonra tefsir eden ilk kişi olduğunu söylemiştir.⁹⁴

İbnü'l-Cevzî sonrasında halife ve vezirlerin yanı sıra fakihlerin de yer aldığı meclislerde ilmî müzakereler yaptı. Hicrî 553 yılında hac ibadeti maksadıyla yaptığı yolculuk haricinde Bağdat'tan ayrılmadı. İbnü'l-Cevzî devlet erkânıyla olan ilişkileri sebebiyle Bağdat'taki bazı Hanbelî şahsiyetlerin eleştirilerine maruz kaldı. Halife Nâsır-Lidînillâh'a (ö.622/1225) vezir olan, Şîî İbnü'l-Kassâb (ö.592/1196) sonrasında devlet adamlarıyla ilişkileri bozuldu. Vezir İbnü'l-Kassâb tarafından, Hız. Ebû Bekir'in (r.a.) soyundan gelmesi iddiasına binaen Şîî eğilimleri olan halifeye şikâyet edilmesini takiben iftiraya maruz bırakılarak görevinden alındı.⁹⁵

Akabinde h.590 yılında Vâsıt'a sürülüp, orada beş yıl süreyle tek başına yaşamaya mahkûm edildi. Bu mahkûmiyet süresince yemeğini ve kıyafet temizliğine kadar olan tüm ihtiyaçlarını tek başına yapmak zorunda kaldı.⁹⁶ Beş yıl sonunda halife Nasr-Lidîlillâh'ın annesinin ricası üzerine sürgünü tamamlandı. Bağdat'a döndüğünde büyük

⁹¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menş'e-i-Tanîma Yolları-Tenkidi*, 60-61.

⁹² Şemsüddîn Zehebî, *Siyer-i A'lâmün Nübelâ*, thk. Şaî'b el-Arnâûd (Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 21/365.

⁹³ Yusuf Şevki - Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2024).

⁹⁴ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Meşihatü İbnî'l-Cevzî*, thk. Muhammed Mahfûz (Beyrut: Dâru'l Garbi'l İslâm, 2006), 19.

⁹⁵ Şevki - Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec".

⁹⁶ Zehebî, *Siyer-i A'lâmün Nübelâ*, 21/376.

bir kalabalıkla karşılandı. 12 Ramazan 597 tarihinde vefat edene kadar Bağdat'ta eğitim faaliyetlerine devam etti. Kabri Ahmed b. Hanbel'in mezarının yanında Bâbü Harb Kabristanlığındadır.⁹⁷

1.5.1 İbnü'l-Cevzî'nin Eserleri

Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzî seksen altı senelik ömründe tarih, hadis, tefsir, fıkıh gibi birçok alanda eser telif etmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Tarih ilimleri ile ilgili eserleri:

- *el-Muntazam fî târîhi 'l-mülûk ve 'l-ümem*
- *Sıfatü 's-safve*
- *Telkîhu fûhûmi ehli 'l-esser fî 'uyûni 't-târîh ve 's-siyer*
- *el-Misbâhu 'l-mudî 'fî hilâfeti 'l-Müstazî*
- *el-Vefâ bi-ahvâli 'l-Mustafâ*

Hadis ilimleri ile ilgili eserleri:

- *el-Mevzû 'ât.*
- *Câmi 'u 'l-mesânîd ve 'l-elkâb*
- *et-Tahkîk fî ehâdîsi 't-Ta 'lîk*
- *Ahbârü ehli 'r-rüsûh fî 'l-fikh ve 't-tahdîs*
- *Î 'lâmü ehli 'l- 'ilm bi-tahkîki nâsihi 'l-hadîs ve mensûhih*
- *el- 'Îlelü 'l-mütenâhiye fî 'l-ehâdîsi (ahbâri) 'l-vâhiye*
- *Esmâ 'ü 'd-du 'afâ ' ve 'l-vazzâ 'în*
- *el-Keşf li-müşkili 's-Sahîhayn*
- *el-Kussâs ve 'l-müzekkirûn.*
- *Âfetü ashâbi 'l-hadîs ve 'r-red 'alâ 'Abdi 'l-muğîs*

Kur'ân ve Tefsir ilimleri ile ilgili eserleri:

- *Zâdü 'l-mesîr fî 'ilmi 't-tefsîr*
- *Tezkiretü 'l-erîb fî tefsîri 'l-ğarîb*
- *Fünûnü 'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi 'l-Kur 'ân.*
- *Nüzhetü 'l-a 'yüni 'n-nevâzır fî 'ilmi 'l-vücûh ve 'n-nezâ 'ir.*
- *Nâsihu 'l-Kur 'ân ve mensûhuh.*
- *el-Musaffâ bi-eküffi ehli 'r-rusûh min 'ilmi 'n-nâsih ve 'l-mensûh.*
- *Tefsîrû lügati 'l-Kur 'ân*

Akaid ve Fıkıh ilimleri ile ilgili eserleri:

⁹⁷ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n- Nihâye*, thk. Adullah ibn. Abdülmuhsin et-Türkî (Dâru'l-Hacer, 1418), 16/710.

- *Def‘u şühbeti’t-teşbîh*
- *es-Sebât ‘inde’l-memât.*
- *Tezkiretü üli’l-besâ’ir fî ma’rifeti’l-kebâ’ir*
- *Saydü’l-hâtır.*
- *Telbîsü İblîs*
- *Ahkâmü’n-nisâ’*
- *Takrîrü’l-kavâ‘id ve tahrîrü’l-fevâ‘id fî usûli mezhebi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*
- *Minhâcü’l-kâsîdîn*
- *Der‘ü’l-levm ve’d-daym fî savmi yevmi’l-ğaym.*
- *Müsîrü’l-ğarâmi’s-sâkin ilâ eşrefi’l-emâkin.*⁹⁸

1.5.2. İbnü’l-Cevzî’nin el-Mevzû‘ât’ı

İbnü’l-Cevzî, eserinin giriş bölümünde mevzû (uydurma) hadisleri derleme gerekçesini açıklamış ve bu çalışmayı öğrencilerinin taleplerine cevap olarak gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, dönemin fakihlerinin mevzû rivayetlere dayalı hüküm çıkarmaları ve kıssacıların bu tür rivayetleri hadismiş gibi aktarmalarının da kendisini bu çalışmaya yönlendirdiğini ifade etmiştir. Eski âlimlerin sahih ve zayıf hadisleri titizlikle ayırt ettiklerini vurgulayan İbnü’l-Cevzî, sonraki nesillerin bu hassasiyeti göstermeyip mevcut kaynaklarla yetindiklerini ve taklitçiliğe düştüklerini dile getirmiştir. Ayrıca hadislerin korunmasındaki İslâm ümmetinin sorumluluğuna dikkat çekerek, hadislerin sıhhat derecelerine, iyi niyetle yapılan rivayet hatalarına ve bilinçli hadis uydurucuların niyetlerine değinmiş; özellikle kıssacıların bu konudaki olumsuz etkilerini tartışmıştır.⁹⁹ “*Kim benim adıma bilerek hadis uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın*” hadisine geniş bir yer vermiş, uydurma olduğu kesinleşmiş rivayetleri eserine dahil ettiğini, ancak ilk bakışta uydurma olduğu anlaşılan bazı rivayetleri almadığını açıklamıştır.¹⁰⁰

Eserin içeriğine bakıldığında, konu başlıklarına göre düzenlenmiş olduğu ve “Kitâbü’t-Tevhîd” ile başladığı görülür. İman, ilim ve ibadet gibi temel konular üzerine elli ana bölümde çeşitli başlıklar işlenmiş ve bu kapsamda yaklaşık 1850 rivayet incelenmiştir.¹⁰¹ Her rivayetin önce senedi ve metni verilmiş, ardından seneddeki râvilerden kusurlu olanların durumu ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Metin tenkidi de

⁹⁸ Şevki- Avcı, “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”.

⁹⁹ Enbiya Yıldırım, “İbnü’l-Cevzî’nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (15 Haziran 2006), 77.

¹⁰⁰ Şevki- Avcı, “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”.

¹⁰¹ Şevki- Avcı, “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”; Yıldırım, “İbnü’l-Cevzî’nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış”, 74.

yapılarak rivayetlerin sıhhati hakkındaki değerlendirmeler ortaya konulmuştur.¹⁰² İbnü'l-Cevzî, değerlendirmelerinde Ukaylî'nin “*ed-Du'afâ'sı*”, İbn Hibbân'ın “*Kitâbü'l-Mecrûhîn'i*” ve Taberânî'nin “*Mu'cem'leri*” gibi önemli kaynaklardan yararlanmışır. Bununla birlikte Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Dârekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi önde gelen hadis âlimlerinin görüşlerinden sıklıkla faydalanmıştır.¹⁰³

Eser, İbnü'l-Cevzî'nin hadisler üzerindeki eleştirileri ve değerlendirmeleri açısından öne çıksa da bazı yönlerden eleştirilmiştir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, İbnü'l-Cevzî'nin zayıf veya yalancılıkla itham edilen bir 23kides dayanarak bir rivayeti mevzû kabul etmesini ve diğer tariklerini araştırmadan hüküm vermesini eleştirmiştir. Daha sonra İbn Cemâa, İbn Kesîr ve Bulkînî gibi âlimler de bu eleştiriye katılmışır. Ayrıca İbnü'l-Cevzî'nin “*el-İlelû'l-mütenâhiye*” ve “*el-Mevzû'ât*” gibi eserlerinde aynı rivayetleri tekrar etmesi dikkatsizlik olarak yorumlanmışır. Öte yandan Süyûtî, eserde mevzû kabul edilmemesi gereken bazı hadislerin bulunduğunu belirterek bu rivayetlerin savunusunu yapmışır.¹⁰⁴

İbnü'l-Cevzî'nin bu eseri, mevzû hadisleri ele alan birçok çalışmaya temel teşkil etmiş ve hem destek hem de tenkit konusu olmuştur. İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî gibi âlimler, eserdeki bazı rivayetlerin mevzû olmadığına dair değerlendirmelerde bulunmuş ve bu konuda eserler telif etmişlerdir. Özellikle Süyûtî'nin “*el-Le'âli'l-masnû'a*” adlı eseri, İbnü'l-Cevzî'nin değerlendirmelerini düzeltmek amacıyla hazırlanmışır. Eser, hadis literatüründe önemli bir kaynak olarak kabul edilmekte olup, hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde ve mevzû rivayetlerin tespitinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.¹⁰⁵

Bu bağlamda, İbnü'l-Cevzî'nin eseri, hadis ilmi açısından önemli bir katkı sunmakla beraber, eleştiriler ışığında hem güçlü hem de zayıf yönleriyle değerlendirilmiştir. Günümüzde bu eser, hadislerin sıhhatini değerlendirme ve mevzû rivayetlerin tespitinde referans alınan çalışmalardan biri olmaya devam etmektedir.

1.6. Oruç

Yüce Allah (c.c) Kıyâme sûresinde insanın başıboş yaratılmadığını ve bir amacı olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁶ Bu doğrultuda insana yaradılış gayesini göstermek, dünya

¹⁰² Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 143.

¹⁰³ Nureddin İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, thk. Abdulvehhab Abdullatif (Beyrut: Dâru Kütübi'l İlmiyye, 1399), 1/4.

¹⁰⁴ Şevki- Avcı, “İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec”.

¹⁰⁵ Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi*, 145-146.

¹⁰⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Kıyâmet 75/36.

ve ahiret mutluluğuna ulaşması için yapması gerekenleri Peygamberler aracılığı ile öğretmiştir.¹⁰⁷

Bu gayenin temel anlamda, “*İnsanları ve cinleri ancak bana İbadet etsinler diye yarattım*”¹⁰⁸ ifadesi ile kulluk olduğunu göstermiştir. İslâm’da kulluğun gereği olan ibadetlerin, insana kendi içinden gönderilen bir peygamberle uygulamalı olarak öğretilmesi¹⁰⁹ de Allah’ın (c.c.) bizlere ne kadar merhametli olduğunu bir başka vesikasıdır. İslâm dininin son peygamberi olan Hz. Muhammed’in (s.a.v) bu görevi kusursuz bir şekilde yerine getirdiğini¹¹⁰, Yüce Allah’ın (c.c.) bu konuda onu tasdik etmesi ve yetiştirdiği ashâbın her birinin üstün ahlâkından anlamaktayız.¹¹¹ Allah’ın (c.c.) insandan istediği ibadetlerin mal, beden ve her ikisi ile yapıldığını ifade edebiliriz. İslâm’da esas itibarıyla bu ibadetleri namaz, oruç, hac ve zekât olarak görmekteyiz. Bu öğretilerin yer aldığı kaynak, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashâbını ve ona inananları irşad eden, Yüce Allah’ın (c.c.) kelamı olan Kur’ân-ı Kerîm’dir.¹¹² İnananların rehberi olan Kur’ân’ın Ramazan ayında Kadir gecesini inmeye başladığı ayetlerle sabittir.¹¹³

Bu mu‘ciz kelamın indiği ayda insandan yapılması istenilen önemli bir ibadette oruçtur.¹¹⁴ Oruç ibadetinin insanın varlığı kadar eski olduğunu hayat rehberimiz Kur’ân’dan öğrenmekteyiz.¹¹⁵ Bu durum, orucun yalnızca Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetiyle sınırlı kalmayıp, önceki şeriatlarda ve tarih boyunca çeşitli dinî geleneklerde yer aldığını göstermektedir. Farklı inanç sistemlerinde (Yahudilik-Hristiyanlık vb.) oruç ibadetine dair izler bulunması, orucun evrensel bir ibadet olduğunu göstermektedir.¹¹⁶

Oruç, Ramazan ayı boyunca şafak vaktinden güneşin batışına kadar yeme, içme ve cinsi münasebetten uzak durmayı gerektiren bir ibadet olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁷ Bu ibadet, insanın yalnızca fizyolojik ihtiyaçlarını kontrol altına almasını değil, aynı zamanda ruhî ve ahlâkî bir arınma sürecinden geçmesini de hedeflemektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.), orucun sadece aç kalmaktan ibaret olmadığını, insanın kötü söz ve davranışlardan kaçınarak ahlâkî bir olgunlaşma sağlaması gerektiğini belirtmesi, bu ibadetin mânevî boyutunu ortaya koymaktadır. Bu durum oruç ibadetinin Müminlerin

¹⁰⁷ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Furkân 25/8; Kur’ân-ı Kerîm Meâli, Sebe’ 34/26.

¹⁰⁸ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, ez-Zâriyât 51/56.

¹⁰⁹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, en-Nahl 16/56.

¹¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Mâide 5/67; Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Ahzâb 33/39.

¹¹¹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, Âli İmrân 3/10; Kur’ân-ı Kerîm Meâli, et-Tevbe 9/100.

¹¹² Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Bakara 2/110-183-185-196.

¹¹³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, Kadir 97/1-5.

¹¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Bakara 2/185.

¹¹⁵ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Bakara 2/183.

¹¹⁶ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 30 Aralık 2024).

¹¹⁷ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Bakara 2/187.

kulluğunu kâmil seviyeye ulaştırabilmesi adına ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.¹¹⁸

1.6.1. Oruç Çeşitleri

İslâm'da oruç ibadetinin emredildiği ya da tavsiye edildiği oruçları üç başlıkta ifade edebiliriz. Bunlar farz, vacip ve sünnet oruçlardır. Bunların dışında oruç tutmanın yasaklandığı bazı vakitler de vardır. Bu yasakları ifade etmek adına haram veya mekruh oruçlar denmektedir.

1.6.1.1. Farz Oruç

İslâm dininde Ramazan ayında tutulması emredilen, herhangi bir sebeple bu ayda tutulamadığında iadesi-kazası farz olan oruç olarak ifade edilmektedir.

Bakara sûresi 185. Âyette: *“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’ân’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”*¹¹⁹ buyrulmaktadır.

1.6.1.2. Vacip Oruç

Kişinin yükümlü olmadığı halde bir ibadeti yapmayı kendisi adına sorumlu hale getirmesine adak denmektedir. Bu bakımdan bir vesile ile adanan oruç vacip olur. Yine kişinin başladığı nâfile orucunun bozulması halinde Hanefî fihhına göre nâfile olan oruç, vacip oruç hükmünü almaktadır.

1.6.1.3. Nâfile/Sünnet Oruç

Farz ve vacip oruçların dışında kalan, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zaman zaman uygulamalarında olan diğer oruçlara verilen hüküm ve isimdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kudsî hadiste Allah’ın (c.c):

“Kulum, farz İbadetlerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Nâfile ibadetlerle de bana yaklaştırmaya devam eder. Sonuçta ben onu severim. Sevince de onun

¹¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Mü’minûn 23/1-11.

¹¹⁹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Bakara 2/185.

işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden istediğinde ona veririm. Bana sığındığında onu korurum."¹²⁰ burduğunu ifade etmiştir.

Nâfile oruçlardan sahih kaynaklarda geçen şu örnekleri söyleyebiliriz:

- Pazartesi ve perşembe günü orucu
- Savm-ı Dâvûd (gün aşırı)¹²¹
- Şevval ayında altı gün oruç¹²²
- Her kamerî ayın üç günü, özellikle 13-14-15. günleri¹²³

1.6.1.4. Yasaklanan Oruçlar

Oruç ibadetinin emir ya da tavsiye edilmesinin dışında yasaklandığı vakitler de vardır. Bu vakitlerin başında bayram günleri gelmektedir. Müslümanların Ramazan ve Kurban olmak üzere iki bayramı vardır. Ramazan Bayramının birinci günü ve Kurban Bayramının dört günü oruç tutmak yasaklanmıştır. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.): *"Hz. Peygamber (s.a.v.) Ramazan ve Kurban Bayramlarında oruç tutmayı yasakladı."* buyurmuştur.¹²⁴

Ramazan Bayramı'nın ilk günü, bu ayı oruçlu geçiren Müslümanların iftar günü olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple Ramazan Bayramı'na "fitir (iftar)" bayramı denmektedir. Kurban Bayramı günlerini de Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Teşrik günleri, yeme ve içme günleridir."*¹²⁵ buyurarak tarif etmektedir. Bu sebeple Ramazan Bayramı'nın birinci günü ve Kurban Bayramı'nın tamamında (dört gün) oruç tutmak yasaklanmıştır. Bu yasakların hükmü Ebû Hanife'ye göre tahrîmen mekruh, cumhura göre ise haram kabul edilmektedir.

Ramazan orucuna başlanması için hilâlinin görülmesi gerekmektedir. Ramazan hilâlinin görüldüğünün bilinen biri tarafından söylenmemesi durumuna "şek günü" denmektedir.¹²⁶ Bugünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.): *"Hilali görünceye kadar oruç tutmayın ve hilali görünceye kadar da orucunuzu bozmayın."* buyurması sebebiyle oruç tutmak yasaklanmıştır.¹²⁷

İftar yapmaksızın iki veya daha fazla gün peş peşe oruç tutmak (visal orucu) yasaklanmıştır. Hz. Âişe (r.anhâ) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâba visal orucunu yasakladığını söylemektedir. Kendisinin neden visal orucu tuttuğu sorulunca, Hz.

¹²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Mustafa Beğâ (Dimeşk: Dâru İbni Kesîr, 1414), 5/2384.

¹²¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 58 (nr:1879).

¹²² Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh* Sıyâm 204 (nr: 1164).

¹²³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Tatavvu 8.

¹²⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 65 (nr:1890).

¹²⁵ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Sıyâm 144 (nr:1141).

¹²⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 11.

¹²⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 11 (nr:1807).

Peygamber (s.a.v.): “*Ben sizin gibi değilim. Rabbim bana yediriyor ve içiriyor.*”¹²⁸ buyurmuştur.

Hac meşakkatli bir ibadet olduğundan hacıların sağlıklı ve dinç olması gerekmektedir. Bu sebeple terviye ve arefe günü (Zilhicce ayının 8. ve 9. günü) oruç tutmalarının uygun olmadığı söylenmektedir. Ebû Hureyre (r.a.) “*H. Peygamber (s.a.v.) arefe günü oruç tutmayı yasakladı.*”¹²⁹ hadisiyle arefe günü hacılara oruç tutmanın yasaklandığını haber vermektedir.

Bu günlerin dışında yalnızca âşûrâ günü (Muharrem ayının 10. günü) oruç tutmak, yalnızca cuma ve yalnız cumartesi günleri oruç tutmak da yasaklanan oruçlardandır. Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Sizden hiç kimse cuma günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa, bu takdirde cuma günü de oruç tutabilir.*”¹³⁰ buyurmuştur. Ancak tutulan kefâret ya da âdet edilen orucun o günlere denk gelmesi halinde bir yasaklama yoktur. Bu günlerin bir gün öncesi veya bir gün sonrası eklenerek tutulmasında da bir sakınca yoktur.

Kadınlar özel hallerinde ve insanın oruç tuttuğu takdirde bedenine-canına bir zarar gelme ihtimali bulunması durumunda da oruç tutmak yasaklanmıştır.

¹²⁸ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Sıyâm 61 (nr:1105).

¹²⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Savm 63.

¹³⁰ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Savm 62 (nr:1884).

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN *EL-MEVZÛ'ÂT*'İNİN “KİTÂBÜ'S-SİYÂM” BÖLÜMÜNDEKİ UYDURMA RİVAYETLERİN SENED VE METİN TAHLİLİ

İslâm dininin ibadet anlayışı, Allah'ın (c.c.) vahyi olan Kur'ân-ı Kerîm'e ve sahih hadis kaynaklarına dayanarak şekillenmiş bir yapı arz etmektedir. Oruç da bu bağlamda, İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olup, Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde emredilmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti ile detaylandırılmıştır.

Oruç, insanlık tarihi boyunca âdemoğlunun ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişimini destekleyen bir ibadet olarak kabul edilmektedir. Farklı medeniyetlerde ve inanç sistemlerinde değişik formlarda uygulanan bir ibadet olarak da dikkat çekmektedir. İslâm toplumlarında büyük bir hassasiyetle yerine getirilen ibadetlerden biri olan oruç ibadetine ilişkin sahih kaynaklardan gelmeyen, çeşitli sebeplerle birtakım rivayetler de ortaya çıkmıştır. Bu durum, yalnızca Müslümanlar için dinî literatürde bir bilgi kirliliğine yol açmakla kalmamış, aynı zamanda oruç ibadetinin yerine getirilmesi noktasında bazı yanlış uygulamalara sebep olmuştur.

Uydurma hadisler, genellikle belirli bir amacı gerçekleştirmek, dinî pratikleri farklı şekillerde yorumlamak ya da toplumsal yönlendirmelerde bulunmak maksadıyla üretilmiş olabilmektedir. Bu bağlamda, özellikle oruç ibadetiyle ilgili sahih rivayetlerin belirlenmesi, dinî bilgilerin doğru bir şekilde aktarılması açısından önem arz etmektedir. Uydurma rivayetlerin kaynaklarının, sebeplerinin, usul ve şekillerinin tespit edilmesi, bu rivayetlerin etkilerinin ele alınması Hadis ilminde önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu alan 'mevzûât' olarak isimlendirilmektedir. Bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan biri İbnü'l-Cevzî'nin '*el-mevzûât*'ıdır.

Hadis rivayetlerinin sıhhati, isnad ve metin tenkidi gibi yöntemler kullanılarak incelenmektedir. Bu bölümde, '*el-mevzûât*'ta yer alan oruç ibadeti ile ilgili uydurma olduğu söylenen rivayetlerin hem sened hem metin yönünden incelenmesi, sahih kaynaklardan yapılan karşılaştırmalar ve değerlendirmeleri yer almaktadır. Bu bağlamda '*el-mevzûât*'ın oruç bahsinde yer alan çeşitli konuların işlendiği yirmi bir babdaki otuz iki hadis incelenmiştir.

2.1. Ramazan Orucunun Emredilme Sebebi

أَنبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَطِيبُ حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ الْبُلْخِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْحَافِظُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يُونُسَ بْنِ مُكْرَمٍ الْوَرَّانُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ السَّمَرْقَنْدِيُّ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ نَصْرِ بْنِ الْبَغْدَادِيِّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَى أُمَّتِي الصَّوْمَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا وَافْتَرَضَ عَلَى سَائِرِ الْأُمَمِ أَقَلَّ وَأَكْثَرَ وَذَلِكَ لِأَنَّ آدَمَ لَمَّا أَكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ بَقِيَ فِي جَوْفِهِ مَقْدَارُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا، فَلَمَّا تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ أَمَرَهُ بِصِيَامِ ثَلَاثِينَ يَوْمًا بِلَيْالِيهِنَّ، وَافْتَرَضَ عَلَى وَ عَلَى أُمَّتِي بِالنَّهَارِ وَمَا تَأْكُلُ بِاللَّيْلِ فَفَضَّلُ مِنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ.

Abdurrahman b. Muhammed > Ahmed b. Alî el-Hatîb > Ebü'l-Velîd el-Hasan b. Muhammed b. Alî el-Belhî > Muhammed b. Ahmed b. Süleymân el-Hâfız > Muhammed b. Mahmûd b. Yûnus b. Mukram el-Vezzân > İbrâhim b. Ebî İbrâhim es-Semerkindî > Mûsâ b. Nasr el-Bağdâdî > Hammâd b. Seleme > Sâbit > Enes b. Mâlik tarikiyle Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Allah (c.c.) ümmetime orucu otuz gün olarak farz kıldı. Diğer ümmetlere ise bundan daha az ya da daha fazla farz kıldı. Çünkü Âdem’in (a.s.) yediği yasak meyve karın boşluğunda otuz gün boyunca kalmıştır. Nihayetinde Allah’a (c.c.) tövbe ettiği zaman, Allah (c.c.) onu otuz gece ve gündüz oruçla mükellef tutmuştur. Bana ve ümmetime ise gündüzleri oruç tutmak farz kılınmıştır. Geceleri yediğimiz şeyler Allah’ın (c.c.) lütfundandır.”

İbnü'l-Cevzî, bu rivayet için uydurma demiştir.¹³¹ Rivayetin senedinde Mûsâ b. Nasr dışında bir kimse cerh edilmemiştir. Tam adı Mûsâ b. Nasr Ebû İmran es- Sekafî el-Bağdâdî'dir.¹³² Şevkânî'nin 'el-Fevâid'in de Muhammed b. Nasr şeklinde farklı olarak geçmektedir.¹³³ Semerkant'ta yaşamıştır. Bu şahıs es-Sevrî, Mâlik, Hammâd b. Seleme ve Müslim'den ve Suyûtî'nin ifadesiyle başkalarından uydurma rivayetler yapmıştır.¹³⁴

Oruç ibadetinin geçmiş ümmetlere de farz kılındığını Allah (c.c.) bildirmektedir. Bakara sûresinde “Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı”¹³⁵ buyrulmaktadır. Ancak Hz. Âdem’in (a.s.) yediği elmanın karnında otuz gün kaldığı ifadesi sahih kaynaklarda yer almamaktadır. Hz. Âdem’in (a.s.) yasak meyveyi yemesi ve ardından tövbe etmesini Allah (c.c.) A'râf sûresinde şöyle haber vermektedir: “Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar.

¹³¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/186.

¹³² İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 1/121.

¹³³ Ebû Abdillâh Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, thk. Abdurrahman Yemânî (Beyrut: Dâru Kütübî'l İlmiyye, ts.), 87.

¹³⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Zevâidü Târihu Bağdâd Alâ Kütüb-i Sitte*, thk. Haldûn Ahdeb (Şam: Dâru'l-Kalem, 1996), 9/58; Cemaluddîn Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, thk. Ebû Abdurrahman Uveydâ (Beyrut: Dâru Kütübî'l İlmiyye, 1417), 2/82.

¹³⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/183.

Rableri onlara, “Ben size o ağacı yasaklamadım mı? Şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?” diye seslendi. Dediler ki: “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!”¹³⁶ Ancak ne burada ne de sahih hadislerde Hz. Âdem’in (a.s.) otuz gün ve gece oruçla emrolunduğu ifadesi yoktur.

Sonuç olarak isnadda yer alan Mûsâ b. Nasr Ebû İmran es-Sekafî el-Bağdâdî’nin, Zehebî, Hatib el-Bağdâdî, İbn Arrak ve Suyûtî gibi münekkitlerin ortak görüşüyle hadis uydurucu olduğunu ifade etmek gerekir. Ramazan orucunun emredilme sebebi başlıklı bu rivayetin, sahih kaynaklarda yer almayışı da mevzû olduğunu göstermektedir.

2.2. Şafaktan Önce Hilâlin Batmasının Hükümü

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ أَنْبَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ عُمَرَ الْحَافِظِ عَنْ أَبِي حَاتِمٍ بْنِ حَبَّانٍ أَنْبَأَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى النَّجَّارُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا غَابَ الْهَلَالُ عَنِ الشَّفَقِ فَهُوَ لِلَّيْلَةِ، وَإِذَا غَابَ بَعْدَ الشَّفَقِ فَهُوَ لِلَّيْلَتَيْنِ "

Muhammed b. Ebî Tâhir > Hasan b. Alî > Alî b. Ömer el-Hâfız > Ebû Hâtim b. Hibbân > Fazl b. Muhammed el-Attâr > İbrâhîm b. Mûsâ en-Neccâr > Hammâd b. Velîd > Abdullah b. Ömer > Nâfi‘ > İbn Ömer tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hilâl şafaktan önce batarsa o bir geceliktir. Eğer şafaktan sonra batarsa iki geceliktir.”

İbnü’l-Cevzî bu başlıkta verdiği rivayetin Rişdîn b. S‘ad > Yûnus b. Yezîd > Nâfi‘ yoluyla farklı bir tarikinden bahsetmiştir.¹³⁷ Ancak zikrettiği tarikle gelen rivayeti eserine almamıştır. Bu tarikle gelen rivayeti İbn Adî el-Cürcânî ‘*el-Kâmil fî du‘afâ’i’r-ricâl*’ inde şu şekilde kaydetmiştir:

حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عَبْدِ الْمُجِيبِ الْبَلَدِيِّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زِيَادِ الثَّوْبَانِي، حَدَّثَنَا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.

İbn Adî el-Cürcânî, “Bu Abdullah’ın hadisidir. Bunu, Rişdîn’in Yayha b. Sâlim yoluyla Ubeydulah’tan aldığı gibi, Ubeydullah’tan Hammâd b. el-Velîd de rivayet etmiştir. Rişdîn’in Yûnus üzerinden Nâfi‘den aldığı rivayeti sadece Rişdîn’in hadisiyle biliyorum.”¹³⁸ demiştir.

Bu rivayetin Bakiyye b. Velîd > Osman el-Havtî > Abdullah > Nâfi‘ > İbn Ömer yoluyla da farklı bir tarikini Hatib el-Bağdâdî “*Târihu Bağdad*’da” şöyle vermektedir:

¹³⁶ Kur‘ân-ı Kerîm Meâli, el-A‘râf 7/22-23.

¹³⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû‘ât*, 2/187.

¹³⁸ Ebû Ahmed İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru Kütübî’l İlmiyye, 1418), 4/81.

أخبرنا أبو نُعَيْم الحافظ، حَدَّثَنَا عبد الله بن جعفر بن أحمد بن فارس، حَدَّثَنَا إسماعيل بن عبد الله بن مسعود، حَدَّثَنَا عبد الله بن صالح، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بن الوليد -ببغداد-، عن عثمان الحَوَظِي، عن عبيد الله، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صَلَّى الله عليه وسلم: "إِذَا غَابَ الْهَلَالُ قَبْلَ الشَّفَقِ فَهُوَ لِلَّيْلِ، وَإِذَا غَابَ بَعْدَ الشَّفَقِ فَهُوَ لِلْيَتَيْنِ".

Ebû Nuaym Hâfız > Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris > İsmâîl b. Abdullah b. Mes'ud > Abdullah b. Sâlih > Bakiyye b. Velîd Bağdâdî > Osman el-Havtî > Abdullah > Nâfi' > İbn Ömer tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hilâl şafaktan önce batarsa o bir geceliktir. Eğer şafaktan sonra batarsa iki geceliktir.”

Hatib el-Bağdâdî rivayetin aslı olmayan bir haber olduğunu, çünkü isnadında Bakıyye b. Velîd el-Hımsî'nin an'anesinin bulunduğunu söylemiştir.¹³⁹

İbn Ebû Hâtim de bu rivayetin Bakiyye > Mücâşî Amr > Ubeydullah > Nâfi' > İbn Ömer yoluyla gelen bir tarikinden bahsetmiştir. Bu tarikte şöyledir:

رَوَاهُ بَقِيَّةُ عَنْ مُجَاشِعٍ عَمْرٍو، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: "إِذَا غَابَ الْهَلَالُ قَبْلَ الشَّفَقِ فَهُوَ لِلَّيْلِ، وَإِذَا غَابَ بَعْدَ الشَّفَقِ فَهُوَ لِلْيَتَيْنِ"

Bakiyye > Mücâşî Amr > Ubeydullah > Nâfi' > İbn Ömer tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hilâl şafaktan önce batarsa o bir geceliktir. Eğer şafaktan sonra batarsa iki geceliktir.”

İbn Ebû Hâtim, babasının bu rivayet hakkında münker bir hadis ve Mücâşî'nin “leyse bi şey'in” dediğini nakletmiştir.¹⁴⁰

İbnü'l-Cevzî bu rivayeti Rişdîn b. Sa'd'ın (ö.188/804) Yûnus b. Yezîd vasıtasıyla Nâfi'den adlığını ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn, Rişdîn'den hadis rivayet edilemeyeceğini ve “leyse bi şey'in” olduğunu söylemiştir. Nesâî de metrûk olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹

İbn Hibbân, Hammâd b. Velîd el-Ezdî'nin, Kûfe ehlinde olduğunu, Sevrî'den hadis rivayet ettiğini, Hüseyin b. Alî b. Yezîd'in de ondan hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Iraklılar'ın hadis hırsızlığı yaptığını ve güvenilir râvilere, kendilerine ait olmayan hadisleri dayandırdığını da aktarmaktadır. Bu hadislerin hüccet olarak kullanılmasının hiçbir şekilde câiz olmadığına hükmetmektedir.¹⁴²

İbn Hibbân, Velîd b. Seleme et-Taberânî'nin Ebü'l Abbas Taberiyye kavminden olup Ürdün'de kadılık yaptığını, Ubeydullah b. Amr'dan da hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Şam ehli ondan ve oğlu İbrâhim b. Velîd b. Seleme'den hadis rivayet etmiştir. Velîd b. Seleme'nin güvenilir râvilere, kendilerine ait olmayan hadisleri dayandırdığını

¹³⁹ el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/444.

¹⁴⁰ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-İlel*, thk. Sa'd b. Abdullah Hamîd (Riyad: Humeydî Matbaası, 1427), 3/101.

¹⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/187.

¹⁴² Muhammed b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecrûhîn*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyet (Halep, 1396), 1/254.

ifade ederek bu hadislerin hüccet olarak kullanılmasının câiz olmadığını, oğlunun ise güvenilir olduğunu belirtmiştir.¹⁴³

Rivayetin farklı tarikleri ve isnadında yer alan râvileri hakkında münekkithlerin ifadeleri, sened zincirinde yer alan beş râvi üzerinde yoğunlaşmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin yer verdiği tariklerde tenkit ettiği isimler Hammad b. Velîd el Ezdî, Ubeydullah b. Velîd es-Selame et-Taberânî ve Rişdîn b. Sa'd'tır. İbnü'l-Cevzî'nin '*el-Mevzû'âtı*'nda yer almayan iki farklı tarik bulunmaktadır. Bu tariklerde de tenkit edilen râviler ise zayıf râvilerden tedlis yapan Bakıyye b. Velîd el-Hımsî ve Mücâşî' dir.

Cerh edilen râvilerden Hammad, Kûfe ehlinden olan, Sevrî'den rivayet eden bir râvi olarak tanıtılmıştır. Ubeydullah ise Ürdün'de kadılık yapmış, Ubeydullah b. Amr'dan rivayet eden bir râvidir. Ona ait olmayan haberleri güvenilir râvilere dayandıran bir kimsedir. Velîd b. Seleme de aynı şekilde hadis hırsızlığı yapan bir râvidir. Rişdîn ve Mücâşî de 'leyse bi şeyin' ifadesiyle cerh edilmiştir. 'Leyse bi şey'in' ifadesi "bir şey değildir-değersizdir"¹⁴⁴ manasına gelen bir cerh lafzıdır. Bakıyye b. Velîd (ö.197/812) ise zayıf râvilerden tedlîs¹⁴⁵ yapan bir kimse olarak tanıtılmaktadır.

Bu rivayetin metninde yer alan "Hilâl şafaktan önce batarsa o bir gece içindir. Eğer şafaktan sonra batarsa iki gece içindir." ifadesi, ay takvimine göre yeni hicrî ayın belirlenmesi adına hilâlin gözlenmesi meselesiyle ilgilidir. Burada ki hilâl şafaktan önce batarsa ifadesi, hilâlin yeni oluştuğunu ve yalnız bir gecelik olduğunu belirtmektedir. Yani ayın ilk günü olduğu anlamına gelmektedir. Hilâl şafaktan sonra batarsa ifadesiyle de hilâlin daha uzun bir süredir gökyüzünde olup, iki gecelik olduğunu ifade eder. Yani, artık ayın ikinci günü başlamıştır. Rivayet bu isnad ve metniyle sahih kayaklarda geçmemekle birlikte, ifade edilmek istenen mesele ile ilgili başka rivayetler mevcuttur.

Allah'ın (c.c.): "*Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*¹⁴⁶ ve "...insanlara rehber olarak Kur'ân'ın indirildiği Ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin"¹⁴⁷ mealindeki âyetlerinden de anlaşılacağı üzere, farz olan temel ibadetlerimizden hac ve (Ramazan ayının girmesi şartı sebebiyle) oruç ibadetlerinin vakitleri, ayın dünya eksenindeki hareketlerinde göre belirlenmiştir.

¹⁴³ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecrûhîn*, 3/80.

¹⁴⁴ Ahmet Yücel, "Leyse bi-Şey", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Ocak 2025).

¹⁴⁵ "Tedlîs: Râvinin duymadığı halde hocasından duymuş gibi rivayete bulunmasıdır. Bunu yapan râviye "Müdelles", bu şekilde gelen rivayete 'Müdelles Hadis' denir." Bu konu hakkında bk. Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Abdüllatif Hemîm (Beyrut: Dâru Küttübî'l İlmiyye, 1423), 157; Bünyamin Erul, "Tedlis", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Ocak 2025).

¹⁴⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/189.

¹⁴⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/185.

Kamerî aylar, ayın hilâl şeklindeyken batı tarafında görülmesi üzerine başlamaktadır. Hilâlin aynı şekliyle tekrar batıda görünmesiyle de ay tamamlanmış olur. Bu süreç bazen yirmi dokuz bazense otuz gün sürebilmektedir. Farz olan Ramazan orucuna başlamak ve bitirmekte Ramazan ve Şevval aylarının hilâllerini görmekle mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutun ve onu gördüğünüzde orucunuzu bozun. Eğer gizli kalmışsa (göremezseniz), Şaban’ın sayısını otuza tamamlayın.*”¹⁴⁸buyurmaktadır. Bu ifadeyle Hz. Peygamber (s.a.v.) farz olan oruç için nasıl hareket edilmesi gerektiğini öğretmektedir.

Netice itibariyle “şafaktan önce hilâlin batmasının hükmü” başlığında yer alan rivayetin, farklı tarikleri olan ancak tüm tarikleri cerh edilmiş râvilerle geldiği tespit edilmiştir. Metin her ne kadar İslâm’da yer alan bir konuyu ihtiva etse de aynı sözlerle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir hadisi söz konusu değildir. Uydurma bir hadistir. Rivayetin uydurulma sebebiyle alakalı isnadındaki cerh edilen ravilerden yola çıkarak, toplumda yer edinebilme, sahih hadislerle konu yakınlığı kurularak başkalarının bilmediği hadisleri rivayet ediyor izlenim ve itibarı oluşturma gayreti söylenebilir. Bu rivayetin muhtevası itibariyle halk arasında hadis zannedilerek aktarılmış olması da muhtemel gözükmektedir.

2.3. Ramazan Demenin Yasaklanması

روى أبو أحمد بن عديّ حدَّثنا عليُّ بنُ سعيدٍ بنُ بشيرٍ حدَّثنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي مَعْشَرٍ حدَّثني أَبِي عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَقُولُوا رَمَضَانَ فَإِنَّ رَمَضَانَ اسْمُ اللَّهِ، وَلَكِنْ قُولُوا شَهْرُ رَمَضَانَ "

Ebû Ahmed b. Adî > Alî b. Saîd b. Beşîr > Muhammed b. Ebû Ma‘şer > Babası > Saîd el-Makberî > Ebû Hureyre tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Ramazan demeyin! Ramazan Allah’ın (c.c.) ismidir. Ancak Ramazan ayı diye söyleyin.”

İbnü’l-Cevzî bu rivayetin uydurma olup aslı olmadığını ifade etmektedir. Senedde yer alan Muhammed b. Ebû Ma‘şer’in adının Necih olduğunu söylemektedir. Yahyâ b. Saîd bu kişinin adını duyduğunda güldüğünü ve onun hadis uydurduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn de bu rivayetin hadis olarak rivayet edilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁹

Cerh edilen râvinin tam adı Necih b. Abdurrahman el-Medenî es-Sindî’dir. Beyhakî rivayetle alakalı Hasan Basrî ve Mücahit yoluyla gelip zayıf olan iki farklı tarikten bahsetmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Savm 11.

¹⁴⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû ‘ât*, 2/187.

¹⁵⁰ Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Sünenü’l Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru Kütübî’l İlmiyye, 1424), 4/339.

Ebû Hâtim babasından rivayetle bu sözün Ebû Hureyre'ye (r.a.) ait olduğunu söylemektedir. İbn Kesîr, Ebû Ma'sher'in siyer ve meğâzi alanında öncü bir isim olsa da metrûk bir râvi olduğu ve hadisin merfu olması noktasında da vehim olduğu görüşündedir. İbn Adî de onu zayıf olarak nitelendirmektedir.¹⁵¹

İbnü'l-Cevzî bu rivayeti, sahih bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Ramazan geldiğinde cennet kapıları açılır*”¹⁵² ifadesiyle tenkit ederek aslının olmadığı yönünde de delil getirmiştir.¹⁵³

Nesâî 'es-Sünen' de “Ramazan ayına Ramazan demenin ruhsatı” başlığıyla bu konuya değinmiştir. Hz. Ebû Bekir'den (r.a.) merfû olarak gelen “*Sizden birisi Ramazan'ı tuttum ya da tamamını yerine getirdim demesin*” rivayetini ve İbn Abbas'ın (r.a.) “*Ramazan'da yapılan umre hacca denktir*” hadisini getirerek, Ramazan ayına sadece Ramazan denmesine ruhsat verildiğini belirtmiştir.¹⁵⁴

Allah'ın (c.c.) isimleri için “Esmâ-i Hüsnâ” tabiri kullanılmaktadır. En güzel isimlerin Allah'a (c.c.) ait olduğunu ifade etmektedir. Bu isimlerin “kullarda saygı hissi uyandırdığı, zikir ve dualarda kullanılan, kalplere huzur veren ve Allah'ı (c.c.) tanıtan özellikleri olduğu”¹⁵⁵ ifade edilmektedir.

Bu isimlerin sayıları farklı kaynaklarda değişiklik gösterse de içlerinde “Ramazan” ismi Allah'a (c.c.) izâfe edilmemiş ve Ramazan isminin Allah'ın (c.c.) ismi olmadığı açıktır. Bu bakımdan rivayette geçen “Ramazan isminin ‘ay’ eki olmadan tek başına kullanılmaması” ifadesi yanlıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Ramazan geldiğinde cennet kapıları açılır*.”¹⁵⁶ hadisindeki kullanımın da tek başına olduğu İbnü'l-Cevzî'nin de ifade ettiği bir örnektir. Allah'ın (c.c.) Bakara sûresindeki “*Şehru Ramazan (Ramazan ayı)*”¹⁵⁷ şeklindeki ifadesinden “Ramazan ayı” olarak kullanılmasının da yanlış olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ifade etmemiz gereken, rivayetin sahih kaynaklarda yer almaması, Allah'ın (c.c.) isimlerinde Ramazan diye bir ismin olmaması ve isnadda hadis uydurucu Ebû Ma'sher Necih'in (ö.170/787) yer alması sebebiyle rivayetin uydurma olduğudur.

¹⁵¹ İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 8/311; Muhammed b. İbrâhim b. Hattâb Hattâbî, *Şe'nid-du'â*, thk. Ahmed Yûsuf Degâg (Mısır: Dâru's Sekâfe, 1404), 1/110.

¹⁵² Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Savm 5.

¹⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/187.

¹⁵⁴ Nesâî, *Sünen*, Sıyâm 5; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l Bârî* (Beyrut: Dâru'l Mârifê, 1379), 4/113.

¹⁵⁵ Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08 Ocak 2025).

¹⁵⁶ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Savm 5 (nr:1799).

¹⁵⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/185.

2.4. Cennetin Ramazan Orucu Tutanlar için Süslenmesi

İbnü'l-Cevzî bu başlıkta iki farklı rivayete yer vermiştir.

- Birinci Rivayet:

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ أَنْبَأَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ عَنْ أَبِي حَاتِمٍ الْبُسْتِيّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الزَّرْقِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْأَزْدِيُّ حَدَّثَنَا أَصْرَمُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ الْحَارِثِيُّ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ” إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ نَادَى الْجَلِيلُ رَضْوَانَ خَازِنَ الْجَنَّةِ، فَيَقُولُ: لَيْسَ بِكَ وَسْعَدِيكَ، فَيَقُولُ: نَحْدُ جَنَّتِي وَزَيْنَهَا لِلصَّائِمِينَ مِنْ أُمَّةٍ أَحْمَدَ، لَا تُغْلِقُهَا عَنْهُمْ حَتَّى يَنْقَضِيَ شَهْرُهُمْ. ثُمَّ يُنَادِي مَالِكًا خَازِنَ جَهَنَّمَ: يَا مَالِكُ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدِيكَ، فَيَقُولُ: أَغْلِقْ أَبْوَابَ الْجَحِيمِ عَنِ الصَّائِمِينَ مِنْ أُمَّةٍ أَحْمَدَ، لَا تَفْتَحْهَا عَلَيْهِمْ حَتَّى يَنْقَضِيَ شَهْرُهُمْ. ثُمَّ يُنَادِي جِبْرِيلَ: يَا جِبْرِيلُ، فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ رَبِّي وَسَعْدِيكَ، فَيَقُولُ: أَنْزِلْ إِلَى الْأَرْضِ فَعَلَّ مَوَدَّةَ الشَّيَاطِينِ عَنْ أُمَّةٍ أَحْمَدَ، لَا يُفْسِدُوا عَلَيْهِمْ صِيَامَهُمْ. وَلِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِنْدَ وَقْتِ الْإِفْطَارِ عُنُقَاءُ يَعْتَمَهُمُ مِنَ النَّارِ عَبِيدٌ وَإِمَاءٌ، وَلَهُ فِي كُلِّ سَمَاءٍ مَلَكٌ يُنَادِي، عُرْفُهُ تَحْتَ عَرْشِ الرَّحْمَنِ وَرِجْلَاهُ فِي تَحْوِمِ الْأَرْضِ السَّابِغَةِ السُّفْلَى، جَنَاحُ لَهُ بِالْمَشْرِقِ مُكَلَّلٌ بِالْمَرْجَانِ وَالْذَّرُّ وَالْجَوْهَرُ، وَجَنَاحُ لَهُ بِالْمَغْرِبِ مُكَلَّلٌ بِالْمَرْجَانِ وَالْذَّرُّ وَالْجَوْهَرُ يُنَادِي: هَلْ مِنْ تَائِبٍ يُتَابُ عَلَيْهِ؟ هَلْ مِنْ دَاعٍ يُسْتَجَابُ لَهُ؟ هَلْ مِنْ مَظْلُومٍ فَيُنْصَرُ؟ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ يُغْفَرُ لَهُ؟ هَلْ مِنْ سَائِلٍ يُعْطَى سُؤْلُهُ. قَالَ: وَالرَّبُّ تَعَالَى يُنَادِي الشَّهْرَ كُلَّهُ: عِبِيدِي وَإِمَائِي أَبْشِرُوا أَوْشَكُ أَنْ تُرْفَعَ عَنْكُمْ هَذِهِ الْمُؤَنَاتُ إِلَى رَحْمَتِي وَكَرَامَتِي، فَإِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ الْقَدَرِ يَنْزِلُ جِبْرِيلُ فِي كَبْكَبَةٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ تَصِلُ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ قَائِمٍ وَقَاعِدٍ يَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ، وَإِذَا كَانَ يَوْمُ فِطْرِهِمْ بَاهَى بِهِمْ مَلَائِكَتُهُ: يَا مَلَائِكَتِي مَا جَزَاءُ أَجِيرٍ وَفَى عَمَلُهُ؟ قَالُوا: رَبُّ جَزَاؤُهُ أَنْ يُؤَفَّى أَجْرَهُ. قَالَ: عِبِيدِي وَإِمَائِي قَضُوا فَرِيضَتِي عَلَيْهِمْ ثُمَّ خَرَجُوا يَعْجُونَ إِلَيَّ بِالْأُذْعَاءِ، وَجَلَالِي وَكَرَامَتِي وَعُلُوي وَارْتِفَاعِ مَكَانِي لِأَجِيبَهُمُ الْيَوْمَ: ارْجِعُوا قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ وَبَدَلْتُ سَيِّئَاتِكُمْ حَسَنَاتٍ، فَيَرْجِعُونَ مَغْفُورًا لَهُمْ “.

Muhammed b. Ebû Tâhir > Ebû Muhammed el-Hasan b. Alî > Alî b. Ömer > Ebû Hâtim el- Bûstî > Muhammed b. Yezîd ez-Zürakî > Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî > Esram > Muhammed b. Yûnus el-Hâris > Katâde > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ramazan ayının ilk gecesinde Allah (c.c.) cennet bekçisi Rıdvan’a seslenir. Rıdvan: ‘Buyur, emret Ya Rabbi!’ der. Allah (c.c.) ona der ki: Ahmed’in (s.a.v.) ümmetinden oruçlular için cennetimi süsle. Ramazan ayları bitene kadar onlar için kapıları kapatma. Sonra cehennem bekçisi Mâlik’e seslenir: Ey Mâlik. O da: ‘Buyur, emret Ya Rabbi!’ der. Sonra Allah (c.c.) Ahmed’in (s.a.v.) ümmetinden oruç tutanlar için cehennem kapılarını kapat. Ramazan ayları bitene kadar onlar için açık tutma der. Sonra Cibrîl’e (a.s.) seslenir. O da: ‘Buyur, emret Ya Rabbi!’ der. Allah’ta (c.c.) ona yeryüzüne in, Ahmed’in (s.a.v.) ümmeti üzerinden şeytanları zincirle. Böylelikle onların orucunu ifsat edip zarar vermesinler. Allah (c.c.), Ramazan ayında her gece, güneş doğarken ve iftar vakti geldiğinde, birçok kulunu cehennemden azâd eder. Her gökte bir melek vardır ve bu melek Arş-ı Rahmân’ın altında durur. Ayakları yedinci kat yerin dibinde, doğuya uzanan kanadı mercan, inci ve mücevherle süslenmiş, batıya uzanan kanadı da aynı

şekilde ziynetlendirilmiş hâlde nidâ eder: ‘Tövbe eden var mı? Tövbesi kabul olunsun. Dua eden var mı? Duası kabul edilsin. Haksızlığa uğrayan var mı? Ona yardım edilsin. Bağışlanma dileyen var mı? Affedilsin. Bir ihtiyacı olan var mı? İhtiyacı giderilsin.’ Bunun üzerine Allah (c.c.) Ramazan ayının tamamında seslenir ve der ki: Kullarım! Sizlere müjdelersun ki çektiğiniz bu zahmetler sizi benim cömertliğim ve rahmetime ulaştıracak. Kadir gecesı geldiğı zaman bütün melekler arasından Cibrîl’i (a.s.) yer yüzüne indirir. Cibrîl de (a.s.) Allah’ı (c.c.) ayakta ve oturarak zikreden her bir kula ulaşır. Ramazan Bayramı geldiğı zaman melekleri onları över. Ey Meleklerim! Kullarımın amelleri karşılığında vereceğim mükafat nedir? diye sorduğunda Melekler der ki: ‘Emeğinin karşılığının eksiksiz verilmesidir.’ Allah (c.c.) buyurur: ‘Kullarım üzerlerine farz kıldığım ibadeti tamamladılar. Sonra da bana yönelerek dua etmeye başladılar. İzzetim, keremim ve yüceliğim hakkı için, bugün dualarını kabul edeceğim. Geri dönün, sizi bağışladım ve kötü amellerinizi iyi amellere çevirdim!’ Onlar da mağfiret edilmiş şekilde geri döndüler.”

İbnü’l-Cevzî bu rivayetin sahih olmadığını Efram’ın, İbn Havşeb olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, Efram’ı pis bir yalancı olarak tenkit etmektedir. İbn Hibbân da onun Sika râvileri kullanarak hadis uydurduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân bu rivayetin Enes b. Mâlik’ten Abbad b. Abdussamed’in rivayetiyle daha geniş şekilde aktarıldığını söylemiştir. Ukaylî de “Abbad, Enes’ten neredeyse tamamı münker hadislerle dolu bir nüsha rivayet etti” dediğini nakletmiştir.¹⁵⁸

İbn Hibbân, Efram b. Havşeb el-Hemedâni’nin, Ziyâd b. Sa’d’tan rivayet ettiğini söylemiştir. Bunun dışında güvenilir râvilerden mevzû hadis alan Hasan b. Arabî’nin de ondan rivayet ettiğini haber vermiştir. Ebû Hâtım’ın de “O Muhammed b. Hâris yoluyla Katâde ve Enes’ten hadis rivayet etmiştir.” dediğini ifade etmektedir.¹⁵⁹

Ukaylî bu rivayetle alakalı Abbad b. Abdussamed’in yer aldığı tariki şu şekilde aktarmaktadır:

Cabrûn b. İsâ el-Mağrib > Yahyâ b. Süleymân el-Kureşî > Ebû Ma’mer Abbad b. Abdussamed > Enes b. Mâlik tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ramazan ayının ilk günü gelince Yüce Allah (c.c.), cennetin bekçisi Rıdvan’a seslenir. ‘Ey Rıdvan!’ O da: ‘Emrine âmâdeyim!’ der. Sonra da: ‘Ümmeti Muhammed’den oruç tutanlar ve namaz kılanlar için cenneti güzelleştir.’ buyurur. Sonra ayları bitinceye kadar onlar için kapılarını kapatma. Sonra, üçüncü gün gelince, Yüce Allah (c.c.) Cebrâil’e şöyle vahyeder: Ey Cebrâil, yeryüzüne in ve asi şeytanları ve inatçı

¹⁵⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû ‘ât*, 2/188.

¹⁵⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü’l Mecrûhîn*, 1/181.

cinleri saptır ki, kullarımın orucunu bozmasınlar. Sonra Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Allah Teâlâ’nın (c.c.), başı Rahmân’ın Arş’ının altında, ayakları ise yerin yedinci ve en alçak seviyesinin sınırlarında olan bir meleği vardır. Doğuda bir kanadı, batıda bir kanadı vardır. Bunlardan biri kırmızı yakuttan, diğeri yeşil zümrüttendir. Ramazan ayının her gecesi şöyle seslenir: Tövbe eden yok mu ki, kabul olsun? İstiğfar eden yok mu ki, affedilsin? Muhtaç olan yok mu ki, ihtiyacı olsun? Ey hayır isteyen sevin, ey kötülük isteyen sabret ve gör. Sonra şöyle dedi: Gerçekten Allah (c.c.) Mübarek ve Yüce, her gece sahur vaktinde ve iftar vaktinde, âlemlerin Rabbi yedi bin köleyi ateşten âzat etmiştir.’ Sonra şöyle dedi: Kadir gecesi olduğunda, Cebrâil (a.s.), inci ve yakutlarla süslenmiş iki yeşil kanatla meleklerden oluşan bir topluluk halinde iner. Cebrâil (a.s.) onları her yıl bir gece hariç her yere yayar ve şöyle der: Melekler ve Cebrâil (a.s.) o gece iner. Melekler Sidretü’l-Müntehâ’nın altındadırlar, Ruh ise Cebrâil’dir (a.s.). Kanatlarını çırparak ayakta durana, uyuyana, namaz kılana, karada olana ve denizde olana selam verir. Ey mümin, sana selam olsun, ey mümin! Nihayet şafak vakti Cebrâil (a.s.) meleklerle birlikte yükselir ve gök ehli onu karşılar. Onlar: ‘Ey Cebrâil (a.s.), Ramazan ayını oruçlu geçirenlere Rahmân ne yaptı?’ derler. Cebrâil de (a.s.): İyi, der. Sonra Cebrâil (a.s.) ve onunla beraber olan melekler secde ederler. Yüce Allah (c.c.): ‘Ey meleklerim, başlarınızı kaldırın, Ramazan ayını oruçlu geçirenleri, Cebrâil’in (a.s.) selamından kaçınanlar hariç, şahadet ederim ki bağışladım’ der. Dedi ki: Cebrâil (a.s.) o gece içki içen, vergi tahsildarı, şair, servet sahibi kimse ve ana-babasına asi olan kimseye selam vermez. Sonra şöyle dedi: Ramazan Bayramı günü gelince melekler iner, yol ağzlarında dururlar ve şöyle derler: ‘Ey Muhammed (s.a.v.) ümmeti, Kerîm olan Rabbe gidin.’ Sonra namaz yerine vardıklarında Yüce Allah (c.c.) şöyle seslenir: ‘Ey meleklerim, amelini yerine getirenin mükafatı nedir?’ Derler ki: ‘Rabbimiz, onun mükafatı amelinin karşılığının verilmesidir.’ Allah (c.c.): Bunlar benim kullarım ve kullarımın çocuklarıdır. Onlara oruç tutmalarını emrettim, onlar da oruç tuttular, bana itaat ettiler ve farzlarımı yerine getirdiler. Sonra bir münâdî şöyle seslenir: Ey Muhammed (s.a.v.) ümmeti, doğru yolu bulmuş olarak dönün, çünkü bağışlandınız.”

Ukaylî, Abbad’ın aktardığı hadislerin “münker” olarak değerlendirildiğini ifade etmiştir. İmam Buhârî de onun rivayetlerine güvenilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁰

Suyûtî, Efram’ın yalancı olmadığını ve Abbad b. Abdussamed’in, Enes’ten bunu daha geniş olarak rivayet ettiğini söylemiştir.

¹⁶⁰ Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *Du’a’fa’ul-kebîr*, thk. Abdulmûti Emin Kalaci (Beyrut: Dâru Kütübî’l İlmiyye, 1404), 3/138.

Suyûtî bu rivayetin “Ebû Racâ b. Abdulvehhab > er-Râzi > Ebû’l Kâsım Alî b. Abdurrahman b. Hasan > Ebû Muhammed b. Bâleveyhî > Arabî > Ebû Meysere Muhammed b. Hasan el-Hemedânî > Muhammed b. Ubeyd > Velîd b. Fazl > Kâbilî > Ebân > Enes b. Mâlik” tarikini verip Ebân b. Ebû Ayyâş’ı metrûk olarak nitelendirilmiştir.¹⁶¹

- İkinci Rivayet:

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نَاصِرٍ وَسَعْدُ الْخَيْرِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَا أَنْبَأَنَا نَصْرُ بْنُ أَحْمَدَ أَنْبَأَنَا ابْنُ رِزْقَوِيهِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ السَّمْلِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ أَيُّوبَ الْبَجَلِيُّ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ نَافِعِ بْنِ بَرْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يَقُولُ وَقَدْ أَهَلَ رَمَضَانَ: لَوْ يَعْلَمُ الْعِبَادُ مَا فِي رَمَضَانَ لَتَمَنَّتْ أُمَّتِي أَنْ يَكُونَ رَمَضَانُ السَّنَةِ كُلِّهَا. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ خُرَاعَةَ: حَدَّثَنَا بِهِ. قَالَ: إِنَّ الْجَنَّةَ تُزَيَّنُ لِرَمَضَانَ مِنْ رَأْسِ الْحَوْلِ حَتَّى إِذَا كَانَ أَوَّلُ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ هَبَّتْ رِيحٌ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ وَصَفَّقَتْ فِي وَرَقِ الْجَنَّةِ، فَيَنْظُرُ الْخُورُ الْعَيْنُ إِلَى ذَلِكَ فَيَقُولُ: يَا رَبُّ اجْعَلْ لَنَا مِنْ عِبَادِكَ فِي هَذَا الشَّهْرِ أَزْوَاجًا تَقْرَأُ عَيْنَانَا بِهِمْ وَتَقْرَأُ عَيْنُهُمْ بِنَا. قَالَ - فَمَنْ - [مَا مِنْ] عَبْدٍ يَصُومُ رَمَضَانَ - إِلَّا رُوحٌ رُوحُهُ - [رُوحٌ زَوْجَةٌ] مِنَ الْخُورِ الْعَيْنِ، فِي خِيَمَةٍ مِنْ دُرٍّ مُجَوَّفَةٍ مِمَّا نَعْمَتُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (حور مقصورات في الخيام) عَلَى كُلِّ امْرَأَةٍ سَبْعُونَ خُلَّةً لَيْسَ مِنْهَا خُلَّةٌ عَلَى لَوْنٍ الْآخَرَى، وَيُعْطَى سَبْعُونَ لَوْنًا مِنَ الطَّيِّبِ لَيْسَ مِنْهَا لَوْنٌ عَلَى رِيحٍ الْآخَرِ، لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ سَبْعُونَ سَرِيرًا مِنْ يَاقُوتَةٍ خُمْرَاءَ مُوشَحَةٍ بِالذَّرِّ، عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ سَبْعُونَ فِرَاشًا بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ، وَفَوْقَ السَّبْعِينَ فِرَاشًا سَبْعُونَ أَرِيكَةً، لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ سَبْعُونَ أَلْفَ وَصِيفَةٍ لِحَاجَاتِهَا، وَسَبْعُونَ أَلْفَ وَصِيفٍ، مَعَ كُلِّ وَصِيفٍ صَحْفَةٌ مِنْ ذَهَبٍ فِيهَا لَوْنٌ طَعَامٍ يَجِدُ لآخر لُقْمَةٍ لَذَّةٌ لَا تُوجَدُ لِأَوَّلِهِ، وَيُعْطَى زَوْجُهَا مِثْلَ ذَلِكَ عَلَى سَرِيرٍ مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ، هَذَا لِكُلِّ يَوْمٍ صَامَهُ مِنْ رَمَضَانَ سِوَى مَا عَمِلَ مِنَ الْحَسَنَاتِ .

Muhammed b. Nâsır ve Sa’d el-Hayr b. Muhammed > Nasr b. Ahmed > İbn Rizkaveyh > Ahmed b. Selmân > Muhammed b. İsmâîl es-Selmâ > Abdullah b. Recâi > Cerîr b. Eyyûb Becelî > Şa’bî > Nâfi’ b. Bürde > Abdullah b. Mes’ûd tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Ramazan orucu tutanlar Ramazan ayında oruçlu kulları tanısaldı, ümmetim Ramazan ayının tamamının sünnet olmasını temenni ederdi. Huzâ’dan bir adam bu hadisi bize rivayet etti: Cennet senenin başından Ramazan ayının ilk gününe kadar süslenir. Hatta arşın altından bir rüzgâr esiverir ve cennet yapraklarını harekete geçirir. Cennet hurileri de bunu izler ve şöyle derler: Yarabbi! Bizlere göz aydınlığı olacak bizimde onlara göz aydınlığı olacağımız bu kullarından eşler ver. Ramazan orucunu tutan hiçbir kul yoktur ki onlar için cennet hurilerinden bir huri olmasın. İçleri bomboş her bir çadırda Allah’ın (c.c.) nimet olarak vereceği ve gözleri sadece eşlerine bakacak huriler vardır. Onların üzerlerinde yetmiş adet elbise bulunur ve bu elbiselerin hiçbirinin rengi birbiriyle aynı değildir. Üzerlerinde yetmiş adet koku vardır ki bu kokuların hiçbirisi birbiriyle aynı

¹⁶¹ Suyûtî, *el-Le’ali’l Masnû’a*, 2/84.

değildir. Her bir huri için yetmiş tane üzeri incilerle bezenmiş kıpkırmızı yakut döşekler, her bir döşek için astarları ipek kumaşlardan yetmiş yatak, her bir yatağın üzerinde yetmiş adet sedir vardır. Her huri için ihtiyaç duyduğu yetmiş bin hizmetçi, her bir hizmetçinin elindeki altın tabakta diğer bir hizmetçinin elinde olmayan en lezzetli yemekler bulunur. Onun eşi için de kırmızı yakuttan olan döşeklerden verilir. Bu nimetler Ramazan ayında oruç tutanların güzel amellerinin karşılığıdır. Sonra şöyle dedi: Ramazan Bayramı günü gelince melekler iner ve yol ağızlarında dururlar ve şöyle derler: Ey Muhammed (s.a.v.) ümmeti, Kerîm olan Rabbe gidin. Sonra namaz yerine vardıklarında Yüce Allah (c.c.) şöyle seslenir: Ey meleklerim, işçi işini bitirince mükafatı nedir? Dediler ki: Rabbimiz, onun mükafatı ücretinin ödenmesidir. Dedi ki: Bunlar benim kullarım ve kullarımın çocuklarıdır. Onlara oruç tutmalarını emrettim, onlar da oruç tuttular, bana itaat ettiler ve farzlarımı yerine getirdiler. Sonra bir münadi şöyle seslenir: Ey Muhammed (s.a.v.) ümmeti, doğru yolu bulmuş olarak dönün, çünkü bağışlandınız.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayette yalancılıkla itham edilenin Cerîr b. Eyyûb olduğunu ve bu hadisin Hz. Pegamber'e (s.a.v.) isnat edilmiş mevzû bir rivayet olduğunu söylemektedir. Yahyâ b. Maîn'in, kendisinden hadis rivayet edilmeyeceğini “leyse bi şey'in” sözüyle ifade ettiğini, Fazl b. Dukeyn'in onu hadis uyduranlardan saydığını aktarmaktadır. Nesâî ve Dârekutnî'in de onun hakkında “metrûk” dediğini nakletmiştir.¹⁶²

Ukbe, Cerîr b. Eyyûb'un zayıf olduğunu ve bu hadiste uydurma belirtilerinin açık olduğunu söylemiştir.¹⁶³

İbn Arrak bu rivayeti Münzirî'nin “*et-Terğib 'inde*” Ebû Şerik el-Ğıfârî > İbnü'n-Neccar > Hayac b. Bastam > İbn Mes'ûd tarikiyle zikrettiğini ifade etmiştir.

Hâfız İbn Hacer, İbn Huzeyme'nin bu rivayete “*Sahih*”inde yer verdiğini belirtmiştir. Sonra rivayette teşvik edici ifadeler olup, onun bu konuda müsamahakâr davrandığını söyleyerek tenkit etmiştir. İbn Hacer isnadda yer alan İbn Mes'ûd'un bilinen İbn Mes'ûd olmadığını, onun ünlü Huzeli ve son Ğıfârî olduğunu nakletmiştir.¹⁶⁴

Rivayetin senedindeki Cerîr b. Eyyûb el-Becelî, güvenilir bir râvi olarak kabul edilmektedir. Yahyâ b. Main, “leyse bi şey'in” diyerek ondan hadis alınmaması gerektiğini ifade eder. Fazl b. Dukeyn de Cerîr'in hadis uydurduğunu söylemektedir. Yine Nesaî ve Dârekutnî de bu rivayetin metrûk olduğunu vurgulamaktadır. Beyhakî, Taberanî ve Ebû Ya'lâ rivayeti zayıf olarak değerlendirenlerdendir. İbn Huzeyme de “onun kalbinde bir şey var” ifadesiyle Cerîr'de bir bozukluğa işaret etmektedir.

¹⁶² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/189.

¹⁶³ İbn Arrak, *Tenzîhu 'ş şerî'a*, 2/154.

¹⁶⁴ İbn Arrak, *Tenzîhu 'ş şerî'a*, 2/154.

İbnü'l-Cevzî'nin bu bölümde verdiği ilk rivayette Efram b. Havşeb cerh edilmiştir. Yahyâ b. Main'in, Efram'ı "pis bir yalancı" olarak tenkit ettiğini görüyoruz. Rivayetin başka bir tarikini Ukaylî zikretmiştir. O tarikte de Abbâd b. Abdussamed cerhe tabi tutulmuştur. Abbâd b. Abdussamed'in Enes b. Malik'ten (r.a.) aktardığı hadisler, muhaddisler tarafından "münker" olarak değerlendirilmiş, Buhârî de onun rivayetlerine güvenilemeyeceğini belirtmiştir.

Metinde şeytanlara dair ifadeler ya da cennet ve cehennem bekçilerine dair detaylı anlatımlar dikkat çekmektedir. Sahih kaynaklarda bu tür ifadeler yer almamaktadır. Genellikle kıssacıların uydurmalarında görülen abartılı vaaz özelliklerini barındırmaktadır. Bu tür kullanımlar genelde, sıhhatine ve senedine bakılmaksızın bazı hutbe ve vaaz kitaplarında yer almaktadır.

İkinci rivayetin metnine baktığımızda Ramazan orucunun faziletlerini abartılı ifadelerle tasvir etmekte ve özellikle hurilerle ilgili detaylara geniş yer vermektedir. Örneğin Ramazan ayında oruç tutanların cennette kendileri için hazırlanan yetmiş kat elbiseli hurilerle ödüllendirileceği, her hurinin yanında yetmiş bin hizmetçi bulunacağı gibi ifadeler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifade uslûbuyla örtüşmemektedir. Bu tür rivayetlere çoğunlukla uydurma hadislerde rastlanmaktadır. Abartılı ve tahayyül gücüne dayalı sözlerle, inananların dinî ve mânevî heyecanını artırması amacıyla yapıldıkları muhtemel gözükmemektedir.

Ramazan orucunun faziletleriyle alakalı sahih kaynaklarda yer alan hadislerle baktığımızda daha mutedil bir dil kullanıldığını görürüz. Örneğin, Kütüb-i Tis'a'dan Nesâî'nin rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) ashâbına Ramazan ayının gelişini: *"Ramazan ayı size geldi. Bu, mübarek bir aydır. Allah (c.c.), bu ayda oruç tutmayı size farz kıldı. Cennet kapıları bu ayda açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur. Bu ayda bir gece vardır ki bin aydan daha hayırlıdır"*¹⁶⁵ sözleriyle ifade etmiştir. Baktığımızda bunun gibi sahih rivayetler, Ramazan ayının Müslümanlar için mânevî ehemmiyetini vurgularken, mevzû hadislerdeki gibi abartılı betimlemelerden uzak durmaktadır.

Netice itibariyle ilk rivayette yer alan Efram b. Havşeb, diğer tarikte yer alan Abbâd b. Abdussamed ve Ramazan orucunu tutanlar için bahsedilen bu ikinci rivayetin Cerîr b. Eyyûb gibi zayıf ve güvenilmez râvilerden gelmesi, içeriğindeki sahih kaynaklarda karşılığı olmayan abartılı sözler ve münekkithlerin çoğunun aleyhte ifadeleri bu hadisin mevzû olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁶⁵ Nesâî, *Sünen*, Sıyâm 5 (nr:2427).

2.5. Ramazan'ın İlk Gecesi Bağışlanma

أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْبَاقِي الْبِرَّارُ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبِرَّازِ أَنْبَأَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنُ بْنُ الْمُظَفَّرِ الْهَمْدَانِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو الْقَاسِمِ سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنْبَأَنَا أَبُو مَنصُورُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَصْنَفَهَانِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مُدْرِكٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقُرَشِيُّ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ نَظَرَ اللَّهُ إِلَى خَلْقِهِ الصَّيَامِ فَإِذَا نَظَرَ اللَّهُ عَبْدٌ لَمْ يُعَذِّبْهُ أَبَدًا. وَلِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ أَلْفُ أَلْفٍ عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ، فَإِذَا كَانَ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أَعْتَقَ اللَّهُ فِيهَا مِثْلَ جَمِيعِ مَا أَعْتَقَ فِي الشَّهْرِ كُلِّهِ، وَإِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ أَعْتَقَ اللَّهُ فِيهَا مِثْلَ مَا أَعْتَقَ فِي الشَّهْرِ كُلِّهِ، وَإِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ الْفِطْرِ ارْتَجَّتِ الْمَلَائِكَةُ وَتَجَلَّى الْجَبَّارُ جَلَّ جَلَالُهُ مَعَ أَنَّهُ لَا يَصِفُهُ الْوَاصِفُونَ فَيَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ وَهُمْ فِي عِيدِهِمْ مِنَ الْغَدِ يُوحَى إِلَيْهِمْ يَا مَعْشَرَ الْمَلَائِكَةِ: مَا جَزَاءُ الْأَجِيرِ إِذَا وَفَّى عَمَلُهُ؟ فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: يُوفَّى أَجْرُهُ. فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: أَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ "

Ebû Bekir Muhammed b. Abdalbâkî el-Bezzâr > Ahmed b. Muhammed el-Bezzâr > Ebû Abdullah Hüseyin b. Muzaffer el-Hamedânî > Ebû Kâsım Sa'd b. Abdullah > Ebû Mansûr b. Muhammed el-Isfehânî > Hammâd b. Müdrîk > Osman b. Abdullah el-Kureyşî > Mâlik > Ebû Zinâd > A'rec > Ebû Hureyre tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle dedi :

“Ramazan ayının ilk gecesi girdiği zaman Allah (c.c.) oruçlu olan kullarına bakar. Allah (c.c.) bu kullarına baktığı zaman onların azabını kaldırır. Allah (c.c.) o ayın her günü milyon adet kulunu cehennemden çıkartır, âzat eder. Ramazan ayında gece yarısı bütün ay boyunca ateşten çıkardığı kadarını âzat eder. Yirmi dokuzuncu gece de bütün Ramazan boyunca azat ettiği kadar kulu ateşten çıkarır. Bayram gecesi geldiği vakit melekler titrerler. Hiçbir kimsenin nitelendiremeyeceği Allah (c.c.) tecelli eder. Kullarım yarın Ramazan Bayramı'nı idrak edecekler. Ey Melekler topluluğu onlara mesajımı iletin. Ey Melekler topluluğu amelini yerine getirenin eciri nedir? Melekler cevaben şöyle dedi: ‘Amelinin karşılığıdır.’ Allah Teâlâ (c.c.) onlara şöyle dedi: O kulumu bağışladığıma şahit olun.”

İbnü'l-Cevzî hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnat edilmiş mevzû bir rivayet olduğunu ve Osman b. Abdullah'ın yalancılıkla itham edildiğini söylemiştir. İbn. Atâ ve İbn Hibbân onun güvenilir râvilerden münker olarak hadis rivayet ettiğini ve uydurma hadisleri olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶⁶

Elbânî de rivayetin mevzû olduğunu ve Osman b. Abdullah'ın meçhul olup sika râvilere muhalefet ettiğini haber vermiştir.¹⁶⁷

Beyhakî, Kureyş'ten olduğunu iddia eden bu Osman b. Abdullah “utanmaz ve apaçık yalancıydı” demiştir. Horasan'a geldiğini ve Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, İbn Luhay, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd ve diğerlerinden hadis rivayet ettiğini bildirmiştir. Bunların çoğunun uydurma olduğunu ifade etmiştir. Beyhakî hocasının,

¹⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/190.

¹⁶⁷ Nasruddîn Elbânî, *Silsileti'l Ehâdis ed-Da'if ve'l Mevzû'a* (Riyad: Dârü'l-Maârif, 1412), 11/826.

Osman b. Abdullah'ın uydurduğu birçok hadisi zikrettiğini söylemiştir. Ebû Ahmed b. Adî tarafından da hadis uyduranlardan biri olarak zikredildiğini aktarmaktadır.¹⁶⁸

Suyûtî ve Şevkânî meçhul râviler barındırdığını söylemektedir. Beyhakî de uydurma bir rivayet olduğunu söylemektedir.¹⁶⁹

Rivayet, Ramazan ayının ilk gecesi girdiğinde, Allah'ın (c.c.) oruçlu kullarına bakarak azabını kaldırdığı ifadesiyle başlamaktadır. Bu ifade sahih kaynaklarda geçmemektedir. Sahih kaynaklarda Ramazan ayının ilk gecesiyle ilgili Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Ramazan ayının ilk gecesi geldiğinde şeytanlar zincire vurulur, Cehennem kapıları kapanır ve açılmaz, Cennet kapıları açılır ve hiçbir kapı kapanmaz.”*¹⁷⁰ buyurduğu hadis yer almaktadır.

Rivayetin devamında Ramazan ayının her günü milyon adet kulun, her gece yarısı, bütün ay boyunca ateşten çıkanlar kadarını ve yirmi dokuzuncu gününde de Ramazan ayı boyunca âzat edilenler kadarını cehennemden çıkarır ifadesi geçmektedir. Bu ifadelerde yer alan sayı verilmesi suretiyle bir bağışlanma hususu sahih kaynaklarda geçmemektedir. Ancak Ramazan günlerinin fazileti, oruçlunun Allah (c.c.) katındaki değeri ve ona itaati karşılığında göreceği ecirlerle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.): *“'Âdemoğlunun her bir işi kendinedir. Oruç hariç; o benim içindir, onun karşılığını ben veririm. Aynı zamanda oruç bir kalkandır. Sizden birinizin oruçlu bir günü olunca, o gün kötü konuşmaktan mutlaka kaçsın, gürültü de çıkarmasın. Birisi kendisine söver ya da sataşırsa, “Ben oruçluyum.” desin. Nefsim kudret elinde olana yemin olsun ki, oruçlunun ağız kokusu Allah (c.c.) katında misk kokusundan daha hoştur. Oruçlunun iki sevinci bulunmaktadır. İftar ettiği zamanki sevinci, Rabbine kavuştuğu zamanki sevinci”*¹⁷¹ buyurmaktadır.

Rivayetin son kısmında bayram gecesi Allah'ın (c.c.) tecellisinden meleklerin titrediği, onlara amelini yerine getirenin ecrini sorup, meleklerin “karşılığıdır” cevabını verdikten sonra o kulu bağışladığını söylediği ifadeler yer almaktadır. Bayram günleri inananlar için önemli günlerden olup buradaki ifadeler sahih kaynaklarda geçmemektedir. Bayram günleri Müminlerin sevinç günleri olarak ifade edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *“Medine'ye geldiğinde halkın eğlence ile geçirdiği iki gün vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.): Bu iki gün nedir? diye sordu. ‘Câhiliye döneminde o günlerde eğlenirdik.’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Şüphesiz Allah (c.c.) sizin*

¹⁶⁸ Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Kıra'e Halfel-İmâm*, thk. Saîd b. Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: Dâru Kütübî'l İlmiyye, 1405), 182.

¹⁶⁹ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/85.

¹⁷⁰ Tirmizî, *Sünen*, Savm (nr:682).

¹⁷¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 9 (nr:1805); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Sıyâm 160 (nr: 1151).

için o günleri onlardan daha hayırlı olan Kurban ve Fıtır (Ramazan) bayramlarıyla değiştirdi¹⁷² buyurmuştur.

Ramazan ayı Allah'ın (c.c.) rahmetinin tecelli ettiği önemli bir vakittir. Bu ay, oruç ayı olmasının yanında “Kur’ân ayı” olarak da bilinmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Peygamber’e (s.a.v.) inmeye başladığı bin aydan hayırlı Kadir gecesini¹⁷³ içerisinde barındırması sebebiyle de İslâm dininde çok önemli bir yere sahiptir. Sahih kaynaklarda bu aydan en güzel şekilde istifade etmek adına teşvik edici ifadeler mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Kim inanarak ve sevabını Allah’tan (c.c.) bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları bağışlanır. Kim inanarak ve sevabını Allah’tan (c.c.) bekleyerek Kadir gecesini ihya ederse geçmiş günahları bağışlanır.”¹⁷⁴ buyurarak bu ayın faziletini ifade etmektedir.

Bu sahih hadislerin yanında metindeki ifadelere baktığımızda, Kıssacı (vaazcı) hadis uydurucuların rivayetlerindeki tipik özelliklerinden olan, mübalağalı ve tutarsız sözlere benzerlikleri göze çarpmaktadır. Münekkithlerin ortak görüşüyle senedde yer alan Osman b. Abdullah el-Kureyşî’nin güvenilir olmadığı anlaşılmıştır. Netice itibariyle bu rivayetin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnat edilmiş uydurmalardan olduğu kanaati oluşmuştur.

2.6. Ramazanın İlk Gününün Sabahında Bağışlanma

أَنْبَاءُ أَبُو مَنْصُورٍ الْقَزَّازُ أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ ثَابِتٍ أَنْبَأَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْفَقِيهَ أَنْبَأَنَا مُوسَى بْنُ عِيسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السَّرَّاجُ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ مُوسَى السَّوَانِي طَبِ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سَلَامُ الطَّوِيلُ عَنْ زِيَادِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيْسَ بِتَارِكٍ أَحَدًا صَبِيحَةَ أَوَّلِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ إِلَّا غَفَرَ لَهُ

Ebû Mansûr el-Gazzâr > Ebû Bekr b. Sâbit > Ebû Tâhir Muhammed b. Abdilvâhid el-Fakîh > Mûsâ b. Îsâ b. Abdullah es-Serrâc > Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ es-Sevânîfî > Yûsuf b. Saîd b. Müslim > Kabîsa > Selâm et-Tavîl > Ziyâd b. Meymûn > Enes b. Mâlik tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Yüce noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah (c.c.) Ramazan ayının ilk gününün sabahı hiçbir kulunu mağfiretinden mahrum bırakmaz.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayet için uydurma demiştir. Yahyâ b. Maîn de Selâm et-Tavîl'i “leyse bi şey'in” lafzıyla cerh edip kendisinden bir şey rivayet edilemeyeceğini ve

¹⁷² Ebû Dâvûd, Sünen, Salât 244 (nr:1134).

¹⁷³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el_Kadr 97/1-5.

¹⁷⁴ Buhârî, el-Câmi ‘u’s-sahîh, Salâtü't-terâvîh 2 (nr:1910).

tamamen zayıf olduğunu ifade etmektedir. Buhârî hadisin terk edildiğini söylemiş ayrıca Dârekutnî ve Nesâî de onun için metrûk demiştir.¹⁷⁵

İmam Cevzî ve Yezîd b. Hârûn, Ziyâd b. Meymûn'u yalancı olarak tanıtır.¹⁷⁶ Suyûtî de Ziyâd b. Meymûn'un Enes'ten rivayetinin terk edildiğini, kendisinin de yalancı olduğunu söylemektedir.¹⁷⁷

Hatib el-Bağdâdî, Ziyâd b. Meymûn için Bîşr b. Ömer'den rivayetle: "Ziyâd b. Meymûn'a Enes'ten rivayet ettiği bir hadis hakkında sordum, o da dedi ki: 'Yazıklar olsun size, beni Yahudi veya Hristiyan veya Zerdüş sandınız. Enes'ten rivayet ettiğim şeyi geri aldım. Enes'ten hiçbir şey duymadım.' diyerek bizzat kendisi Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği hadisleri reddetmiştir."¹⁷⁸ denildiğini haber vermiştir.

Ramazân ayının ilk sabahı mağfîret edilmeyenin kalmayacağı sözü sahih kaynaklarda geçmemektedir. Rivayetin senedinde yer alan Selâm et-Tavîl ve Ziyâd b. Meymûn, münekkitletlerce güvenilmez bulunmuş ve rivayetleri de reddedilmiştir. Özellikle Yahyâ b. Maîn, Selâm'ı tamamen zayıf olarak nitelerken, Buhârî ve Nesâî gibi âlimler de onun rivayetlerinin terk edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ziyâd b. Meymûn ise hem yalancılıkla itham edilmiş hem de bizzat kendisi Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet ettiği hadisleri kendi ağzından şu sözlerle reddetmiştir: "Yazıklar olsun size, beni Yahudi, Hristiyan veya Zerdüş sandınız. Enes'ten rivayet ettiğim şeyi geri aldım. Enes'ten hiçbir şey duymadım." Ziyâd b. Meymûn'un bu ifadesine iki açıdan bakılabilir.

Birincisi: Ziyâd b. Meymûn kendisine bu rivayeti sorulduğunda tepki göstererek şöyle demiştir: "Vay halinize! Beni Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi mi zannettiniz?" ifadesiyle bir kaygı içerisine düştüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu sorunun veya iddianın kendisini farklı bir dine mensupmuş gibi gösterebileceğini, yani kendisinin de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bu iftirayı ancak bu şekilde imandan uzak kimselerin yapabileceği çirkin bir iş olarak gördüğünü ifade etmektedir.

İkincisi: "Enes'ten rivayet ettiğim şeyi geri aldım. Enes'ten hiçbir şey duymadım" sözleriyle de ya bu rivayetin doğruluğundan emin olmadığı ya da yanlış olduğundan emin olduğunu açıklamaktadır. Her iki ihtimal neticesinde rivayetin terk edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak Ziyâd b. Meymûn ve isnadda yer alan bir diğer râvi Selâm et-Tavîl'in de güvenilmez oluşu, rivayetin aynı şekilde veya bir benzerinin Kütüb-i tis'a çerçevesinde sahih kaynaklarda yer almayışı uydurma olduğunu göstermektedir.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/190.

¹⁷⁶ Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-İlelî'l Müttenâhiye* (Faysalabat: İdâretü'l Ulûmi'l Eseriyye, 1401), 2/39.

¹⁷⁷ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/86.

¹⁷⁸ el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/322.

2.7. Ramazanda çokça Azat Etme

قَدْ رَوَيْنَا فِي حَدِيثٍ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَّ لِلَّهِ تَعَالَى فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ عِنْدَ الْإِفْطَارِ أَلْفَ أَلْفٍ عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ".

İbnü'l-Cevzî > Dahhâk > İbn Abbâs tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah Teala (c.c.) Ramazan ayının her gecesi iftar vaktinde bir milyon cehennemliği ateşten âzat eder."

İbnü'l-Cevzî bu başlıktaki hadislerle yer verirken, öncelikle bu rivayetin isnadının sabit olduğunu söylemiştir.¹⁷⁹ Bu rivayetin Hasan'ın "Merâsil"inde altı yüz bin azatlı olarak geçtiğini ifade ederek sahih olmadığını belirtmiştir. Ancak o isnada yer vermemiştir.

İbnü'l-Cevzî'nin yer vermediği isnad, Beyhakî'nin 'Şa'bu'l İmân'ında şöyle geçmektedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُضَارِبٍ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحُسَيْنِ ثَنَا الْحُسَيْنِ بْنِ مَنْصُورٍ ثَنَا مَبِشَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَزِينَ ثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ جَعْفَرُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ أَبِي سَهْلٍ عَنْ الْحَسَنِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ سِتْمَانَةَ أَلْفٍ عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ، فَإِذَا كَانَ آخِرَ لَيْلَةٍ أَعْتَقَ اللَّهُ بَعْدَ كُلِّ مَنْ مَضَى"

Ebû Abdullah el-Hâfız > İbrâhim b. Muzârib b. İbrâhim > Ca'fer b. Muhammed b. el-Hüseyin > Hüseyin b. Mansûr > Mübeşşer b. Abdullah b. Rezîn > Ebû Eşheb Ca'fer b. el-Hâris > Ebî Sehl > Hasan tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ki, Allah Teala (c.c.) her Ramazan gecesi altı yüz bin azatlı kölesini cehennemden kurtarır. Son gece olunca Allah (c.c.) onları, ölenlerin sayısına göre azat eder."

Beyhakî bu rivayetin mürsel olarak böyle geldiğini söylemiştir.¹⁸⁰

وَأَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنِ الدَّارِقُطْنِيِّ عَنْ أَبِي حَاتِمٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْقَطَّانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ هِشَامٍ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حُسَيْنٍ عَنِ الْأَزْوَريِّ بْنِ غَالِبٍ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ وَثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ سِتْمَانَةَ أَلْفٍ عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ كُلُّهُمْ قَدْ اسْتَوْجَبَ النَّارَ."

Muhammed b. Ebû Tâhir > Dârekutnî > Ebû Hâtim > Hasan b. Ubeydullah el-Kattân > Amr b. Hişâm el-Harrânî > Yahyâ b. Hüseyin > Ezver b. Ğâlib > Süleymân et-Teymî > Sâbit > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir:

"Allah (c.c.) tamamı ateşi hak etmiş altı yüz bin kişiyi ateşten çıkartmaktadır."

¹⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/191.

¹⁸⁰ Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Şa'bu'l İmân*, thk. Saîd b. Besyûnî Zeglûl (Beyrut: Dâru Kütübü'l İlmiyye, 1421), 3/303.

Bu rivayette cerh edilen kişi Ezver b. Ėalıb'tir. İbnü'l-Cevzî, Ebû Hâtım'ın bu rivayet için “batıl olmayıp ancak aslı sabit değildir” dediğini söylemektedir. Ezver'in isnadda tek kalması durumundaysa delil olarak kullanılamayacağını ifade etmektedir.¹⁸¹

İbn Adî, Ezer b. Ėalıb'ın Süleymân et-Teymî'den rivayetinde, Yahyâ b. Sâlim'in münker hadis işittiğini söylemiştir.¹⁸² Nesâî ve Dârekutnî de, Teymî'den rivayetinde tek kaldığını ve zayıf bir hadis râvisi olduğunu belirtmiştir.¹⁸³ İbn Hibbân da Ezver b. Ėalıb'e tabi olunmadığını ve bu rivayetin onun münkerlerinden olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁴

Suyutî, rivayetin Deylemî'nin ifadesiyle farklı bir tarikine yer vermiştir:

Deylemî > Babası > Muhammed b. Osman el-Kumsânî > Hüseyin b. Muhammed es-Sekafî > Muhammed b. el-Hüseyin b. Saklab > Ahmed b. Muhammed b. Ubeyd > Hasan b. Arafâ > Abdullah b. el-Hakem > Kâsım b. Hakem el-Arnî > Hişâm b. Büreyd veya Lu'lu' > Hammâd b. Ebî Süleymân > Dahhâk b. Müzâhim > İbn Abbâs'tan (r.a.) merfu olarak rivayet etti.

“Ramazan ayının her gecesi, orucunu açtığında, milyon kişi ateşten kurtulur. Sonra, cuma gecesi olduğunda, her saat milyon kişi ateşten kurtulur, hepsi de ateşi hak edenlerdendir. En iyisini Allah (c.c.) bilir.”¹⁸⁵

Rivayetin isnad zincirinde adı geçen Ezver b. Ėalıb cerh edilmiştir. Nesâî ve Dârekutnî gibi âlimler, bu râvinin rivayetlerinin kabul edilemez olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Nitekim, İmam Buhârî, Nesâî ve İbn Hibbân gibi hadis otoritelerinin bu rivayetlere itibar etmemesi, hadislerin sahih olmadığını kanıtlamaktadır.

İftar, oruç açma vaktidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Oruçlunun iki sevinci vardır: Orucunu açtığında sevinir, Rabbine kavuştuğunda ise orucundan dolayı sevinir.*”¹⁸⁶ ifadesiyle iftar oruçlunun sevinç vaktidir. İmsaktan bu vakte kadar sırf Allah (c.c.) için açlığa, susuzluğa ve çeşitli zorluklara katlanan müminler için elbette mükafat olacaktır. Allah (c.c.) “*Âdemoğlunun her ameli kendisi içindir, oruç hariç. Çünkü oruç benim içindir ve ben onun mükafatını vereceğim*”¹⁸⁷ buyurarak mükafatın katında gizli olduğunu ifade etmiştir. Hal böyleyken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Ramazan ayında milyonlarca kişinin affedildiği ya da her cuma gecesi altı yüz bin kişinin cehennemden azat edildiği” gibi ifadeleri söylemesi beklenemezdi. Burada yine sahih hadislerde görülmeyen abartılı ve çelişkili detaylar yer almaktadır. Bu tür ifadeler, hadis uydurma şüphesini

¹⁸¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/191.

¹⁸² İbn Adî Cürânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 2/123.

¹⁸³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelî'l Mütenehiye*, 1/465.

¹⁸⁴ Ebu'l Fazl İbnü'l Kayserânî, *Tezkiratü'l Huffâz*, thk. Hamdi Abdülmecid Sekafî (Riyad: Dâru's-Sâmi'î, 1415), 83.

¹⁸⁵ Suyutî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/86.

¹⁸⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 9 (nr:1805).

¹⁸⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm 9 (nr:1805).

artırmaktadır. Bu sebeple mevzû hadislerde görülen aşırılık örneklerinden biri olduğu söylenebilir.

Netice itibariyle burada, Ramazan ayının faziletine işaret edilme amaçlansa da gerek sened gerekse metin açısından güvenilir bulunmamaktadır. Hadis ilminde Nesâî, Ebû Hâtim, Dârekutnî, İbn Hibbân gibi önemli âlimlerin, bu tür rivayetlerin doğruluğunu reddetmesi de hadislerin sahih olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bu tür rivayetler itikadî ya da amelî bir delil teşkil etmemektedir.

2.8. Yerin ve Göklerin Oruçlular için Cenneti Müjdelemesi

أَنْبَاءُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنْبَاءُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَرَبِيِّ قَالَ أَنْبَاءُ أَبُو طَاهِرٍ الْمُخَلِّصُ حَدَّثَنَا الْبَغَوِيُّ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ سَالِمٍ الشَّاشِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَدِيَّةٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَوْ أَنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ أَذِنَ لِلسَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْ تَتَكَلَّمَا لَبَشَّرْتَ الَّذِي يَصُومُ رَمَضَانَ بِالْجَنَّةِ

طَرِيقُ ثَانِي: أَنْبَاءُ عَبْدِ الْوَهَّابِ أَنْبَاءُ ابْنِ الْمُظَفَّرِ حَدَّثَنَا الْعَتِيقِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنَا الْعَقِيلِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ بْنُ شَدَّادٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمَدْحَجِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَوْ أَنَّ اللَّهَ لِأَهْلِ السَّمَوَاتِ وَأَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يَتَكَلَّمَا لَبَشَّرُوا صَائِمَ رَمَضَانَ بِالْجَنَّةِ "

طَرِيقُ ثَالِثٍ: رَوَى نَافِعُ أَبُو هُرْمُزٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَوْ أَنَّ اللَّهَ لِلسَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْ يَتَكَلَّمَا لَقَالَتَا الْجَنَّةُ لَصَوَّامِ شَهْرِ رَمَضَانَ "

Abdurrahman b. Muhammed > Abdülazîz b. Alî el-Harbî > Ebû Tâhir Muhallîs > Beğavî > Îsâ b. Sâlim eş-Şaşî > İbrâhim b. Hediyye > Enes b. Mâlik tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Allah (c.c.) yere ve göklere konuşma izni verseydi, Ramazan orucunu tutanlar için cenneti müjdelerlerdi.”

İkinci Tarik:

Abdulvehhâb > İbnü'l-Muzaffer > el-Atîkî > Yûsuf b. Ahmed > Akîlî > Yahyâ b. Osman b. Sâlih > Alî b. Ma'bed b. Şeddâd > Abdusselâm b. Abdullah el-Mezhicî > Ebû Amr > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Eğer Allah (c.c.) yer ve gökler ehline konuşma izni verseydi, Ramazan ayında oruç tutan kimseyi cennetle müjdelerlerdi.”

Üçüncü Tarik:

Nâfi' Ebû Hürmüz > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Allah (c.c.) yere ve göklere konuşma izni verseydi, cennet Ramazan ayını oruçlu geçirenlerindir derlerdi.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetle ilgili üç tarik zikretmiştir.

Birinci tarikte yer alan İbrâhim b Hudbe el-Hediyye el-Fârisî'nin yalancılıkla itham edildiğini söylemiştir. İbn Atâ da rivayetin Enes'ten batıl bir şekilde geldiğine kanaat etmektedir. İbn Hibbân ise onun için “Deccallerden birisidir.”¹⁸⁸ demiştir.

İbn Adî, Ebû Hudbe'nin Basra ve Bağdat'ta Enes ve diğer kimselerden yalanlar rivayet ettiğini haber vermektedir. Onunla ilgili Yahyâ b. Maîn'in şöyle dediğini söylemektedir: “Ebû Hudbe geldi ve insanlar onun etrafında toplandılar. Ona bacağı çıkar dediler. Yahyâ'ya: “Neden ona bacağı çıkarmasını söylediler?” diye sordular. O da: Bacağına bir eşek bacağı olmasından, bir şeytan olmasından veya olacağından korktular dedi.”¹⁸⁹

Hatib el-Bağdâdî de İbrâhim'in uydurmaları hakkında bilgi verirken: Abdullah el-Muaddil > İsmâîl b. Muhammed es-Saffar > Sa'd > İbn Nasr > Ebû Hudbe > Enes b. Mâlik tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Beni gören, beni göreni gören, beni gören kişiyi gören kişi ne mutlu!” rivayetini haber vermiştir.¹⁹⁰

Zehebî onun hakkında Alî b. Sâbit'in “O, benim bu eşeğimden daha yalancıdır” dediğini ifade etmektedir.¹⁹¹

İkinci tarikle ilgili İbnü'l-Cevzî, Ukaylî'nin bu konuda “Abdüsselâm > Ebû Amr > Enes” isnadının meçhul olduğunu ve hadisin sağlam olmadığını ” söylemektedir.¹⁹²

Üçüncü tarik rivayeti için İbnü'l-Cevzî, rivayetin İbrâhim'den alındığını haber verir. Yahyâ b. Maîn'nin de Nâfi' hakkında “Leyse bi şey'indir (Kendisinden hadis alınmaz)” ve yalancıdır dediğini söyler. Aynı şekilde Nesâî güvenilir olmadığını ve Dârekutnî'nin de “metrûktur” dediğini ifade eder.¹⁹³

İbnü'l-Cevzî bu rivayetle ilgili üç tarik zikretmiştir. İlk tarikte adı geçen İbrâhim b. Hudbe'nin Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Dârekutnî gibi âlimlerce yalancı bulunduğu, hadis uydurduğu ve rivayetlerinin itibarsız sayıldığı açıkça belirtilmiştir. Hadis uydurması sebebiyle münekkitlerin onun hakkında “bacağına eşek bacağına benzetilmesi” ya da “bir şeytan olması ihtimali” gibi sözler söylendiğini ifade ederek, güvenilirliğinin ne derece zedelenmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, isnad zincirlerinde yer alan diğer bir râvi Nâfi' Ebû Hüzmüz (ö.117/735) hakkında ise “hiçbir şey değildir” denilerek onun da güvenilmezliği vurgulanmıştır. Rivayetin üç tarikinin isnadı da güvenilir değildir.

¹⁸⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/191.

¹⁸⁹ İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 1/341.

¹⁹⁰ Ebû Bekr Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad ve Zuyûluhû*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru Kütübü'l İlmiyye, 1418), 6/197.

¹⁹¹ Şemsüddîn Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl*, thk. Ali Muhammed Becâivî (Beyrut: Dâru'l Mârifet, 1382), 1/71.

¹⁹² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/192.

¹⁹³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/192.

Hadisin metninde yer alan “Allah (c.c.) yere ve göklere konuşma izni verseydi, Ramazan orucunu tutanlar için cenneti müjdelerlerdi.” ifadesi sahih kaynaklarda yer almamaktadır. Ramazan ayında tutulan orucun faziletiyle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları bağışlanır.*”¹⁹⁴ buyurmaktadır. Ramazan ayının ve Ramazan orucunun faziletini ifade eden bu sahih hadisin yanında, bu tür ifadelerin, sahih hadislerin içerik ve üslubuyla da örtüşmediği açıktır. Uydurma rivayetlerde sıkça rastladığımız rivayetin aşırıya kaçan, sahih kaynaklarda bulunmayan veya halk arasında dolaşıma giren abartılı ifadeler içerdiği görülmektedir. Bazı kişilerin iyi niyetle teşvik amaçlı yaptığı uydurmalar kategorisine de yakın bir ifade barındırmaktadır.

Netice itibariyle sahih hadis kaynaklarında yer almayan ve her tarikten ciddi problemlili bu rivayetin mevzû olduğu açıktır. İslâm dini açısından bir dayanak teşkil etmesi mümkün değildir.

2.9. Ramazan Ayında Bir Oruçluya İftar Vermenin Sevabı

أَنْبَاءُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَحْمَدَ أَنْبَاءُ ابْنِ مَسْعُودَةَ أَنْبَاءُ حَمْرَةَ بْنِ يُوسُفَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ عَدِيٍّ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ قُرَّةٍ حَدَّثَنَا عَمِيَّ الْحَسَنُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ فَطَرَ صَائِمًا عَلَى طَعَامٍ وَشَرَابٍ مِنْ خَلَالٍ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ فِي سَاعَاتِ شَهْرِ رَمَضَانَ، وَصَافَحَهُ جِبْرِيلُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ، وَصَلَّى عَلَيْهِ. قَالَ سَلْمَانُ: إِنْ كَانَ لَا يَقْدِرُ إِلَى عَلَى قُوَّتِهِ؟ قَالَ: إِنْ فَطَرَ عَلَى كِسْرَةٍ خُبْزٍ أَوْ مَذْقَةٍ لَبَنٍ أَوْ شَرْبَةِ مَاءٍ كَانَ لَهُ ذَلِكَ."

İsmâîl b. Ahmed > İbn Mes'ade > Hamza b. Yûsuf > Ebû Ahmed b. Adî > Bekr b. Abdulvehhâb > Amr b. Alî > el-Fadl > Amcası el-Hasan b. Ebî Ca'fer > Alî b. Zeyd > Saîd b. Müseyyeb > Selmân (r.a.) tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim bir oruçluya helal olanından yedirip içirirse, ramazan ayı saatlerinde melekler ona dua eder. Kadir gecesi geldiğinde Cibrîl de (a.s.) onunla selamlaşır ve o da hayır duasında bulunur. Selmân (r.a.) dedi ki: Eğer rızkını temin etmeye güç yetiremezse? Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle dedi: Bir lokma ekmekle, bir yudum sütle, bir yudum suyla dahi olsa bunlar onun içindir.”

İbnü'l-Cevzî bu hadisi Ebû Hâtim İbn Hibbân'ın, Hâkim b. Huzâm'ın Ali b. Zeyd'ten alarak rivayet ettiğini ve orada da “Kim Cibrîl (a.s.) ile selamlaşırsa göz yaşı artar ve kalbi yumuşar” dediğini haber vermektedir. Bu hadisin sahih olmadığını söylemektedir. Bu rivayeti de Hasan ve Hakîm dışında kimseden duymadığını

¹⁹⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, İmân 25; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Müsâfirîn 174; Ebû Abdillâh Muhammed eş-Seybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Hâdîs, 1416), 7/26 (nr:7175).

belirtmektedir. Ebû Hâtim, Hâkim'in hadisinin terk edilenlerden olduğunu söylemektedir. İbn Hibbân da bu hadisin aslının olmadığını ve Alî b. Yezîd için "Leyse bi şey"indir, kendisinden hadis rivayet edilmez." demektedir.¹⁹⁵

Hasan'ı Ahmed b. Hanbel terk etmiş ve Yahyâ b. Maîn de onun için "Hiçbir şey değildir." demektedir.

İbn Adî, Hasan'ın adının Ebû Saîd el-Basrî el-Ca'ferî olduğunu belirtmiştir. es-Sâci'nin ona "Hasan b. Ebî Ca'fer el-Ca'ferî'nin hadisini bıraktım çünkü annesini üzüyordu" dediğini söylemiştir.¹⁹⁶

Oruçluya yemek yedirilmesiyle alakalı sahih hadislerden, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın sahihlerinde yer verdiği, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den rivayetle Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

*"Kim bir oruçluya yemek yedirirse, oruçlunun sevabından hiçbir şey eksilmeksizin onun sevabı kadar sevap kazanır."*¹⁹⁷

İbn Huzeyme ve Nesâî'nin yer verdiği hadisin lafzı da şöyledir:

"Kim bir savaşçıyı veya bir hacıyı donatırsa veya ailesine bakarsa veya bir oruçluya yemek yedirirse, oruçlunun sevabından hiçbir şey eksilmeksizin onun sevabı kadar sevap kazanır. Ecirlerinden hiçbir şey eksilmez."¹⁹⁸

Bu rivayet bir oruçluya helal yiyecek ve içecek sunmanın faziletine odaklanmakta ve bu eylemin meleklerin duasını kazandıracağı, Kadir gecesinde Cebrâil'in (a.s.) musâfaha ederek özel dualar edeceği gibi büyük mükafatlar vadetmektedir. Hasan ve Hâkim üzerinden iki tarikle gelmiştir ve her ikisi de cerh edilmiştir. Hasan b. Ebî Ca'fer hakkında "Hadisini bıraktım çünkü annesini üzüyordu." ifadesiyle anılması dikkat çekmektedir. Buhârî, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel gibi münekkitler onu terk etmiş ve aktarılan rivayetlerin delil olarak kullanılamayacağını açıkça ifade etmişlerdir. Hâkim b. Huzâm da benzer şekilde eleştirilmiştir.

Rivayetin metniyle benzer bazı ifadelerle sahih kaynaklarda rastlanmaktadır. Tirmizî ve Nesâî gibi muteber kaynaklarda yer alan ifadelerde, bir oruçluya yemek yedirmenin sevabı, oruç tutanın sevabından hiçbir şey eksilmeden eşit olarak ifade edilmiştir. Ancak bu rivayetlerde, Cebrâil'in (a.s.) musâfaha edeceği ve gözyaşı dökkenlerin kalbinin yumuşayacağı gibi ifadeler yer almamaktadır.

Bu rivayetin sened zincirindeki râvilerin zayıflığı, metinlerdeki abartılı ifadeler, Cebrâil (a.s.) ile musâfaha gibi unsurlar, rivayetlerin mevzû hadis olduğunu güçlendiren

¹⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/192.

¹⁹⁶ İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 3/133.

¹⁹⁷ Tirmizî, *Sünen*, Salât 2 (nr:807); Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, thk. İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Dâru Kütübî'l İlmiyye, 1417), 2/92.

¹⁹⁸ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/92.

unsurlardır. Sahih hadislerde, oruçluya yemek yedirmenin faziletleri belirtilmekte, ancak bu faziletler ölçülü ifadelerle dile getirilmektedir.

2.10. Oruçlu Olan Kişiye İkinci Vaktinden Sonra Günah Yazılmaması

أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَافِضُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ بُكَيْرٍ الْمُفَرِّي حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ الْخُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ الْحَسَنِ الْبَزَّازُ حَدَّثَنِي جَدُّ أَبِي إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ أَيُّوبَ الْمُخَرَّمِيِّ حَدَّثَنَا عبيد الله بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمَرْزِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مَالِكِ ابْنِ دِينَارٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَى الْحَفَظَةِ أَلَّا يَكْتُبُوا عَلَى صَوَامِ عِبِيدِي بَعْدَ الْعَصْرِ ذَنْبًا".

طَرِيقٌ آخَرٌ: أَنْبَأَنَا الْقَرَّازُ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ أَنْبَأَنَا عبيد الله بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عبيد الله النجار أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمُخَرَّمِيِّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا عبيد الله بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مَالِكِ ابْنِ دِينَارٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُوحِي إِلَى الْحَفَظَةِ: لَا تَكْتُبُوا عَلَى صَوَامِ عِبَادِي بَعْدَ الْعَصْرِ سَيِّئَةً

Abdurrahman b. Muhammed > Ahmed b. Alî el-Hâfiz > Muhammed b. Ömer b. Bukeyr el-Mukrî > Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan el-Bazzâz > Babasının dedesi Ebû İshâk İbrâhim b. Abdullah b. Muhammed b. Eyyûb el-Muhramî > Ubeydullah b. Ömer el-Kavârî ve İshâk b. İbrâhim > el-Mervezî > Ca'fer b. Süleymân > Mâlik b. Dînâr > Enes b. Mâlik tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi:

“Allah (c.c.) koruyucu meleklerle, kullarımdan oruç tutanlara ikinci vaktinden sonra günah yazmaması vahyinde bulundu.”

Başka bir tarikte:

Gazzâz > Ahmet b. Alî > Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeyyullah el-Neccâr > Ubeydullah b. Muhammed b. Süleymân el-Muhramî > İbrâhim b. Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ömer el-Gavârî > Câfer b. Süleymân > Mâlik b. Dînâr > Enes tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle dedi:

“Allah Teala (c.c.) koruyucu meleklerle, kullarımdan oruç tutanlara ikindiden sonra kötülük yazmaması vahyinde bulundu.”

Rivayet, İbrâhim b. Abdullah el-Muhramî üzerinden aktarılmaktadır. İbnü'l-Cevzî bu hadis sahih değildir ve isnadının tamamı güvenilir olmakla birlikte İbrâhim b. Abdullah “Bâtıldır.” demiştir.¹⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebû Bekr İsmâilî'nin, onun hakkında “sadûk” ifadesiyle güvence verdiğini ifade etmiştir. Ancak bu konuda yalnız kalmıştır. Bilakis Dârekutnî, İbrâhim b. Abdullah'ın güvenilir (sika) olmadığını söylemiştir. Bu

¹⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/193.

hadisi güvenilir râviler aracılığıyla batıl hadislerle rivayet ettiğini, onun uydurma hadisleri olduğunu ve bunun da onlar dan biri olduğunu söylemiştir.²⁰⁰

Zehebî, tam adının “İbrâhim b. Abdullah b. Muhammed b. Eyyûb el-Muhramî olduğunu söylemektedir. el-Kavârî, Saîd el-Cehmî ve onların tabakalarından rivayet etti” demiştir.²⁰¹

Bu rivayet, oruç tutan kullara ikindi vaktinden sonra kötü amellerin yazılmaması yönünde Allah’ın (c.c.) koruyucu meleklerle vahiyde bulunduğunu iddia etmektedir. Ancak metin sahih kaynaklarda yer almamaktadır. Buradaki ifadeler problemlidir. Çünkü Allah (c.c.) kulun günahkarına karşı samimi olarak tövbe-istiğfar etmesi halinde merhamet edeceğini ifade etmektedir.²⁰² İşlenecek kötülüğün başka bir amel karşılığında hiç yazılmaması vaadinde bulunmamıştır. Bu ifadeler Kur’ân ahlâkıyla uyuşmamaktadır.

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.), Allah’ın (c.c.) oruç tutan kimselere müjdeleri olduğunu söylediği sahih hadisleri mevcuttur. “*Kim inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları bağışlanır.*”²⁰³ buyurarak, Allah (c.c.) rızası için tutulan orucun geçmiş günahlara kefaretilere olacağını söylemiştir. Bununla beraber, “*Nice oruçlu vardır ki, orucundan ancak açlık çeker.*”²⁰⁴ buyurarak da Allah (c.c.) katında makbul olan orucun, insanı kötülüklerden alıkoymasına gerektiğini, aksi takdirde elde edilenin ancak açlık olacağını belirtmekte ve kötü işlerden uzak durmayı telkin etmektedir. İşlenen günahların yazılmaması gibi bir ifade söz konusu değildir. Allah (c.c.) “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.*”²⁰⁵ buyurmaktadır. Bu bakımdan, ikindi namazından sonra oruç tutanların günahlarının yazılmaması, İslâm’ın adâlet ve sorumluluk ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

İsmâilî, İbrâhim b. Abdullah’ı doğru sözlü olarak tanımlasa da ondan başka bu ifadeyi destekleyen olmamıştır. Ayrıca, rivayet zincirinde Ca’fer b. Süleymân, Mâlik b. Dînâr ve Enes b. Mâlik gibi hadis ilminde güvenilir olarak kabul edilen isimler kullanılarak sened sağlamlaştırılmak istense de İbrâhim b. Abdullah gibi güvenilir bir râvinin bulunması bakımdan tüm zincir zayıflatmakta ve bu münekkitle bir şey ifade etmemektedir.

Netice itibarıyla bu rivayet, İbrâhim b. Abdullah gibi güvenilir olmayan râvinin isnadda olması ve metnin sahih kaynaklarda yer almayıp, içeriği, İslâm’ın temel inanç ve

²⁰⁰ İbn Arrak, *Tenzîhu’s şerî’a*, 2/147.

²⁰¹ Zehebî, *Mizânü’l İ’tidâl*, 1/41.

²⁰² Kur’ân-ı Kerîm Meâli, et-Tahrîm 66/8.

²⁰³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, İmân 27 (nr:38).

²⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Sıyâm 21 (nr:1690).

²⁰⁵ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, ez-Zilzâl 99/7-8.

adâlet ilkeleriyle çelişmesi, Dârekutnî ve diğer muhaddislerin bu rivayeti uydurma olarak nitelendirmesi, rivayetin mevzu olduğuna dair güçlü bir delildir.

2.11. Ramazan Ayının Güvenliği ile Yılın Tamamının Emniyeti

أَنْبَأَنَا الْجَزِيرِيُّ أَنْبَأَنَا الْعُشَارِيُّ حَدَّثَنَا الدَّارِقُطْنِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي أَنْبَأَنَا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ” إِذَا سَلِمَتِ الْجُمُعَةُ سَلِمَتِ الْأَيَّامُ، وَإِذَا سَلِمَ رَمَضَانُ سَلِمَتِ السَّنَةُ“ .

Cüreyrî > Uşârî > Dârekutnî > Ebû Muhammed b. Sâid > İbrâhim b. Sâid el-Cevherî > Abdülaziz b. Ebân > Süfyan es-Sevrî > Hişâm > Babası > Hz. Âişe (r.anhâ) tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ramazan selamet bulursa yıl selamet bulur, Cuma selamet bulursa günler selamet bulur. Ramazan selamet bulursa sünnet selamet bulur.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin isnâdındaki Abdülaziz'in tek kaldığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn ve Muhammed b. Abdullah b. Nemîr'in kendisinden hadis rivayet edilemeyeceğini, yalancı ve hadis uyduran birisi olduğunu söylediklerini haber vermiştir.²⁰⁶

İbn Hibbân tam adının Abdülaziz b. Ebân el-Kureşî olduğunu söylemiştir. Soyunun Saîd b. As soyundan olduğunu, lakabının Ebû Hâlid olduğunu, Sevrî ve Misar'dan rivayet ettiğini ve Iraklılar'ın da ondan rivayet ettiğini haber vermiştir. Ayrıca onun Vâsit'te kadılık yaptığını, iki yüz yedi yılının Receb ayının ortalarında Bağdat'ta vefat ettiğini belirtmiştir. İnsanların kitaplarını alıp onları dinlemeden rivayet edenlerden, hadis çalan ve güvenilir kişilerden zor meseleler getirenlerden olduğunu söyleyerek tenkit etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in de onu terk ettiğini hatta ona karşı çok sert davrandığını haber vermiştir.²⁰⁷

Dârekutnî Abdülaziz b. Ebân'ın rivayetinde tek kaldığını söylemiştir. Suyûtî ise bu rivayetin sadece Abdülaziz ile gelmediğini ve tek olmadığını söylemektedir. Bahsedilen diğer tariki Beyhakî haber vermiştir.²⁰⁸

Beyhakî'nin verdiği tarik;

“Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Tayyib Muhammed b. Abdullah b. Mübârek > Ahmed b. Muâz es-Selâmî > Süleymân b. Sa'd el-Kureşî > Ebû Mu'tî > es-Sevrî > Hişâm b. Urve > Babası > Hz. Âişe (r.anhâ)” şeklindedir.²⁰⁹

²⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/194.

²⁰⁷ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 2/140.

²⁰⁸ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/88.

²⁰⁹ Beyhakî, *Şa'bu'l 'Îmân*, 3/340.

İmam Ahmed b. Hanbel bu isnadda yer alan Ebû Mu'tî el-Hakem b. Abdullah el-Belhî'nin zayıf olduğunu söylemiştir.²¹⁰

Bu rivayet, ramazan ayının emniyeti ile yılın tamamının ve cuma gününün emniyetiyle günlerin selametinin sağlanacağı konusuyla alakalıdır. Sahih kaynaklarda bu ve benzeri bir ifade bulunmamaktadır. Rivayetin isnadında adı geçen Abdülaziz b. Ebân el-Kureşî (ö.207/823), cerh edilen kişidir. Yahyâ b. Maîn, Abdülaziz için "güvenilir değildir" ifadesini kullanmış ve onun rivayet ettiği hadislerin doğruluğunu kabul etmemiştir. Ahmed b. Hanbel ise Abdülaziz'i hadis uydurmakla itham etmiş ve ramazan ayının veya cuma gününün emniyetinin yıl ve günlerin selameti üzerinde etkili olacağına dair rivayetlerini tamamen terk etmiştir. Ebû Hâtim ve diğer hadis âlimleri de Abdülaziz'in güvenilir olmadığını belirtmişlerdir.

Beyhakî ve Ebû Nuaym da Abdülaziz'in rivayet ettiği bu hadis ile ilgili şüphelerini dile getirmiştir. Dârekutnî rivayetin Abdülaziz üzerinden tek bir isnadla geldiğini belirtmiştir. Ancak Beyhakî'den farklı bir tarik getirilmiştir. O tarikte de Ebû Mu'tî el-Hakem b. Abdullah zayıf bulunmuştur.

Ebû Hâtim, bu hadisin Süfyan es-Sevrî yoluyla Hişâm b. Urve'den rivayet edildiğini belirtmiş, ancak Abdülaziz'in güvenilir olmadığını vurgulamıştır. Ebû Hâlid'in, sahih hadisleri doğru aktarmadığı ve başka râvilerden aldığı bilgileri dinlemeden rivayet ettiği belirtilmiştir.

Netice itibarıyla Abdülaziz b. Ebân ve Ebû Mu'tî el-Hakem b. Abdullah el-Belhî gibi zayıf râvilerin varlığı rivayetin sahih kabul edilmemesi adına yeterli bir sebep görülmektedir.

2.12. Hurma ile Oruç Açmak

رَوَى مُوسَى الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ أَفْطَرَ عَلَى ثَمَرَةٍ مِنْ حَلَالٍ زِيدَ فِي صَلَاتِهِ أَرْبَعِمِائَةَ صَلَاةٍ "

Mûsâ et-Tavîl'in Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

"Kim helal bir hurma ile orucunu açarsa kıldığı bir namaz dört yüz namaz olarak artırılır."

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin sahih olmadığını söylemiştir. Mûsâ et-Tavîl cerh edilmiştir. İbn Hibbân Mûsâ'nın, Hz. Enes'ten (r.a.) rivayet ettiği iddiasıyla mevzû rivayetler yazarak ya da uydurma hale getirerek hadis rivayet ettiğini ve bu şahsın rivayet

²¹⁰ Beyhakî, Şa'bu'l-İmân, 3/340.

ettiği hadisleri taaccub (şaşıрма) maksadı dışında yazmanın helal olmadığını söylemiştir.²¹¹

İbn Hibbân, Mûsâ el-Tavîl'in Enes b. Mâlik'ten (r.a.) hadis duyduğunu iddia eden bir kimse olduğunu söylemiştir. Ondan ancak kendisinin uydurduğu şeyleri rivayet ettiğini haber vermiştir. Muhammed b. Müslim el-Vâsitî'nin de ondan rivayet ettiğini belirtmiştir.²¹²

İbn Adî, Mûsâ et-Tavîl'in bazı rivayetlerinden bahsetmiştir:

“Bağdat'ta vaaz ederken gördüğüm yaşlı bir adam olan Ebû Ca'fer'i şöyle derken duydum: Muhammed b. Mesleme > Mûsâ et-Tavîl > Enes b. Mâlik tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Cennet cömertlerin yurdu. Cennet cömertlerin yurdu. Cennet cömertlerin yurdu.”

Ahmed b. Abdullah el-Havlânî > İsmâil b. Abbâs el-Arsuffî > Süfyân b. Cübeyr Ebû Muâviye > Mûsâ et-Tavîl > Enes b. Mâlik > Hz. Âişe (r.anhâ) tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Eşekleri ancak ağırlığınca ödünç verin.”

İbn Adî “Bu hadislerin tamamı Mûsâ'nın münkerleridir”²¹³ demiştir. İbnü'l-Kayserânî onun lakabının fars halkından Ebû Abdullah olduğunu İbn Adî'nin sözüne dayandırmaktadır.²¹⁴

Zehebî, kendisinden rivayet edenlerin İshâk b. Şâhin ve Muhammed b. Mesleme el-Vâsitî olduğunu söylemiştir.²¹⁵

“Orucu hurma ile açmanın, kılınan bir namazın dört yüz vakit namaza sevap yönünden eşdeğer olduğuyla alakalı” ifadeleri içeren bu rivayeti üç noktada değerlendirmek yerinde olacaktır.

Öncelikle rivayetin temelinde yer alan Mûsâ et-Tavîl'in Enes b. Mâlik (r.a.) adına birçok rivayet uydurduğu iddiası, bu hadisin doğruluğunu zedeleyen en önemli unsurlardan biridir. Münekkitlerce Mûsâ'nın güvenilir bir râvi olmadığını ve onun hadislerinin çoğunlukla uydurma olduğu ifade edilmiştir. İbnü'l-Cevzî, İbn Hibbân, İbn Adî, İbnü'l-Kayserânî gibi önemli muhaddisler, Mûsâ et-Tavîl'in hadis ilmindeki konumuna dair net bir şekilde olumsuz değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu eleştiriler, sadece Mûsâ'nın rivayet ettiği bu hadisin değil, onun adına dayandırılan diğer rivayetlerin

²¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/194.

²¹² İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 2/243.

²¹³ İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 8/70.

²¹⁴ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, thk. Hamdi Abdülmecid Sekaî (Riyad: Dâru's-Sâmi'i, 1415), 304.

²¹⁵ Şemsüddîn Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdusselâm Tedmûrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1413), 14/406.

de güvenilirmez olduğunu göstermektedir. Mûsâ'nın hadis ilmindeki zayıf konumu, onun isnad zincirinde yer aldığı herhangi bir rivayeti geçersiz kılmaktadır. Örneğin bir rivayette, Mûsâ'nın Enes b. Mâlik adına "Cennet cömertlerin yurdu" ifadesini aktardığı belirtilmiştir. Bu rivayet de hadis otoriteleri tarafından uydurma olarak nitelendirilmiştir. Aynı şekilde, Mûsâ'nın, Hz. Âişe'yi (r.anhâ) hicrî 200'lü yıllarda gördüğünü söylemesi gibi tarihsel açıdan imkânsız iddialar içeren rivayetleri, onun güvenilirliğini daha da zedelemektedir.

İkinci önemli nokta, rivayetin ilk kısımda yer alan "Hurma ile oruç açma" konusudur. Bu açıdan bakıldığında Kütüb-i tis'a'da yer alan Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin sünenlerinde Enes b. Mâlik'in (r.a.) "*Allah Resûlü (s.a.v.) akşam namazını kılmadan önce orucunu birkaç yaş hurmayla, yaş hurma bulamadığı zaman kuru hurmayla; o da yoksa birkaç yudum suyla açardı.*"²¹⁶ ifadeleri mevcuttur. Yine Tirmizî'de yer alan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Kim hurma bulursa, orucunu onunla açsın, kim hurma bulamazsa, orucunu suyla açsın, çünkü su temizdir*"²¹⁷ hadisi yer almaktadır. Bu bakımdan orucu hurma gibi tatlı bir şey ile açmanın mendub olduğu da söylenmektedir.

Üçüncü noktadaki değerlendirme de "Helal hurma ile oruç açanın bir namazının dört yüz namaza eşdeğer" sözü üzerine yapılmalıdır. Yapılan bir işin karşılığında fazlaca kazanma isteği insanın doğasında var olan bir durumdur. Bu bakımdan insanın bu sözlerden hoşlanmaması elde değildir. Bu rivayetdeki mesele olmasa da Allah'ın (c.c.) lütfundan inanan kullarına fazlaca sevap vaadiyle ilgili sahih kaynaklarda ifadeler mevcuttur.

Örneğin Allah (c.c.) Bakara sûresinde "*Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.*"²¹⁸ âyeti ve En'am sûresinde "*Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar*"²¹⁹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber'de (s.a.v.) "*Kim Allah yolunda infak ederse (malından harcarsa), ona yedi yüz misli sevap yazılır*"²²⁰ buyurmaktadır. Burada müminin amellerinin derecesinin, ihlas ve niyet gibi temel unsurlara dayandığı ilkesini de göz ardı etmemek gerekir.

²¹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Savm 22 (nr:2356); Tirmizî, *Sünen*, İ'deyn.

²¹⁷ Tirmizî, *Sünen*, Savm (nr:694).

²¹⁸ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/261.

²¹⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-En'am 6/160.

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/324 (nr:1691); Tirmizî, *Sünen*, Fedâilü'l Cihâd (nr:1625); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmenam Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), Cihâd (nr:4380).

Netice itibariyle orucu hurma ile açmanın bir namaz sevabını dört yüz kat artıracığı iddiası, sahih hadislerde karşılığı olmayan bir ifadedir. Özellikle, Mûsâ'nın rivayet ettiği diğer hadislerde de benzer abartılı ifadeler bulunması, aynı devirde yaşamadığı insanlarla görüştüğünü iddia etmesi vb. sebeplerle rivayetin sahih kabul edilemeyeceğini açıkça göstermektedir.

2.13. Oruçlunun Misvak Kullanması

رَوَى إِبْرَاهِيمُ بْنُ - بَسْطَارٍ - [بَيْطَارٍ] الْخَوَارِزْمِيُّ عَنْ عَاصِمِ الْأَخْوَلِ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ: أَيْسَنَّاكَ الصَّائِمُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: بِرَطْبِ السَّوَاكِ وَيَابِسِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: فِي أَوَّلِ النَّهَارِ وَآخِرِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ لَهُ: عَنْ مَنْ؟ قَالَ: عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

İbrâhim b. Bestâr –(Baytâr) el-Havârizmî > Âsım el-Ahvel Enes b. Mâlik'e sordu:

“Oruçlu misvak kullanabilir mi? Enes: Evet dedi. Âsım tekrar sordu: Yaş misvakla ya da kuru misvakla? Enes: Evet dedi. Âsım: Günün başında ve sonunda mı? diye sordu. Dedi ki: Evet. Asım: kimden duydu? Enes: Allah Resûlü'nden (s.a.v.) dedi.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayet için İbn Hibbân'ın, ne Allah Resûlü'nden (s.a.v) ne de Hz. Enes'ten (r.a.) geldiğinin hiçbir aslı olmadığını söylemiştir. İbrâhim'in, Âsım'dan hüccet olarak kabul edilmeyen münker hadisler rivayet ettiğini belirtmiştir.²²¹

İbn Hibbân İbrâhim b. Baytâr Ebû İshâk el-Havârizmî'nin, Harezm'in hâkimi olduğunu, Ali b. İsa zamanında Belh'e geldiğini ve orada rivayette bulunduğunu söylemiştir. Adâlet ve hadis yazma konusunda şöhreti olmamasına rağmen, delil olarak kullanılamayacak garip şeyleri Âsım el-Ahvel'den rivayet ettiğini de haber vermiştir.²²²

Dârekutnî Ebû İshâk el-Havârizmî zayıftır demiştir.²²³ Beyhakî de Ebû İshâk İbrâhim b. Baytar'ın tek kaldığı bir rivayet olduğunu söylemiştir.²²⁴

Bu rivayet, isnadında Ebû İshâk İbrâhim b. Baytar'ın yer alması sebebiyle, İbn Hibbân, Dârekutnî, Beyhakî, İbnü'l-Cevzî gibi önemli münekkitlerce eleştirilmiştir. Âlimler özellikle İbrâhim b. Baytar'ın, Asım el-Ahvel'den kabul edilemeyecek hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Asım el-Ahvel, Enes b. Mâlik'ten rivayet eden bir râvi olarak tanınsa da İbrâhim b. Baytar'ın ona dayandırdığı rivayetler kabul görmemektedir.

Rivayetin metni de oruçlunun misvak kullanması ile ilgilidir. Günün “başında veya sonunda” şeklinde zamansal, “yaşlık ya da kuruluk” gibi yapısal açıdan sorularla oruçluyken nasıl kullanılacağı hususu, Enes b. Mâlik (r.a.) vasıtası ile Hz. Peygamber'e

²²¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/195.

²²² İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhin*, 1/102.

²²³ Ali b. Ömer Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb Erneûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424), 3/188.

²²⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4/452.

(s.a.v.) isnat edilerek açıklanmaktadır. Rivayetin bu şekliyle Kütüb-i tis'a'da yer almadığını öncelikle ifade edebiliriz.

Temizlik İslâm dininde Allah'ın (c.c.) emirlerindendir. Bakara sûresinde “*Şunu iyi bilin ki Allah (c.c.), çok tövbe edenleri ve içi dışı temiz olanları sever.*” buyrulmaktadır.²²⁵ Hz. Peygamber'de (s.a.v) çok temiz bir insan olmasının yanında, temizliği ve temiz olmayı hem dinî hem insani yönüyle teşvik etmiştir. Öyle ki “*Temizlik imânın yarısıdır*”²²⁶ buyurmuştur. Dış temizliği de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dikkat ettiği önemli hususlardandır. Bunun için o dönemde misvak kullanılmaktaydı. Bu bakımdan misvak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) günlük hayatında olan önemli bir alışkanlığı olmuştur. Hatta misvak konusunda “*Eğer ümmetime ağır gelmeyecek olsaydı, onlara her namazda misvak kullanmalarını emrederdim.*”²²⁷ buyurmuştur.

Ouçlunun misvak kullanması meselesine gelecek olursak, Kütüb-i tis'a 'da yer alan Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenlerinde geçen bir hadiste Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Ouçlunun en üstün vasıflarından biri de misvaktır.*” buyurmuştur.²²⁸ Tirmizî, Abdullah b. Amr b. Rebia'nın: “*Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gördüm, oruçlu iken sayısını hatırlayamayacağım kadar çok misvak kullanıyordu.*” ifadesini de zikretmektedir. Ardından ilim sahiplerinin de bunun üzerine amel ederek, oruçluya misvak kullanmakta bir sakınca görmediklerini belirtmiştir. Sadece ilim ehlinde bir kısmının oruçluya ıslak (yaş) misvak kullanmayı mekruh saydığını söylemiştir.²²⁹ Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kuru-yaş veya günün başında ya da sonunda kullanılması ile ilgili bir ifadesi yoktur.

Netice itibariyle oruçlunun misvak kullanması ile ilgili sahih kaynaklarda zikredilen hususlar açık olmakla birlikte bu rivayetteki şekliyle bir bilgi bulunmaktadır. “Ouçlunun misvak kullanması” başlığı altında verilen bu hadisin isnad zincirinde İbrâhim b. Baytâr Ebû İshâk el-Havârizmî'nin olması ve metindeki ifadelerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmaması sebebiyle uydurma olduğu açıktır.

2.14. Orucu Bozan Durumlar

İbnü'l-Cevzî bu başlıkta Haraş b. Abdullah, Huzeyfe ve Enes b. Mâlik'ten nakledilen üç rivayete yer vermiştir.

²²⁵ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, el-Bakara 2/222.

²²⁶ Müslim, el-Câmi 'u 's-sahîh, İmân 380 (nr:223).

²²⁷ Buhârî, el-Câmi 'u 's-sahîh, Hac 95; Nesâî, Sünen, Sıyâm 5 (nr:3031); Tirmizî, Sünen, Tahâret (nr:22); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl Dârimî, Mûsne'd 'ü Dârimî (Suudi Arabistan: Dâru'l Muğnî, 1412), Salât 2 (nr:1525).

²²⁸ İbn Mâce, Sünen, Sıyâm 17 (nr:1677).

²²⁹ Tirmizî, Sünen, Savm (nr:725).

- Enes'in hizmetçisi Haraş b. Abdullah rivayeti:

أَنْبَأَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ أَنْبَأَنَا ابْنُ مَسْعُودَةَ أَنْبَأَنَا حَمْزَةُ بْنُ يُوسُفَ أَنْبَأَنَا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ عَدِيٍّ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْعَدَوِيُّ حَدَّثَنَا خَرَّاشُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ خَادِمُ أَنَسٍ قَالَ حَدَّثَنِي قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ تَأَمَّلَ امْرَأَةً حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُ حَجْمُ عِظَامِهَا وَرَأَى ثِيَابَهَا وَهُوَ صَائِمٌ فَقَدْ أَفْطَرَ ".

İsmâîl b. Ahmed > İbn Mes'ade > Hamza b. Yûsuf > Ebû Ahmed b. Adî > İbn Adî > Hasan b. Alî el-Adevî > Enes'in hizmetçisi Haraş b. Abdullah tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim oruçluysen kemikleri belirginleşene kadar bir kadına dikkat kesilir ve elbisesine bakarsa orucu bozulur.”

İbnü'l-Cevzî bu başlıkta yer verdiği üç rivayetin ilki olan bu hadisin mevzû olduğunu ve senedinde de iki yalancı râvinin yer aldığını söylemiştir. İbn Atâ'nın onun hadis uydurduğundan emin olduğunu da belirtmektedir. “Bu o iki râviden birisi Adevî'dir” demiştir.²³⁰

İbn Hibbân Adevî'nin görmediği hocalardan hadis rivayet ettiğini, gördüklerinden ise hadis uydurduğunu ve bu hadisinde delil olarak kullanılmasının helal olmadığını söylemektedir.²³¹ Dârekutnî de metrûk olduğundan bahsetmektedir.²³²

İbn Adî, Adevî'nin tam adının: “Ebû Saîd el-Hasan b. Alî b. Sâlih b. Zekeriyâ b. Yahyâ b. Sâlih b. Zafer” olduğunu ve tanınmayan bir râvi olduğunu belirtmiştir. Adevî > Haraş > Enes yoluyla on dört hadis rivayet ettiğini ifade etmiştir. Bu hadislerin Hz. Enes'ten (r.a.) genel olarak metinlerinin geçerli olduğunu söylemiştir. Çünkü bu metinlerin bir kısmı başka kaynaklardan rivayet edilmiştir, ancak bunlarda garip olan şeyin adamın bilinmemesi olduğunu ifade etmiştir. Yani eğer adam bilinmiyorsa hadisi onun gibi bilinmiyor demektir. “Bu Adevî'yi hadis uydurmakla suçluyorduk, ancak açıkça yalancıdır”²³³ sözleriyle cerh etmiştir. Suyûtî de Hasan b. Ali el-Adevî'nin ve şeyhinin yalancı olduğunu söylemektedir.²³⁴

- Huzeyfe rivayeti:

أَنْبَأَنَا ابْنُ نَاصِرٍ أَنْبَأَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ التِّرْمِذِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ بُخَيْتٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ بْنُ دَرِيحٍ حَدَّثَنَا هَذَا حَدَّثَنَا الْمَحَامِلِيُّ عَنْ لَيْثٍ عَنْ طَلْحَةَ الْأَبَلِيِّ عَنْ [أَبِي] حَيْثَمَةَ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: " مَنْ تَأَمَّلَ خَلْقَ امْرَأَةٍ مِنْ وَرَاءِ الثِّيَابِ أَبْطَلَ صَوْمَهُ ".

²³⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/195.

²³¹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecrûhin*, 1/288.

²³² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/195.

²³³ İbn Adî Cürçânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 3/531.

²³⁴ Suyûtî, *el-Le 'ali 'l Masnû 'a*, 2/89.

İbn Nâsır > Mübarek b. Abdulcabbâr > Ebû İshâk el-Bermekî > Ebû Bekir b. Buhayt > Muhammed b. Sâlih b. Zerîh > Hannâd > el-Mehâmîlî > Leys > Talha el-Ebânî > Ebû Hayseme tarikiyle Huzeyfe dedi ki:

“Her kim bir kadına elbisesinin arkasından dikkatlice bakarsa orucu batıl olur.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin isnadında yer alan Leys'in cerhe tabi tutulduğunu ve adâlet vasfının zedelendiğini ifade etmiştir.²³⁵

- Enes b. Mâlik rivayeti:

أَنْبَاءُ مُحَمَّدَ بْنِ نَاصِرٍ أَنْبَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ الْبَنَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو الْفَتْحِ بْنُ أَبِي الْفَوَارِسِ حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْحَمَالُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُبَيْسَةَ حَدَّثَنَا بِقِيَّةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَجَّاجِ عَنْ جَابَانَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " خَمْسٌ يُفْطَرْنَ الصَّائِمَ وَيَنْقُصْنَ الْوُضُوءَ: الْكُذْبُ، وَالنَّمِيمَةُ، وَالْغِيْبَةُ، وَالنَّظَرُ لَشَهْوَةٍ، وَالْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ ".

Bu konudaki bir başka hadis de şöyledir:

Muhammed b. Nâsır > Hasan b. Ahmed el-Bennâ > Ebû el-Feth b. Ebî el-Fevâris > Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer > Ahmed b. Ca'fer el-Hammâl > Saîd b. Anbasa > Bakiyye > Muhammed b. Haccâc > Cabbân > Enes tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Oruç tutanın orucunu ve abdesti bozan beş şey vardır: Yalan, iftira, gıybet, şehvetli bakış ve yalan yere yemin etmek.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin Saîd'ten Enes b. Mâlik'e kadar olan bütün râvilerin güvenilirlik açısından sorunlu ve mevzû olduğunu, Yahyâ b. Maîn'in de Saîd için yalancı dediğini söylemiştir.²³⁶

İbnü'l-Cevzî bu başlıkta ana fikri, “oruçluyken şehvetli bakma” olan ve üç tarikten farklı ifadelerle aktarılan rivayetleri zikretmiştir. Üç tarikte de münekkitlerce cerh edilmiş, sika olmayan râviler mevcuttur.

Haraş b. Abdullah Enes b. Mâlik'in hizmetçisi olduğunu iddia eden ve ondan hadis rivayet ettiği öne sürülen bir râvidir. Onun rivayet ettiği hadislerin uydurma olduğuna dair münekkitlerce genel bir kanaat vardır. Hasan el-Adevî, isnadda cerh edilen bir başka râvidir. Muhaddisler tarafından yalancılıkla suçlanmış ve İbn Atâ, onun hadis uydurduğundan emin olduklarını ifade etmiştir. Huzeyfe'den gelen benzer bir rivayetin isnadında yer alan Leys'in de adalet vasfının zedelendiği ifade edilmiştir.

Metni itibariyle rivayetlerden ikisi, oruçlunun bakışlarına dikkat etmesi gerektiği üzerine bir uyarı içermekte ve kişinin oruçluyken bir kadının fiziksel yapısını şehvetle

²³⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/195.

²³⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/195.

incelemesi-bakmasının orucunu bozacağı iddiasını taşımaktadır. Üçüncü rivayette şehvetle bakmaya ek olarak yalan, iftira, gıybet ve yalan yere yemin etmek de eklenerek aynı zamanda bunların abdesti bozacağı söylenmektedir. Bu hadisler sahih kaynaklarda geçmemektedir.

Şehvetle harama bakmak günahtır. Allah (c.c.) “Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah (c.c.) onların bütün yaptıklarından haberdardır”²³⁷ buyurmaktadır. Orucu bozan durumlar da bellidir.²³⁸En kısa tabirle imsak vaktinden iftar vaktine kadar oruçlunun cinsel ilişki ve yemek-içmekten uzak durması gerekmektedir. Ancak şehvetle bakmak günah bir amel olması sebebiyle oruçluda bir zayıflık oluştursa da orucu bozacak bir durum değildir.

Netice itibariyle bu rivayetin isnad zincirindeki râvilerin güvenilirlikten uzak olması, metnin Kur’ân ve sünnet ile bağdaşmaması bakımından mevzû olduğu açıktır.

2.15. Ramazan Orucunu Kasten Bozan Kişinin Yapacakları

İbnü’l-Cevzî bu başlıkta iki rivayetten bahsetmiştir.

- Birinci rivayet:

أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْحَقِّ بْنُ عَبْدِ الْخَالِقِ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يُوسُفَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ شِيرَازٍ حَدَّثَنَا الدَّارِقُطْنِيُّ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَّاقُ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَمْرٍو الْحَمَصِيُّ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْحَرْثُ بْنُ عُبَيْدَةَ الْكَلَاعِيُّ حَدَّثَنَا مُقَاتِلُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ أَفْطَرَ يَوْمًا مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي الْحَضَرِ فَلْيُهِدْ بَدَنَهُ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُطْعَمْ ثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ الْمَسَاكِينَ "

Abdülhak b. Abdülhâlik > Abdurrahman b. Ahmed b. Yûsuf > Muhammed b. Abdülmâlik b. Şirâz > ed-Dârekutnî > Osman b. Ahmed ed-Dakkâk > Ahmed b. Hâlid b. Amr el-Himsî > Babası > el-Hars b. Ubeyde el-Kelâî > Mukâtil b. Süleymân > Atâ b. Ebî Rabâh > Câbir b. Abdullah tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir:

“Her kim ramazanda mukim iken (ramazan ayında yolculuk durumu olmaksızın) orucunu bozarsa, bir deve kurban etsin, onu bulamazsa yardıma muhtaç miskinleri otuz sâ‘ hurma ile doyursun.”

İbnü’l-Cevzî, bu hadisin sahih olmadığını, Vek‘i, Nesâî ve Sâcî’nin de Mukâtil’den gelen bu hadisini yalanladığını haber vermiştir. İbn Hibbân onun sabit olan râvilerden kendisine ait olmayan rivayetleri naklettiğini belirtmiştir.²³⁹

²³⁷ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, en-Nûr 24/30.

²³⁸ Bk, “Oruç - Orucu Bozan ve Kazayı Gerekli Hâller : Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu” (Erişim 08 Ocak 2025).

²³⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû ‘ât*, 2/196.

Zehebî bu rivayet için mevzû bir hadis demiştir. Ahmed b. Hâlid'i çürüterek onu reddetmenin yeterli olacağını söylemiştir.²⁴⁰ Dârekutnî, Hars b. Ubeyde ve Mukâtil'in zayıf olduklarını desteklemektedir.²⁴¹

İmam Buhârî de Mukâtil için "Elbette bir şey değildir. Açıkçası bu hadis onun amelinden bir şeydi, fakat "Hars zayıf bir râvidir" demiştir.²⁴²

İmam Ahmed b. Hanbel, Ubeyde ve Mukâtil'in zayıf olduğunu söylemiştir. Bunun sebebi için: "Buradaki mürselin Atâ b. Ebî Rebâh'ın mürsel olmasıdır ve Mukâtil b. Süleymân'ın bunda hata yaptığı, rivayet zincirinde 'Câbir'i' zikrederek bunu bağladığı (mevsul yaptığı) anlaşılmaktadır" demiştir. Mukâtil çok zayıf olup, ona kıyasla Hars b. Ubeyde'nin daha güvenilir olduğunu belirtmiştir.²⁴³

- İkinci Rivayet:

أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْحَقِّ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا الدَّارِقُطْنِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ شَيْبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ أَبِي خَدَّاشٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَبِيحٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي يُوسُفَ الْمُؤَصِّلِيِّ عَنْ صَيَّادِ بْنِ عُفْبَةَ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ حَيَّانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ عَبْدِ الْوَارِثِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَفْطَرَ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ رُخْصَةٍ وَلَا عُذْرٍ كَانَ عَلَيْهِ أَنْ يَصُومَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا، وَمَنْ أَفْطَرَ يَوْمَيْنِ كَانَ عَلَيْهِ سِتِّينَ [يَوْمًا] ، وَمَنْ أَفْطَرَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ كَانَ عَلَيْهِ تِسْعِينَ يَوْمًا " .

وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ مُنْذَلٌ مُخْتَصِرًا: أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْحَقِّ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا الدَّارِقُطْنِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ النَّيْسَابُورِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ الطَّرْسُوسِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مُنْذَلُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ عَبْدِ الْوَارِثِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَفْطَرَ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرٍ " .

Abdülhak > Abdurrahman b. Muhammed > Muhammed b. Abdilmelik > ed-Dârekutnî > Muhammed b. Mahled > el-Hasan b. Alî b. Şebîb > Abdullah b. Abdussamed b. Ebî Hidâş > Muhammed b. Subeyh > Ömer b. Eyyûb el-Mevsilî > Sayyad b. Ukbe > Mukâtil b. Hayyan > Amr b. Mürre > Abdülveris el-Ensârî > Enes b. Mâlik (r.a.) tarikiyle Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Bir kişi herhangi bir ruhsat ya da özür olmaksızın Ramazan orucunu bozmuş olursa, otuz gün oruç tutması gerekir. Kim iki gün orucunu bozarsa altmış gün oruç tutması gerekir. Kim de üç gün bozmuş olursa da doksan gün oruç tutmalıdır."

İbnü'l-Cevzî bu hadisi Mendal'ın kısaltılmış haliyle şu şekilde rivayet ettiğini söylemiştir:

²⁴⁰ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/636.

²⁴¹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/167.

²⁴² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/196.

²⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/409.

Abdülhak > Abdurrahman b. Ahmed > Muhammed b. Abdülmelik > Dârekutnî > Ebu Bekir en-Nîşâbûrî > Ebû Ümeyye et-Tarsûsî > Ebû Nuaym > Mendal b. Alî > Ebû Hâşim > Abdülvâris > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim Ramazan ayında özürsüz olarak bir gün orucunu bozarsa, bir ay oruç tutsun.”

İbnü'l-Cevzî rivayetin Allah Resûlü'ne (s.a.v) isnat edilmiş uydurma bir haber olduğunu zikretmiştir. Aynı zamanda İbn Hibbân'ın Ömer b. Eyyûb Mevsilî'nin hadislerini delil olarak kabul etmediğini ve İbn Nemîr'in de Muhammed b. Subeyh'in hadisini “leyse bi şey'in” lafzıyla cerh ettiğini haber vermiştir. Mendal'ı da Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârekutnî'nin zayıf kabul ettiklerini, İbn Hibbân'ın da onu terk ettiğini söylemiştir.²⁴⁴

Dârekutnî bu rivayetin isnadının sabit olmadığını ve Amr b. Mürre'den gelen rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir.²⁴⁵

İbn Arrak Hz. Enes'e dayandırılan rivayette, Ömer b. Eyyûb'un içinde olduğu hususunun ispatlanamadığını söylemiştir. Muhammed b. Sübeyh için de “hiçbir şey değildir” demiştir. Rivayetin Mendal b. Alî'nin tarikinde kısaltılmış bir şekilde geldiğini ve o tarikinde zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶

Şevkânî, Ömer b. Eyyûb el-Mevsilî'ye “Lâ yuhteccü bih” diyerek güvenilemeyeceğini ve Muhammed b. Subeyh'in de bir şey olmadığını haber vermiştir.²⁴⁷

Hatib el-Bağdâdî, Mevsilî hakkında detaylıca bilgiler vermiştir. Onun yüksek itibarlı bir adam, üretken bir yazar ve hadis aramaya büyük özen gösteren bir kimse olduğundan bahsederek şöyle demiştir: “Ömer b. Eyyûb Ebu Hafs el-Abdî el-Mevsilî yüksek itibarlı bir adamdı, üretken bir yazardı ve hadis aramaya büyük özen gösteriyordu. Şam ve Irak'a gitti. Muğîre b. Ziyâd, el-Musâfî b. İmrân, Katâde b. el-Mevâsil, Misad b. Ukbe, Süfyan es-Sevrî, Eflah b. Hamîd, Hasan b. Sâlih'den, Kays b. Rebi', Şerik b. Abdullah, Mendal b. Alî, Ebu Avâne, Ca'fer b. Burkan, İbrâhim b. Nafi' ve diğerlerinden haber aldı. Bağdat'a giderek oradan rivayette bulundu.”

Bağdat ehlinden Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Dâvûd b. Reşid ve İshâk b. İbrâhim el-Harâvî ondan rivayet etmiştir. Kûfe halkından Yahyâ b. el-Hammâni, Ebû Bekir b. Ebi Şeybe ve Abdullah b. Ömer b. Ebân el-Ca'fî'nin ondan rivayet ettiğini nakletmiştir.²⁴⁸

İbnü'l-Cevzî'nin verdiği her iki rivayetin ortak konusu; Ramazan ayında oruçlu iken orucu bozan kimselerin yapması gerekenler hakkındadır. Birinci rivayette kefâret

²⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/196.

²⁴⁵ Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/168.

²⁴⁶ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/148.

²⁴⁷ Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, ts., 94.

²⁴⁸ el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/12.

olarak bir deve kurban etmeleri veya alternatif olarak fakirlere otuz sâ‘ hurma yedirmeleri gerektiği yönünde bir hüküm içermektedir. İkinci rivayette ise Ramazan orucunun özürsüz bozulmasına karşın bir güne otuz, iki güne altmış, üç güne ise doksan gün oruç tutulması gerektiği yönündedir. Her iki kefarette İslâm kaynaklarında yer almayan hükümlerdir.

Birinci rivayette söylenen otuz sâ‘ hurma ifadesini şu şekilde hesaplamak mümkündür:

- İmam Ebû Yûsuf, 1 sâ‘ ın ortalama 8 rıtl’a eşit olduğunu kabul etmiştir.²⁴⁹
- Mekke dönemi’nde 1 rıtl’ın 480 dirheme eşit olduğu bilinmektedir. Bunun metrik karşılığının modern çalışmalarda 1,5 kg civarında olduğu söylenmektedir.²⁵⁰
- Buda bize 8 rıtl’ın toplam 12 kg olduğu gösterir ve 1 sâ‘ın karşılığını ortaya koymaktadır.
- Burada hesabı yapacak olursak, rivayette geçen otuz (30) sâ‘ toplamda üç yüz altmış (360) kg’a denk gelmektedir.

Burada yapılan hesap, rivayette geçen otuz sâ‘ hurma kefaretinin hem ceza olarak çok ağır olacağı hem de herkes tarafından ödenmesinin mümkün olmayacağını ortaya çıkarmaktadır. Deve kurban edilmesi de İslâm’da hac ibadeti esnasında gerçekleşen bazı hallere karşılık yer alan kefaretlerden olup, büyük cezalar (bedene) içerisinde yer almaktadır.²⁵¹ Ancak oruç bozmanın kefareti olarak ifade edilen bir ceza değildir.

İkinci rivayette geçen kasten bir gün ramazan orucunu bozmaya karşılık otuz gün oruç kefareti de İslâm kaynaklarında yer almayan bir ifadedir. Kasten farz olan orucun bozulması kefareti gerektiren bir durumdur. Bu kefaretin ne olduğunu Ebû Hureyre’den (r.a.) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle açıklamaktadır. “*Bir adam Ramazan ayında eşiyle ilişkisi sonrası orucunu bozduğundan Allah Resûlü’ne (s.a.v.) bunu sordu. O da: Bir köle âzat edebilir misin? dedi. Dedi ki: Hayır. Tekrar sordu: İki ay oruç tutabilir misin? Dedi ki: Hayır. Hz. Peygamber (s.a.v.): O zaman altmış fakiri doyur.*”²⁵² buyurmuştur.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu ifadesinden anlaşılabileceği üzere Ramazan ayında kasten oruç bozmanın kefareti öncelikle köle âzat etme, gücü yetmezse iki ay oruç tutma, buna da gücü yetmezse o zaman altmış fakiri yedirme olarak belirlenmiştir.

Birinci rivayetin isnadında yer alan Mukâtil b. Süleymân (ö.150/767), Hars b. Ubeyde ve Ahmed b. Hâlid b. Amr, İmam Buhârî, İbn Hibbân, Ahmed b. Hanbel, Nesâî,

²⁴⁹ Cengiz Kallek, “Sâ‘”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Ocak 2025).

²⁵⁰ Cengiz Kallek, “Rıtl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Ocak 2025).

²⁵¹ İsmail Karagöz - Halil Altuntaş, *Hac İlmi Halî* (Ankara: DİB yayınları, 2018), 166.

²⁵² Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Savm 81 (nr:1111).

Dârekutnî, İbnü'l-Cevzî, Zehebî gibi önemli âlimlerce cerh edilmiş râvilerdir. Münekkitlerce Mukatil'in isnad zincirlerine sahte bağlantılar ekleyerek hadisleri uydurduğu yönünde yaygın bir kanaat vardır. Mukatil'in güvenilir râvilerden kendilerine ait olmayan rivayetleri naklettiğini ve bu nedenle rivayetlerinin dikkate alınamayacağı ifade edilmiştir. Ahmed b. Hâlid b. Amr yalancı, Hars b. Ubeyde de zayıf bir râvi olarak tanıtılmıştır.

İkinci rivayetin isnadında yer alan Muhammed b. Subeyh, Ömer b. Eyyûb el-Mevsilî ve Amr b. Mürre cerh edilen râviler olmuştur. Bu isimlerden dikkat çeken Ömer b. Eyyûb el-Mevsilî bazı münekkitlerce güvenilir bulunurken bazılarınca rivayetlerinin hüccet olmadığı söylenmiştir. İbn Hibbân, İbnü'l-Cevzî ve Şevkânî gibi âlimler onu eleştirirken, Hatib el-Bağdâdî ondan önemli bir şahsiyet ve dikkatli bir hadisçi olarak bahsetmiştir. İbn Arrak da isnadda Mevsilî'nin olduğunun ispatlanamadığını söylemiştir. Ancak bu ihtilaf, rivayetin senedinde yer alan Muhammed b. Sübeyh ve Amr b. Mürre gibi râvilerden ötürü değerini yitirmektedir. Çünkü bu râvilerin güvensiz olmaları üzerine münekkitlerin ortak görüşü vardır. Ayrıca bu rivayetin kısa bir senedle ifade edildiği Mendal tariki de Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârekutnî ve İbn Arrak gibi âlimlerce kabul görmemiştir.

Her iki rivayetin metnin de yer alan oruç kefâretiyle ilgili deve kurban edilmesi hurma ile kefâreti, bir gününe karşılık otuz gün oruç tutulması gibi, Kur'ân ve sahih sünnette yer almayan uygulamaları içermektedir.

Her iki metin de İslâm'ın temel ilkelerine uygun olmayan zorluklar içermekte ve sahih hadislerde yer almayan kefâret hükmü getirilmektedir. Ayrıca, rivayetlerin metinleri arasında tutarsızlıklar bulunması, bu rivayetlerin uydurma olduğuna dair kanaati güçlendirmektedir. Netice itibariyle rivayetler, isnad zincirindeki râvilerin zayıflığı ve metinlerin sahih rivayetlerle çelişmesi nedeniyle mevzû olarak değerlendirilmiştir.

2.16. Eyyâm-ı Bîd Günlerinde Oruç Tutmanın Sevabı

أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كَادِشٍ أَنَّ أَبَا طَالِبٍ الْعُشَارِيَّ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَاهِينَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى الْعَبْسِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُمُعَةَ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ هَارُونَ بْنِ عَنَتْرَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " صَوْمُ الْبَيْضِ أَوْلُ يَوْمٍ يَعْدِلُ ثَلَاثَةَ أَلْفِ سَنَةٍ، وَالْيَوْمُ الثَّانِي يَعْدِلُ عَشْرَةَ أَلْفِ سَنَةٍ، وَالْيَوْمُ الثَّالِثُ يَعْدِلُ ثَلَاثَةَ عَشَرَ أَلْفِ سَنَةٍ "

Ahmed b. Ubeydullah b. Kâdiş > Ebû Tâlib el-Uşarî > Ömer b. Şâhin > İsmâîl b. Yahyâ el-Absî > Muhammed b. Cum'a > İsâ b. Humeyd > Hişâm b. Abdullah > Abdülmelik b. Hârûn b. Antara > Babası > Muhammed b. Alî b. Hüseyin > Babası > Dedesi tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuş:

“Bîd orucunun ilk günü üç bin seneye, ikinci günü on bin seneye, üçüncü günü on üç bin seneye eş değerdir.”

İbnü'l-Cevzî rivayetin Allah Resûlü'ne (s.a.v) isnat edilmiş uydurma bir haber olduğunu ve kesinlikle böyle bir şey söylemediğini belirtmiştir.²⁵³

İbn Hibbân Abdülmelik Hârûn b. Antara b. Abdurrahman eş-Şeybanî'nin babasından, Iraklılar'ın da ondan rivayet ettiğini söylemektedir. Hadis uyduranlardan olduklarını belirtmiş ve onun hadisini kullanmanın câiz olmayacağını söylemektedir. Onun için “Kendisi Abdülmelik b. Ebî Amr diye anılan ve tanınmayan kişidir. Hârûn'un künyesi Ebû Amr'dır. O babasından, dedesinden, Ebû'd-Derdâ'dan rivayet eden kişidir.”²⁵⁴ demiştir.

Onun uydurmalarına örnek olarak şu ifadeleri zikredebiliriz:

Ebü'd-Derdâ şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sordum ve dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü (s.a.v.), bir kimsenin ona ulaşp fakih olacağı ilmin sınırı nedir? O şöyle buyurdu: “Kim ümmetim için din işleri hakkında kırk hadis ezberlerse Allah (c.c.) onu fakih olarak gönderir ve ben de ona şefaati ve şahit olurum”.

İbrâhim b. Ebî Ümeyye > Ebû Tâlib Haşim b. el-Velîd el-Herâvi > Abdülmelik b. Hârûn b. Antara > Babası > Dedesi > Hz. Ali (r.a.) tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) buyurdu ki: “Bu dünyada cennetin dört kapısı açıktır. Bunlardan birincisi İskenderiye diğerleri Aşkelon, Kazvin ve Abadan'dır. Cidde'nin bunlara olan üstünlüğü, Allah'ın (c.c.) Beyt'inin (evinin) diğer bütün evlere olan üstünlüğü gibidir” rivayetlerini ifade etmiştir.²⁵⁵

Ayrıca İbn Hibbân Kûfe halkından Hârûn b. Antara b. Abdurrahman eş-Şeybanî'nin yüz kırk iki yılında vefat ettiği, çokça münker hadis rivayet eden bir râvi olduğu, hatta o kadar çok münker hadis rivayet eder ki, dinleyicinin kalbine o hadisi kasten yaptığı fikrinin geldiğini söylemektedir. Rivayet ettiği şeylerin çokluğu ve de aslı olmadığı için, her durumda delil olarak kullanılmasının câiz olmadığını da eklemektedir.²⁵⁶

İbn Arrak bu rivayet için İbn Asâkir'in ‘*Emalisi*’ne dahil edip garib bir hadis olarak ifade ettiğini, kendisinin de bilakis, onda uydurma alametlerin apaçık görüldüğünü söylediğini nakletmiştir.²⁵⁷

²⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/197.

²⁵⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 2/133.

²⁵⁵ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 2/133.

²⁵⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 3/93.

²⁵⁷ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/148.

İbn Adî “Abdûlmelik b. Hârûn b. Antara’nın zayıf bir hadis râvisi olduğunu duydum” demiştir.²⁵⁸

Suyûtî de bu rivayetin uydurma olduğunu, Hârûn’un güvenilir biri olmadığını ve oğlu Abdûlmelik’in de yalancı olduğunu söylemektedir. Ayrıca Suyûtî İbnü’l-Cevzî’nin yer vermediği başka bir tarikten bahsetmiştir. Bu tarik şöyledir:

İki şeyh Ebû en-Nasr Abdurrahman b. Abdulcebbar b. Osman ve Ebü’l-Kâsım Abdûlmelik b. Abdullah b. Ömer el-Umarî > Ebû Sehl Bahît b. Meysûn b. Sehl > Ebû Alî Mansûr b. Abdullah el-Hâlidî > Abdussamed b. Alî b. Muhammed et-Taysî > Ebû Saîd Ahmed b. Saht b. Atâ el-Barzî > Mesarrah b. Yezîd b. Muhammed b. Abdullah Yezîd el-Kureşî > İbn Avn > Muhammed b. Sirin > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi:

“Her kim Bîd günlerinin on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günlerini oruçlu geçirirse, Allah (c.c.) ona birinci gün on bin yıllık sevap verir, ikinci gün ona yüz bin yıllık sevap verir, üçüncü gün ona üç yüz bin yıllık sevap verir.”²⁵⁹

Eyyâm-ı bîd oruçlarının (ayın 13., 14. ve 15. günleri tutulan oruçlar) fazileti hakkında olan bu hadis üç farklı tarikten rivayet edilmiştir. Farklı tariklerle gelen rivayetlerde, günlere atfedilen sevapların miktarında ciddi tutarsızlıklar içermektedir. Bu da metnin doğruluğuna olan güveni zedelemektedir.

Eyyâm-ı bîd, ayın en parlak dönemi olan hicrî ayların 13, 14 ve 15. gecelerine verilen isimdir. Aydınlık günler manasına gelmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu günlerde oruç tutmayı tavsiye ettiği sahih kaynaklarda geçmektedir.²⁶⁰ Bu günlerde tutulan orucun fazileti ile ilgili de Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Kim her aydan üç gün oruç tutarsa ömür boyu oruç tutmuş gibi olur*”²⁶¹ buyurmuştur. Ancak rivayette yer alan, oruçlarının her bir gününe vaat edilen, on bin, yüz bin ve üç yüz bin yıllık sevap ifadeleri Kur’ân ve sahih hadislerde geçmemektedir. Bu ifadelerde ki mübalağa içerikli sevap vaatleri esâsen ilk bakışta uydurma rivayetlerin ortak özelliklerini akla getirmektedir. Münekkitler de rivayetin içinde uydurma belirtilerinin açıkça görüldüğünü söyleyip, hadisin güvenilir olmadığını vurgulamaktadır.

Rivayetin geldiği bütün tarikler ciddi sorunlar barındırmaktadır. İsnadda yer alan Abdûlmelik b. Hârûn b. Antara (ö.142/759), Yahyâ b. Maîn, İbn Hibbân, İbn Adî, İbnü’l-Cevzî, Suyûtî gibi birçok hadis âlimi tarafından güvenilmez ve yalancı olarak değerlendirilmiştir. Abdûlmelik’in, babasından ve dedesinden rivayet ettiği hadislerin

²⁵⁸ İbn Adî Cürçânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 6/529.

²⁵⁹ Suyûtî, *el-Le’ali’l Masnû’a*, 2/90.

²⁶⁰ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Savm 59 (nr:1880); Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Sıyâm 181 (nr:1159); Nesâî, *es-Sünen*, Sıyâm (nr:2712).

²⁶¹ Tirmizî, *Sünen*, Savm (nr:761); İbn Mâce, *Sünen*, Sıyâm 29 (nr:1707).

asılsız olduğu pek çok alim tarafından ifade edilmiştir. Hârûn b. Antara, oğlunun aksine daha az eleştirilmiş olsa da oğlu Abdülmelik gibi birçok münker hadis rivayet ettiği bilinmektedir. Güvenilir bir râvi olarak kabul edilmemiştir. Rivayet ettiği hadisler, çoğunlukla kabul edilemez niteliktedir.

Netice itibariyle İslâm âlimlerinin bu hadisin hem metni hem de isnadına yönelik haklı eleştirileri rivayetin sahih olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bîd oruçları, sahih hadislerde teşvik edilen ibadetler arasında yer alsa da bu rivayette ifade edilen sözler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait değildir.

2.17. Zilhiccenin On Günü Oruç Tutmak

İbnü'l-Cevzî bu başlıkta iki rivayete yer vermiştir.

- Birinci rivayet

أَنْبَأَنَا أَبُو مَنْصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَنْبَأَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَسْعَدَةَ أَنْبَأَنَا حَمْرَةَ ابْنِ يُوسُفَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَدِيٍّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ السَّعْدِيُّ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ وَهْبٍ الْوَاسِطِيُّ وَيُوسُفُ بْنُ زَكْرِيَّا قَالَا حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ مُهَاجِرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُحَرَّمِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ شَابًّا كَانَ صَاحِبَ سَمَاعٍ، فَكَانَ إِذَا هَلَ هِلَالُ ذِي الْحِجَّةِ أَصْبَحَ صَائِمًا، فَأُرْسِلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا يَحْمِلُكَ عَلَى صِيَامِ هَذِهِ الْأَيَّامِ؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا أَيَّامُ الْمَشَاعِرِ وَأَيَّامُ الْحَجِّ عَسَى اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ أَنْ يُشْرِكَنِي فِي دُعَائِهِمْ. فَقَالَ: لَكَ بِكُلِّ يَوْمٍ عِدْلُ مِائَةِ رَقَبَةٍ تُعْتِقُهَا وَمِائَةُ رَقَبَةٍ تُهْدِيهَا إِلَى بَيْتِ اللَّهِ وَمِائَةُ فَرَسٍ تَحْمِلُ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ فَذَلِكَ عِدْلُ أَلْفِ رَقَبَةٍ وَأَلْفِ بَدَنَةٍ وَأَلْفِ فَرَسٍ تَحْمِلُ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ فَذَلِكَ عِدْلُ أَلْفِي رَقَبَةٍ وَأَلْفِي بَدَنَةٍ وَأَلْفِي فَرَسٍ تَحْمِلُ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَصِيَامِ سَنَتَيْنِ قَبْلَهَا وَسَنَتَيْنِ بَعْدَهَا .

Ebû Mansûr Muhammed b. Abdülmelik > İsmâîl b. Mes'ade > Hamza b. Yûsuf > İbn Adî > Ahmed b. Hafs es-Sa'dî > İshâk b. Vehb el-Vâsitî ve Yûsuf b. Zekeriyâyâ > Mansûr b. Muhâcir > Muhammed b. Muharrem > Atâ b. Ebî Rebâh > Hz. Âişe (r.anhâ) tarikiyle şöyle denilmiştir:

“İyi bir dinleyici olan bir genç vardı. Zilhicce hilâli doğduğunda sabah orucuna başlardı. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) ona adam göndererek: Seni bu günlerde oruç tutmaya sevk eden nedir? diye sordu. Dedi ki: Anam babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü (s.a.v.) bu günler hac ibadetinin yapıldığı günlerdir. Allah (c.c.) beni de onların dualarına dahil etsin. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Oruç tuttuğun her gün için yüz köle azat etmiş, Allah'ın (c.c.) evine yüz deve kurban etmiş ve Allah (c.c.) yolunda yüz ata binmiş gibi sevap kazanırsın. Terviye günü (zilhicce'nin 8. Günü) olduğunda Allah (c.c.) yolunda iki bin köle, iki bin deve ve iki bin at azat etmiş ve bir yıl öncesinde ve bir yıl sonrasında olmak üzere iki yıl oruç tutmuş gibi sevap kazanırsın. Âşûrâ günü için de aynı şey geçerlidir.”

İbnü'l-Cevzî bu haberin sahih olmadığı gibi, Muhammed b. Muharrem'in de insanların en yalancısı olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn'in onun hadisine itibar edilmemesi gerektiğini söylediğini belirtmiştir.²⁶² İbn Ebû Hâtim de "Yahyâ b. Main'in, Muhammed b. Muharrem hadisi için 'hiçbir şey değildir' dediğini duydum" demiştir. Babasının da onun hadisi için zayıf dediğini ifade etmiştir.²⁶³ Suyûtî de Muhammed b. Muharrem'in sahih olmadığını, onun bir yalancı olduğunu söylemiştir.²⁶⁴

İbn Arrak da Muhammed b. Ubeyd el-Muharrem'in burada sahih olmadığını ifade etmiştir. Zehebî'nin bu hadisi zikrettikten sonra "*el-Muharrem Tercümesinde*", bu rivayetin sanki uydurma gibi görüldüğünü söylemiştir. Hâfız İbn Hacer'in de "Eğer bu uydurma değilse, o zaman dünyada uydurma hadis yoktur" dediğini haber vermiştir.²⁶⁵

İbnü'l-Cevzî başka bir eserinde "Atâ dan rivayet eden Muhammed b. Muharrem el-Mekkî, en yalancı insanlardan biridir. Râzî dedi ki: Hadisi zayıftır. Onun ismi Muhammed b. Ömer el-Muharrem'dir. Ona Muhammed b. Abdullah b. Ubeydullah b. Umeyr de denilir. Babasından daha meşhur olarak anılır."²⁶⁶ demiştir.

- İkinci Rivayet:

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نَاصِرٍ أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَنْبَارِيُّ أَنْبَأَنَا ابْنُ رَزْقَوَيْهِ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ بَنْتِ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حُمَيْدٍ الْمُقَرِّي حَدَّثَنَا أَبُو بَلَالٍ الْأَشْعَرِيُّ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَلِيٍّ الْمَحِيرِيُّ عَنْ الطَّبِيِّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِنْ صَامِ الْعَشْرِ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَوْمٌ شَهْرٌ ، وَلَهُ بِصَوْمِ يَوْمِ التَّوْبَةِ سَنَةٌ ، وَلَهُ بِصَوْمِ يَوْمِ عَرَفَةَ سَنَتَانِ ."

Muhammed b. Nâsır > Alî b. Muhammed el-Enbârî > İbn Rızkaveyh > Ca'fer b. Muhammed b. Binti Hâtim > Ahmed b. Muhammed b. Humeyd el-Mukrî > Ebû Bilâl el-Eş'arî > Alî b. Alî el-Muhayrî > et-Tıbbî > Ebû Sâlih > İbn Abbâs tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Kim zilhiccenin on günü oruç tutarsa onun için bir ay boyunca bütün gün oruç tutma; bir sene boyunca terviye günü oruç tutma ve iki sene arefe günü oruç tutma sevabı vardır."

İbnü'l-Cevzî bu hadisin sahih olmadığını bildirmiştir. Süleymân Teymî'nin et-Tıbbî'yi yalancılıkla itham ettiğini, İbn Hibbân'ın da "İçindeki yalanın açıklığı anlatılmaya gerek kalmayacak kadar ortadadır." dediğini bildirmiştir.²⁶⁷

²⁶² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/198.

²⁶³ Abdurrahman İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Haydarabad: Meclis-i Dâiratü'l Meâ'rifi'l-Osmâniyye, 1271), 8/19.

²⁶⁴ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/91.

²⁶⁵ İbn Arrak, *Tenzihu's şeri'a*, 2/148.

²⁶⁶ Ebû'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *ed-Dua'fâ ve'l Metrukûn*, ts., 3/96.

²⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/198.

Sübkî, Aclûnî'nin "el-Halebî bunu biyografisinde kimseye isnat etmeden zikretmiş, sonra Hâfız Zehebî'nin bu hadis münkerdir" dediğini aktarmıştır. Ancak bunun bir yalan olduğunu, zira 'Sahih'te Ramazan ayında oruç tutmanın on aya bedel olduğunun ispat edildiğini, hal böyleyken bir gün oruç tutmanın altmış aya bedel olamayacağını söylemiştir.²⁶⁸

İbn Arrak bu rivayeti, Ebü's-Şeyh el-İsfahânî'nin "Kelbî et-Tıbbî > Ebû Sâlih > İbn Abbâs" yoluyla *es-Sevab* ' adlı eserine aldığını söylemiştir. İbn Neccâr'ın da 'Tarihine', İbnü'l-Cevzî'nin yer vermediği başka bir tarikile Câbir'in hadisinden dahil ettiğini söylemiştir. Ancak Ebü's-Şeyh'in bunu eserine katmasının onu uydurma derecesinden yükseltmeyeceğini belirtmiştir. Câbir'in hadisinin de hadis uyduran birisi olan Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî tarikinden olması sebebiyle şâhit olarak kabul edilemeyeceğini nakletmiştir.²⁶⁹ Şevkânî de uydurma hadis olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁰

İbn Ebû Hâtim, rivayetin diğer tarikinde yer alan ve tam adı Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî el-Medânî ez-Zirîr olan bu kişinin, Muhammed b. Münker'den, Atâ ve Nâfi' den" rivayet ettiğini söylemektedir. Ondan ise "Yahyâ b. Saîd el-Attar el-Himsî, Yahyâ b. Sâlih el-Vahhâzî, Sâlim b. Sâlim el-Belhi, Muhammed b. Salt ve İshâk b. el-Munzhir'in" rivayet ettiğini belirtmiştir. Babasından da Ahmed b. Hanbel yoluyla onun kör, hadis uyduran ve yalan söyleyen biri olduğunu işittiğini haber vermiştir. Hadis konusunda bilgili fakat yalancı olan bu zatın Medineli olduğunu da nakletmiştir.²⁷¹

İbn Adî onun "Ebû Abdullah" adında lakap aldığını, Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin soyundan geldiğinin söylendiğini bildirmiştir. Ondan gelen şu rivayete yer vermiştir: Muhammed b. Ahmed b. Hammâd > Abdullah > Babası > Yahyâ b. Sâlih el-Vahhâzî > Muhammed b. Abdülmelik > Atâ > İbn Abbâs tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.): "Kamış ve mersin ağacının kürdan olarak kullanılmasını yasaklamış ve bunların cüzzam hastalığına şifa olarak verildiğini bildirmiştir."

Buhârî'nin onu münker bir râvi olarak nitelediğini Nesâî'nin Muhammed b. Münkadir'den münker hadisler rivayet ettiğini belirttiğini, İbn Hammâd'ın da "Kör bir adamı kırk adım ileri götüren, hadisi reddedilmiş bir kişidir" dediğini söylemiştir.²⁷²

İbnü'l-Cevzî'nin burada yer verdiği rivayetlere konu olan Zilhicce ayının on gününde tutulan orucun faziletidir. Zilhicce ayı Kamerî ayların sonuncusudur. Bu ay İslâm'da Hac ve kurban ibadetinin yapıldığı vakitler olması sebebiyle önemli bir yere

²⁶⁸ Mahmud es-Sübkî, *ed-Dînu'l-Hâlis İrşadü'l-Halk ilâ Dîni'l-Hak*, thk. Abdülhuttâb Emin (Mektebeti'l Mahmûdiyyeti's-Subkiyye, 1397), 8/528.

²⁶⁹ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/156.

²⁷⁰ Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, ts., 96.

²⁷¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/4.

²⁷² İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fî Duafâir-Ricâl*, 7/346.

sahiptir. Bu ayın fazileti ile ilgili âlimler, Fecr sûresinin ikinci ayetinde geçen “on geceye”²⁷³ ifadesinin Zilhicce ayının on gecesini olduğu görüşündedir. Yine bu günlerle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Bu günlerde yapılan sâlih amelin, Allah’a (c.c.) daha sevimli olduğu bu on günden (Zilhiccenin ilk on gününden) başka günler yoktur. Sahâbe: Ey Allah’ın Elçisi! Allah (c.c.) yolunda cihad da mı? diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): Allah (c.c.) yolunda cihad bile. Ancak Allah (c.c.) yolunda canı ve malıyla savaşmaya çıkan ve bu ikisinden hiçbir şeyle geri dönmeyen (canını ve malını o uğurda kaybeden) kimse bunun dışındadır.*”²⁷⁴ buyurmaktadır.

Zilhicce ayının on günü fazilet bakımından önemli zamanlardan olması sebebiyle Müslümanların bu vakitleri ibadetle geçirmesi burada teşvik edilmektir. Bu ibadetlerden bir tanesi de bu günlerde tutulan oruçtur. Ancak ifade etmemiz gerekir ki oruç ibadeti, zilhicce ayının bu on günden sadece ilk dokuz gününde tutulabilmektedir. Zilhicce ayının onuncu günü Kurban Bayramının birinci günüdür. Bugünde oruç tutmak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen “*Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurban Bayramı’nda oruç tutmayı yasakladı*” hadisiyle yasaklanmıştır. İlk dokuz gününden ise sekizincisi terviye, dokuzuncusu arefe günü olarak isimlendirilmektedir. Terviye hac menâsikerlinin başladığı gündür.²⁷⁵ Arefe günü ise hacıların Arafat’ta vakfe yaptıkları, bayramdan bir gün öncesi olup, bugünde oruç tutulması tavsiye edilmiştir. Ebû Katâde’den rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Arefe günü tutulan oruç geçmiş ve gelecek yılın günahlarına kefarettir olur*” buyurmaktadır.²⁷⁶

İbnü’l-Cevzî’nin yer verdiği birinci rivayette ifade edilen “her gün için yüz köle âzat etme, Allah’ın (c.c.) evine yüz deve kurban etme, terviye gününe iki bin köle âzat ve iki bin deve kurban etmiş sevabı alma, ikinci rivayette ifade edilen bir aylık, bir senelik ya da iki senelik oruç tutma sevabı” gibi sözler Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ait değildir. Bu abartılı vaatler, İslâm geleneğinde uydurma hadislerin işareti olarak kabul edilir. Sahih hadislerde, ibadetlerin sevapları genelde açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir. Örneğin, arefe günü orucunun bir yıl geçmiş ve bir yıl gelecek günahların bağışlanmasına vesile olduğu sahih rivayetlerde sabittir. Zilhicce ayında tutulan orucun fazileti ile ilgili de muteber bilgiler yer almaktadır. Ancak burada ki ifadeler sahih kaynaklarda geçmemektedir.

Birinci rivayetin isnadında yer alan Muhammed b. Muharrem ön plana çıkmaktadır. Muhammed b. Muharrem için Yahyâ b. Maîn, İbn Adî, İbn Hacer, Zehebî, Ebû Hâtim

²⁷³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, el-Fecr 89/2.

²⁷⁴ Tirmizî, *Sünen*, Savm (nr:757); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Savm 62 (nr:2438); İbn Mâce, *Sünen*, Sıyâm 39 (nr:1727).

²⁷⁵ Salim Ögüt, “Terviye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ocak 2025).

²⁷⁶ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Sıyâm 196 (nr:1162).

gibi âlimler onun hadis uydurduğuna dair açık işaretlerin bulunduğunu ifade etmiş, güvenilir olmadığını vurgulamış ve rivayetlerinin delil olarak kullanılamayacağını, bu rivayetlerin sahih olmadığını belirtmiştir.

İkinci rivayetin isnadında yer alan Kelbî et-Tıbbî, İbnü'l-Cevzî, Süleymân et-Teymî gibi münekkitlerce rivayetlerinin sahih olmayıp yalancı olduğu ifadeleriyle cerh edilmiştir. Bu rivayetin diğer tarikinde yer aldığı ifade edilen Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî de, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, İbn Adî gibi âlimler tarafından hadis uydurmak ve yalancılıkla cerh edilen başka bir râvidir. Netice itibariyle her iki rivayetin, isnadlarında yer alan râvilerin güvenilir olmaması ve metindeki sahih kaynaklarda geçmeyen mübalağalı ifadeler nedeniyle rivayetin mevzû olduğu kanaati hasıl olmuştur.

2.18. Senenin Son günü- Diğer Senenin İlk Günü Oruç Tutma

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نَاصِرٍ أَنْبَأَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الْفَوَارِسِ أَنْبَأَنَا عُمَرُ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شَازَانَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَرَوِيُّ حَدَّثَنَا قُطَيْبُ بْنُ وَهْبٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ صَامَ آخِرَ يَوْمٍ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ وَأَوَّلَ يَوْمٍ مِنَ الْمُحَرَّمِ فَقَدْ خَتَمَ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ وَافْتَتَحَ السَّنَةَ الْمُسْتَقْبَلَةَ بِصَوْمٍ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ كَفَّارَةً خَمْسِينَ سَنَةً ".

Muhammed b. Nâsır > Ebû Alî el-Hasan Ahmed > İbn Ebî el-Fevâris > Ömer b. Ahmed > Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb > Ahmed b. Şâzân > Ahmed b. Abdullah el-Herevî > Kutub b. Vehb > İbn Cüreyc > Atâ > İbn Abbâs tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Her kim zilhiccenin son günü ile muharremin birinci günü oruç tutarsa, geçen seneyi bitirmiş ve gelecek seneye Allah’ın (c.c.) elli sene kefâret edeceği bir oruçla başlamış olur.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin isnadında yer alan el-Herevî ve Kutub b. Vehb ikilisinin yalancı ve hadis uyduran olduklarını haber vermektedir.²⁷⁷ Suyûtî de bu ifadeyi desteklemektedir.²⁷⁸ İbn Bennâ’nın Vehb hadisinden çok garip ve çok zayıf olduğunu, bütün senedlerinin zayıf ancak bir kısmının birleşince daha kuvvetli olabileceğini söylediğini ifade etmiştir.²⁷⁹

Şevkânî de İbn Mâce’nin İbn Abbâs’tan aldığı, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) dayanan bir senedle rivayet ettiği bu hadiste iki yalancının olduğunu nakletmiştir.²⁸⁰

²⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/198.

²⁷⁸ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/92.

²⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/198.

²⁸⁰ Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, ts., 96.

İbnü'l Mibred, Ebü'l-Fadl el-İrakî'nin Ebû Hureyre'den bu hadisin çeşitli senedlerle rivayet edildiğini söylediğini, ancak onları da zayıf gördüğünü belirtmiştir.²⁸¹

İbn Adî, adının Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cüveybârî olduğunu, Cüveybar, Herat ve Satuk olarak bilindiğini, Cerîr, el-Fadl b. Mûsâ ve diğerlerinden onlar için uydurduğu hadisleri rivayet ettiğini ifade etmiştir.

Herevî'nin İbn Kerâm için istediği gibi hadis uydurduğunu, İbn Kerâm'ın da bunları ondan alıp kitaplara koyduğunu ve ona Ahmed b. Abdullah eş-Şeybânî adını verdiğini söylemiştir. Ayrıca Muhammed b. Ahmed b. Hammâd'ın onu, hadis uyduran yalancı birisi ve mâlî konularda da güvenilmez olduğu ifadeleriyle cerh ettiğini aktarmıştır.²⁸²

İbn Adî, Herevî rivayetiyle gelen bazı örnek uydurma rivayetlere yer vermiştir:

es-Sâdî dedi ki: Adı İbrâhim b. Abdullah b. Yâkub el-Cüveybârî olan Ebû İshâk Şam'da yaşıyordu ve minberden rivayet ediyordu. Ahmed b. Hafs > Ahmed b. Behram > Ahmed b. Abdullah el-Herevî > Ebü'l-Bahterî > Hişâm b. Urve > Babası > Hz. Âişe tarikiyle (r.anhâ) Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim ayakta iken saçını tararsa, borç ona yük olur.”

Bu hadisin, bu rivayet zinciriyle reddedildiğini söyleyip orada yer alan Ebû el-Bahterî'nin de belki ondan daha kötü olduğunu vurgulamıştır.

Ahmed el-Cüveybârî > Ebû Yahyâ el-Muallim > Humejd > Enes tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ümmetimde Numan b. Sâbit adında, Ebû Hanife adında bir adam olacak. Allah (c.c.) onun eliyle sünnetimi yenileyecektir.”²⁸³

İbn Hibbân adını ve künyesini tam olarak “Ahmed b. Abdullah b. Hâlid b. Mûsâ b. Fâris b. Mirdâs b. Nâhik et-Teymî el-Absî Ebû Ali el-Cüveybârî” şeklinde ifade etmiştir. Herat halkından yalancı bir şarlatan olduğunu, İbn Uyeyne, Vekî', Ebû Damre ve diğerlerinden güvenilir hadis ehlinin rivayetlerini rivayet eden ve onların rivayet etmedikleri şeyleri de onlara uyduran bir kimse olarak tanıtmıştır.²⁸⁴ “Bu imamlardan binlerce hadis rivayet edildiğini ve onların aslında bunlardan hiçbirini rivayet etmediğini söylemiştir. Bu konuda görüş sahibi olan kimselerin hadisleri kendilerinden gizlenmiş olsa bile bunları kitaplarda ancak kötülemek için zikretmenin câiz olabileceğini ifade etmektedir.”²⁸⁵

²⁸¹ Ebü'l-Mehâsin İbnü'l Mibred, *Târîhu's- Sağîr ve't- Tahbîru'l Kebîr* (Suriye: Dâru'n Nevâdî, 1432), 3/165.

²⁸² İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fi Duafâir-Ricâl*, 1/291.

²⁸³ İbn Adî Cürcânî, *Kâmil fi Duafâir-Ricâl*, 1/291.

²⁸⁴ Nu'mân b. Sâbit Ebû Hanîfe, *Usûlid-Dîn*, thk. Muhammed Hamîs (Suudi Arabistan: Dâru's Sâmi'î, ts.), 404.

²⁸⁵ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 1/142.

Zilhicce ve muharrem ayları İslâm dininde yer alan önemli vakitlerdendir. Her ikisi de haram aylardan olup zilhicce kamerî ayların sonuncusuyken, muharrem birinci aydır. Haram aylar “zilkâde, zilhicce, muharrem ve receb” aylarıdır. Allah (c.c.) “*Doğrusu Allah’a (c.c.) göre ayların sayısı, Allah’ın (c.c.) gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur.*”²⁸⁶ buyurmaktadır. Bu dört ayın hangi aylar olduğunu Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Hiç şüphe yok ki zaman, Allah Teâlâ’nın (c.c.) yarattığı gündeki şekil ve nizâmına dönmüştür. Sene on iki aydır; dördü haram aylardır, üçü peş peşe gelir: Zilkâde, zilhicce, muharrem ve şabanla cemâzilevvel arasındaki Mudar kabilesinin recebi (Mudar kabilesi receb ayına çok hürmet ettikleri için böyle denilmiştir.)*”²⁸⁷ buyurarak açıklamıştır.

Zilhicce ayının öneminden önceki başlıkta bahsedilmiştir. Bu ayın son on gününün önemi ile ilgili herhangi bir sahih kaynak bulunmamaktadır. Muharrem ayının birinci günü ise Hicrî yılbaşısıdır. Muharrem hürmete lâyık anlamına gelmektedir. Bu ayın önemine binaen Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “*Ramazan ayından sonra en faziletli oruç, Allah’ın (c.c.) ayı muharrem ayındadır.*”²⁸⁸ Muharrem ayı Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Allah’ın (c.c.) ayı olarak nitelendirilmiş ve o ayda tutulan orucu Ramazan ayından sonraki en faziletli oruç olarak değerlendirmiştir. Ancak metinde ifade edilen “Allah’ın (c.c.) elli sene kefâret edeceği” bir oruç tarifi ya da sevap ifadesi Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenmemiştir.

Rivayetin isnadında yer alan Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cüveybârî ve Kutub b. Vehb önemli âlimlerce tenkit edilmiştir. el-Cüveybârî, İbn Kerrâm gibi kişilere yönelik özel hadisler uydurduğu ifade edilen, İbn Hibbân’ın onu “yalancı şarlatanlardan biri” olarak tanımladığı, Ahmed b. Hammâd’ın parasal konularda da ona güvenilmeyeceğini söylediği birisidir. İsnaddaki râvilerden Vehb b. Vehb’te yalancı ve hadis uydurucu olarak değerlendirilmiştir.

Netice itibariyle, el-Herevî’nin ve Vehb’in isnad zincirinde bulunması, bu rivayetin doğruluğunu en baştan sorgulanır hale getirmektedir. Bu isimlerin olmadığı sağlam bir tarik de bulunmamaktadır. Münekkitlerce, metnin içeriğinde yer alan mübalağaların, hadisin sahih olma ihtimalini ortadan kaldırdığı da vurgulanmıştır. Zilhicce ayının son on günü olmasa da ilk on günü ile ilgili ve muharrem ayında tutulan orucun faziletleri ile ilgili sahih hadisler mevcuttur. Ancak “geçmiş bir yılın kefâreti ve gelecek yıl için elli yıl kefâret sağlayacağı” gibi vaatler (bu günler için) yer almamakta ve rivayet uydurmadır.

²⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, et-Tevbe 9/36.

²⁸⁷ Buhârî, el-Câmi’u’s-sahîh, Bed’ül Halk 2 (nr:3025); Müslim, el-Câmi’u’s-sahîh, Hac 5 (nr:1679).

²⁸⁸ Müslim, el-Câmi’u’s-sahîh, Sıyâm 202 (nr:1163).

2.19. Muharrem Ayının İlk Dokuz Günü Oruç Tutmak

أَنْبَأَنَا ظَفَرُ بْنُ عَلِيٍّ الْهَمْدَانِيُّ أَنَّ أَبَا رَجَاءٍ حَمْدُ بْنُ أَحْمَدَ النَّاجِرُ حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِظُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْفَضْلِ حَدَّثَنَا أَبُو زَيْدٍ خَالِدُ بْنُ النَّضْرِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبَّادٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ حَبِيبٍ عَنْ مُوسَى الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ صَامَ تِسْعَةَ أَيَّامٍ مِنْ أَوَّلِ الْمُحَرَّمِ بَنَى اللَّهُ لَهُ قُبَّةً فِي الْهَوَى مِثْلًا فِي مِثْلِ لَهَا أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ ".

Zafr b. Alî el-Hemdânî > Ebû Racâ Hamd b. Ahmed et-Tâcir > Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-Hâfiz > Muhammed b. Abdurrahman b. Fadl > Ebû Zeyd Hâlid b. Nadr > İsmâîl b. Abbâd > Süfyân b. Habîb > Mûsâ et-Tavîl > Enes b. Mâlik tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim muharrem ayının ilk dokuz günü oruç tutarsa Allah (c.c.) onun için havada dört adet kapısı olan bir mil genişliğinde bir kubbe inşa eder.”

İmam İbnü'l-Cevzî bu rivayetin Allah Resûlü'ne (s.a.v.) isnat edilen mevzû bir rivayet olduğunu söylemiştir.²⁸⁹ İbn Hibbân'ın Mûsâ et-Tavîl'in Enes b. Mâlik'ten rivayetinin görüldüğünde garipsenmek dışında yazılmasının helal olmayacağını, o rivayetlerin mevzû şeyler olduğunu söylediğini nakletmiştir. İbn Hibbân²⁹⁰, Suyûtî²⁹¹, İbn Arrak²⁹² ve Affânî de²⁹³ Mûsâ et-Tavîl'i birbirini destekler nitelikte cerh etmiştir.²⁹⁴

Muharrem ayı kamerî ayların ilkidir. Bu ayın fazileti ile Hz. peygamber (s.a.v.) “Ramazan ayından sonra en faziletli oruç, Allah'ın (c.c.) ayı Muharrem ayındadır.”²⁹⁵ buyurmuştur. Bu ayın onuncu günü de âşûrâ günü olarak isimlendirilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ramazan orucu emri gelinceye kadar bugünde oruç tutmuş ve tutulmasını tavsiye etmiştir. Ramazan orucunun emredilmesiyle de Müslümanları tutup tutmama konusunda muhayyer bırakmıştır. Bu husustaki delil ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Yahudilerin âşûrâ günü oruç tuttuğunu gördü. Nedenini sordu. Dediler ki: Bu güzel bir gündür. Bu, Allah'ın (c.c.) İsrail peygamberini düşmanlarından kurtardığı gündür, bu yüzden Musa (a.s.) o gün oruç tuttu. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ben Musa'ya (a.s.) sizden daha yakınım diyerek o gün oruç tuttu ve başkalarına da oruç tutmalarını emretti”²⁹⁶ hadisidir. İbn Abbas (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Yahudilere benzememek adına bu olaydan sonraki sene muharrem ayının dokuzuncu günüyle oruca başladığını ifade etmiştir.²⁹⁷

²⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *ed-Dua 'fâ ve'l Metrûkûn*, 2/199.

²⁹⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 2/243.

²⁹¹ Suyûtî, *el-Le 'ali 'l Masnû 'a*, 2/92.

²⁹² İbn Arrak, *Tenzîhu 'ş şeri 'a*, 2/148.

²⁹³ Seyyid Hüseyin Affânî, *Nidâu'r-Rayyân fî Fıkhi Savmi ve Fazli Ramazan*, thk. Ebû Bekir Cezâirî (Cidde: Dâru'l Mâcîr Asrî, ts.), 1/426.

²⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/199.

²⁹⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Sıyâm 202 (nr:1163).

²⁹⁶ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Savm 68 (nr: 1900).

²⁹⁷ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Sıyâm 132 (nr:1133-1134).

Sahih kaynaklardan burada ifade edilen tarihlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oruç tuttuğunu ve tavsiye ettiğini öğrenmekteyiz. Ancak bu ayın ilk dokuz gününe dair bir ifadesi söz konusu değildir. Rivayette geçen "havada dört adet kapısı olan bir mil genişliğinde bir kubbe" sözü ilk bakışta uydurma rivayetlerin özelliklerinden olan mübalağaları hatırlatmaktadır. Muharrem ayının ilk dokuz günü, Hz. Hüseyin'in (r.a.) eziyet çektiği onuncu günü ise şehit edildiği zamandır. Şîa mensubu kimselerce yas günü ilan edilen bu tarihlerin, kendilerince önemini güçlendirmek adına bu uydurmayı yapmış olabileceği ihtimal dahilindedir.

Sened zincirinde yer alan Musâ et-Tavîl münekkitletlerce ağır tenkitlere uğramış bir râvidir. Bu isim "hurma ile oruç açma" başlığındaki rivayette de karşımıza çıkmaktadır. İbn Hibbân, İbnü'l-Cevzî, Suyûtî, İbn Arrak gibi âlimlerce güvenilir olmadığı ifade edilmiştir. Netice itibariyle rivayet hem sened hem metin yönünden kabul görmemiş, sahih kaynaklarda da geçmemekle birlikte uydurma olarak kabul edilmiştir.

2.20. Âşûrâ Hakkında

İbnü'l-Cevzî bu bâba başlarken,

"Cehalet sahibi bazı kişiler Sünnîlerin öğretilerini benimseyip Râfîzî (Sadık olmayanların) nefretini hedeflediklerinden âşûrâ'nın fazileti hakkında hadisler uydurdular. Biz her iki gruptan da masumuz (berîyiz)." ²⁹⁸ diyerek bir hadise yer vermiştir:

"Allah Resûl'ünün (s.a.v) âşûrâ günü oruç tutma hakkındaki emri sahih olarak sabittir. Şöyle buyurmuştur:

"*Bir yıllık kefarettir,*" ancak onlar bununla yetinmediler, uzadıkça, yüz çevirdiler ve yalanda ilerlediler." ²⁹⁹

İbnü'l-Cevzî bu başlık altında beş rivayete yer vermiştir.

Uydurdıkları hadisler arasında:

- Birinci rivayet:

حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ مُحَمَّدُ بْنُ نَاصِرٍ مِنْ لَفْظِهِ وَكِتَابِهِ مَرَّتَيْنِ قَالَ أُنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ قُرَيْشٍ أُنْبَأَنَا أَبُو طَالِبٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ ابْنِ الْفَتْحِ الْعُشَارِيُّ، وَقَرَأْتُ عَلَى أَبِي الْقَاسِمِ الْحَرِيرِيِّ عَنْ أَبِي طَالِبٍ الْعُشَارِيِّ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ الْبُرسَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ النَّجَّادُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ الْحَرْبِيُّ حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الرَّنَادِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ افْتَرَضَ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ صَوْمَ يَوْمٍ فِي السَّنَةِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَهُوَ الْيَوْمُ الْعَاشِرُ مِنَ الْمُحَرَّمِ، فَصُومُوهُ وَاسْتَغْفِرُوا عَلَى أَهْلِيكُمْ فِيهِ، فَإِنَّهُ مَنْ وَسَّعَ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ مَالِهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَسَّعَ عَلَيْهِ سَائِرَ سَنَتِهِ، فَصُومُوهُ فَإِنَّهُ الْيَوْمُ الَّذِي تَابَ اللَّهُ فِيهِ عَلَى آدَمَ،

²⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/199.

²⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/199.

وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي رَفَعَ اللَّهُ فِيهِ إِدْرِيسَ مَكَانًا عَلِيًّا، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي نَجَّى فِيهِ إِبْرَاهِيمَ مِنَ النَّارِ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَخْرَجَ فِيهِ نُوحًا مِنَ السَّفِينَةِ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى، وَفِيهِ قَدَى اللَّهُ إِسْمَاعِيلَ مِنَ الذَّبْحِ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَخْرَجَ اللَّهُ يُوسُفَ مِنَ السِّجْنِ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي رَدَّ اللَّهُ عَلَى يَعْقُوبَ بَصَرَهُ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي كَشَفَ اللَّهُ فِيهِ عَنْ أَيُّوبَ الْبَلَاءَ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَخْرَجَ اللَّهُ فِيهِ يُوسُفَ مِنْ بَطْنِ الْحُوتِ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي فَلَقَ اللَّهُ فِيهِ الْبَحْرَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ، وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي غَفَرَ اللَّهُ لِمُحَمَّدٍ ذَنْبَهُ مَا تَقَدَّمَ وَمَا تَأَخَّرَ، وَفِي هَذَا الْيَوْمِ عَبَّرَ مُوسَى الْبَحْرَ، وَفِي هَذَا الْيَوْمِ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى التَّوْبَةَ عَلَى قَوْمِ يُوسُفَ، فَمَنْ صَامَ هَذَا الْيَوْمَ كَانَتْ لَهُ كَفَّارَةٌ أَرْبَعِينَ سَنَةً، وَأَوَّلُ يَوْمٍ خَلَقَ اللَّهُ مِنَ الدُّنْيَا يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَأَوَّلُ مَطَرٍ نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَأَوَّلُ رَحْمَةٍ نَزَلَتْ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَمَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَكَانَ صَامًا الدَّهْرَ كُلَّهُ، وَهُوَ صَوْمُ الْأَنْبِيَاءِ، وَمَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ عَاشُورَاءَ فَكَانَ عَبْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِثْلَ عِبَادَةِ أَهْلِ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ، وَمَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ يَفْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ الْحَمْدَ مَرَّةً وَخَمْسِينَ مَرَّةً فَلَهُ اللَّهُ أَحَدَ غَفَرَ اللَّهُ خَمْسِينَ عَامًا مَاضٍ وَخَمْسِينَ عَامًا مُسْتَقْبَلٍ وَبَنَى لَهُ فِي الْمَلَأِ الْأَعْلَى أَلْفَ أَلْفٍ مَنِيرٍ مِنْ نُورٍ، وَمَنْ سَقَى شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ فَكَانَ لَمْ يَعْصِ اللَّهَ طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَمَنْ أَشْبَعَ أَهْلَ بَيْتٍ مَسَاكِينَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، مَرَّ عَلَى الصِّرَاطِ كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ. وَمَنْ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَكَانَ لَمْ يَزِدْ سَائِلًا قَطُّ، وَمَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ لَمْ يَمْرُضْ مَرَضًا إِلَّا مَرَضَ الْمَوْتِ، وَمَنْ اكْتَحَلَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ لَمْ تَرْمِدْ عَيْنُهُ تِلْكَ السَّنَةَ كُلَّهَا، وَمَنْ أَمَرَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ يَتِيمٍ فَكَانَ لَمْ يَتَامَ وَلَدَ أَدَمَ كُلُّهُمْ، وَمَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أُعْطِيَ ثَوَابَ عَشْرَةِ أَلْفِ مَلَكٍ، وَمَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أُعْطِيَ ثَوَابَ أَلْفِ حَاجٍّ وَمُعْتَمِرٍ، وَمَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أُعْطِيَ ثَوَابَ أَلْفِ شَهِيدٍ، وَمَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ كُتِبَ لَهُ أَجْرُ سَبْعِ سَمَوَاتٍ وَفِيْن خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِينَ وَالْجِبَالَ وَالْبَحَارَ، وَخَلَقَ الْعَرْشَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَخَلَقَ الْقَلَمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَخَلَقَ اللُّوجَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَخَلَقَ جِبْرِيلَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَرَفَعَ عِيسَى يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَأَعْطَى سُلَيْمَانَ الْمُلْكَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَمَنْ عَادَ مَرِيضًا يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَكَانَ لَمْ يَمْرُضْ وَلَدَ أَدَمَ كُلُّهُمْ

Ebü'l-Fadl Muhammed b. Nâsır > Ahmed b. el-Hüseyin b. Kureyş > Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Uşârî > > Ebü'l-Kâsım el-Harîrî > Ebû Bekir Ahmed b. Mansûr el-Berserî > Ebû Bekir Ahmed b. Süleymân > Neccâd > İbrâhim el-Harbî > Sureyh b. Nu'man > İbn Ebî Zinnâd > el-A'rac > Ebû Hureyre tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Allah (c.c.) İsrailoğullarına senede bir gün olan âşûrâ günü oruç tutmayı emretti. O gün ise Muharrem ayının onuncu günüydü. O günde oruç tutun! O gün ailenize karşı cömert olun. Çünkü kim âşûrâ günü malından ailesine karşı cömert olursa, Allah da (c.c.) diğer senelerde o kişiye karşı cömert olur. O günü oruçlu olarak geçirin. Zira o gün Allah (c.c.) Âdem'in (a.s.) tövbesini kabul ettiği gündür. O gün İdris'i (a.s.) yüce bir mekâna yükselttiği gündür. O gün Hz. Nuh'u (a.s.) gemiden çıkarttığı gündür. O gün Hz. İbrâhim'in (a.s.) ateşten çıkarıldığı gündür. O gün Yûsuf'u (a.s.) hapishaneden çıkardığı gündür. O gün Allah'ın (c.c.) Yakub'un (a.s.) görmesini geri kazandırdığı gündür. O gün Eyyûb'un (a.s.) sıkıntılarının Allah (c.c.) tarafından kaldırıldığı gündür. O gün Yûnus'un (a.s.) yunus balığının karnından çıkarıldığı gündür. O gün Allah'ın (c.c.) İsrailoğulları için denizi yardığı gündür. O gün Hz. Muhammed'in (s.a.v) geçmiş ve gelecek günahlarının affolunduğu gündür. O günde Mûsâ (a.s.) denizden karşıya geçmişti. O

günde Allah (c.c.) Yûnus'un (a.s.) kavmine tövbeyi inzal etti. Bugünü kim oruçlu geçirirse onun için kırk yıl kefare (bağışlanma) vardır. Allah'ın (c.c.) dünyayı yarattığı ilk gün Âşûrâ Günüdür. İlk rahmet âşûrâ günü indirilmiştir. İlk Yağmur âşûrâ günü yağmıştır. Kim bugün oruç tutarsa bir asır oruç tutmuş sayılır. Bu Peygamberlerin orucudur. Kim âşûrâ gecesini ihya ederse Allah'a (c.c.) yedi semadakilerin ibadet ettiği gibi ibadet etmiş olur. Kim de dört rek'at namaz kılar her bir rek'atta ise bir adet Fâtihâ'yı beş adet Felak sûresini okursa Allah (c.c.) geçmiş ve gelecek elli senesini affeder ve onun için mele-i a'lâ da bir milyon adet nurdan minber inşa eder. Bir içmelik su ile bir kişiye su verirse sanki göz açıp kapayıncaya kadar günah işlememiş gibi olur. Kimde âşûrâ günü ehli beytten yoksulları doyurursa sırat köprüsünden hızlı şimşek gibi geçer. Kim âşûrâ günü sadaka verirse istediği geri çevrilmez. Âşûrâ günü kim gusül abdesti alırsa ölüm hastalığı dışında bir hastalığa yakalanmaz. Kim o gün gözüne sürme çekerse o sene içinde göz hastalığına yakalanmaz. O gün kim yetimin başını okşarsa bütün yetimler ve bütün çocuklara iyilik yapmış sayılır. Âşûrâ gününde kim oruç tutarsa on bin meleğin sevabına nâil olur. Kim âşûrâ günü oruçlu olursa bin hac ve umre sevabı kazanır. O günü kim oruçlu geçirirse bin şehit sevabı elde eder. Âşûrâ gününü kim oruçlu geçirirse yedi gök Allah'ın (c.c.) yarattığı yerler gökler dağlar ve denizler kadar sevap kazanır. Allah arşı o gün yaratmıştır. Allah (c.c.) kalemi o gün yaratmıştır. Allah (c.c.) levh-i o gün yaratmıştır. Allah Cibrîl'i (a.s.) o gün yaratmıştır. İsa'yı (a.s.) o gün göklere yükselmiştir. Süleymân'a (a.s.) hükümdarlığı o gün vermiştir. Kıyamet günü âşûrâ günüdür. Kim âşûrâ günü hasta ziyaret ederse âdemoğlunun tamamındaki hastaları ziyaret etmiş gibi olur.”

İbnü'l-Cevzî rivayeti verdikten sonra, bu hadisin mevzû olduğundan aklın şüphe etmeyeceğini söylemiştir. “Hadis uydurmakta son noktadır. Maskeleri sıyrılıp alınmadan düşmüştür.” diyerek de ne kadar ileri gidildiğine ve saçmalandığına dikkat çekmiştir. Özellikle “Allah'ın (c.c.) yarattığı ilk gün âşûrâ günüdür.” sözüyle gaflete düşerek imkânsız şeyler getirildiğini ifade etmiştir. “Çünkü âşûrâ günü dokuz gün geçince isimlendirilmiştir. Oysa bu rivayette ‘gökler, yer yüzü ve dağlar âşûrâ günü yaratılmıştır’ dediler” demiştir.³⁰⁰

İbnü'l-Cevzî sahih bir hadiste geçtiğini söylediği bir rivayet zikrederek, “*Allah Teala (c.c.) toprağı cumartesi günü dağları pazar günü yaratmıştır.*” Önceki rivayete kıyasla şeriatın güzelliğine layık olmayan, ecir miktarlarında çarpıtma olduğunu ifade etmiştir. “Bir adamın bir gün oruç tuttuğunda kendisine şehit olarak ölme, hac ve umre sevabının verilmesi nasıl güzel olur.” sözünün şeriatın usulüne aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu mevzû rivayetin güvenilir hadislerde hile yapmak dışında bir şey

³⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/200-201.

olmadığını düşündüğünü, onunla birlikte rivayet edenlerinde bir çeşit gaflet içinde olduğunu ve bunun ancak muteahhirler de olabileceğini düşündüğünü ifade etmiştir.³⁰¹

Yahyâ b. Maîn, İbn Ebî Zinnâd hakkında “Bir şey değildir, kendisinden hadis rivayet edilmez ve hadisi hüccet niteliği taşımaz.” demiştir. Zinnâd’ın babasının Abdullah b. Zekvan, çocuğunun ise önceden ismi İbn Mehdi olan ‘Abdurrahman’ olduğunu ve ondan hadis nakledilmeyeceğini söylemiştir.³⁰²

Ahmed b. Hanbel rivayet için “Muzdaribu’l hadistir.”³⁰³ demiştir. Ebû Hâtim er-Râzi de hadislerinin delil niteliği taşımadığını, bazı ehli sünnet itikadına sahip olmayan kişilerin (heva ehli) beklide onu hadislerine dahil etmiş olabileceğini söylemiştir.³⁰⁴

Suyûtî, bu hadisin râvilerinin güvenilir olduğunu, sonraki âlimlerden bazılarının bunu uydurduğu ve bu rivayet zincirine dayandırdığının açıkça ortada olduğunu ifade ederek İbn Ebû Hâtim’in sözlerini tasdik etmiştir.³⁰⁵ Şevkânî de Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında “cildin ürpermesine neden olan yalanlar içerdiği için Allah (c.c.) yalancıları lanetlemiştir.” sözleriyle cerh etmektedir.³⁰⁶

Zehebî, Muhammed b. Ali b. el-Feth Ebû Tâlib el-Eş‘ârî’nin tanınmış, doğru sözlü bir şeyh olduğunu ama onların ona birtakım şeyleri eklediklerini, onun da bunları iç bütünlüğüyle rivayet ettiğini: bu rivayetlerden birisi de âşûrâ gecesinin faziletiyle ilgili mevzû bir hadis olduğunu söylemektedir.

İbn Ebû Hâtim, “kendisine hadis sokulmuş olan râviyi ehl-i hadis mazur görür, böylece onu ihmalkarlık ve benzeri durumuna uygun olana göre yargılasalar bile, hadisleri uydurmakla suçlamazlar.”³⁰⁷ demiştir.

Sahih kaynaklarda âşûrâ gününün önemiyle ilgili hadisler mevcuttur. Âşûrâ günü oruç tutulması ile alakalı Hz. Âişe’den (r.anhâ) rivayetle “*Âşûrâ, Câhiliye döneminde kureyşin oruç tuttuğu bir gündü. Hz. Peygamber de (s.a.v.) buna uygun hareket ediyordu. Medine’ye hicret edince bu orucu devam etti ve başkalarına da emretti. Fakat Ramazan orucu farz kılınınca kendisi âşûrâ gününde oruç tutmayı bıraktı. Bundan sonra Müslümanlardan isteyen bugünde oruç tuttu, isteyen tutmadı.*”³⁰⁸ buyrulmuştur. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ramazan orucu emredilmeden evvel bugünde oruç tuttuğu hatta

³⁰¹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû ‘ât*, 2/200-201.

³⁰² Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, thk. Muhammed el-Gassâr (Dimeşk: Mecme’u Lüğati’l Arabiyye, 1405), 2/242.

³⁰³ Muzdarib Hadis: “Bazen bir, bazen de iki veya daha fazla râviden muhtelif şekillerde rivayet edilen, fakat ne râvilerden birinin Hâfıza yönünden üstünlüğü, ne kendisinden rivayet ettiği şeyhine yakınlığı ve ne de sair tercih sebeplerinden herhangi birinin bulunmaması dolayısıyla rivayetleri arasında tercih yapılamayan hadise muzdarib denilmiştir.” Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 182.

³⁰⁴ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû ‘ât*, 2/200-201.

³⁰⁵ Suyûtî, *el-Le’ali’l Masnû’a*, 2/92.

³⁰⁶ Şevkânî, *el-Fevâidü’l mecmû’a*, ts., 96.

³⁰⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-İlel*, 1/127.

³⁰⁸ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Savm 68 (nr:1898).

آدَمَ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ، وَغَفَرَ ذَنْبَ دَاوُدَ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ، وَأَعْطَى اللَّهُ الْمُلْكَ لِسُلَيْمَانَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَوُلِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ، وَاسْتَوَى الرَّبُّ عِزَّ وَجَلًّا عَلَى الْعَرْشِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ."

Abdullah b. Alî el-Mukrî > Dedesi Ebû Mansur el-Hayyât > Abdusselâm b. Ahmed el-Ensârî > Ebü'l-Feth b. Ebî el-Fevâris > Hasan b. İshâk b. Zeyd el-Muaddal > Ahmed b. Muhammed b. Mus'ab > Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâd > Habîb b. Ebî Habîb > İbrâhim es-Sâîğ > Meymûn b. Mihrân > İbn Abbâs tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Kim âşûrâ günü oruç tutarsa Allah (c.c.) ona altmış sene oruç ve namaz ibadetini yerine getirme sevabını yazar. Âşûrâ günü oruç tutana binlerce meleğin sevabı verilir. Âşûrâ günü kim oruç tutarsa kendisine hac ve umre sevabı verilir. Âşûrâ günü kim oruç tutarsa kendisine on bin şehit sevabı verilir. Âşûrâ günü kim oruç tutarsa Allah (c.c.) ona yedi senenin ecrini yazar. Kim âşûrâ günü yanında bir mümini iftar ettirirse yanında bütün ümmet-i Muhammed'i iftar etmiş sayılır. Aç birisini âşûrâ günü kim doyurursa bütün ümmet-i Muhammed' i yedirip karınlarını doyurmuş sayılır. Âşûrâ günü kim bir yetimin başını okşarsa her bir saç teli için cennette o kişinin derecesi yükseltilir. Hz. Ömer (r.a) dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Allah bize âşûrâ gününü üstün kıldı mı? Allah Resûlü cevaben: Evet Allah (c.c.) âşûrâ günü yeri ve onun gibileri yarattı. Dağları ve yıldızları ve benzerlerini âşûrâ günü yarattı. Kalem, levh'i mahfûzu ve benzerlerini âşûrâ günü yarattı. Cibrîl'i (a.s.) ve melekleri âşûrâ günü yarattı. Âdem'i (a.s.) âşûrâ günü yarattı. İbrâhim (a.s.) âşûrâ günü doğdu. Allah (c.c.) İbrâhim'i (a.s.) âşûrâ günü ateşten kurtardı. Âdem'in (a.s.) tövbesini Allah (c.c.) âşûrâ günü kabul etti. Davûd'un (a.s.) günahlarını âşûrâ günü affetti. Süleymân'a (a.s.) hükümdarlığını âşûrâ günü verdi. Allah Resûlü (s.a.v.) âşûrâ günü doğdu. Yüce ve aziz olan Rab, âşûrâ günü arşa istivâ etti. Kıyamet günü de âşûrâ günüdür."

İbnü'l-Cevzî bu hadisin hiç şüphesiz uydurma olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Habîb b. Ebî Habîb'in yalan söylediğini haber vermektedir. İbn Atâ da "o hadis uyduruyordu" diyerek onu cerh etmiştir.³¹⁰

Ebû Hâtim, aslı olmayan bâtil bir rivayet olduğunu, Habib'in, Mervli güvenilir râviler üzerinden hadis uyduran bir kimse olduğunu ve onun hadislerini yermek amacı dışında yazmanın helal olmayacağını söylemiştir.³¹¹

³¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/202-203.

³¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/202-203.

Suyûtî isnadın illetinin Habîb olduğunu ifade etmektedir.³¹² Kezâ Alî el-Kârî de Habîb b. Ebî Habîb'in, İbrâhim es-Sânî > Meymûn b. Mihrân'dan > İbn Abbâs yoluyla gelen “Âşûrâ günü oruç tutana Allah (c.c.), onun için altmış yıllık ibadet sevabı yazar.” sözünün yanlış olduğunu, Habîb'in hadis uydurduğunu nakletmektedir.³¹³

Ayrıca Ali el-Kârî, konuyla ilgili, “İbn Receb'in “*Letâifu'l-Maârif*” adlı eserinde ve başka kaynaklarda “Allah Teâlâ, Hz. Âdem'in (a.s.) tövbesini âşûrâ günü kabul etmiştir.” ifadesinin, “Hz. Hz. Nuh'un (a.s.) gemisi tufandan sonra âşûrâ günü Cûdî Dağı'na oturmuştur.” sözünün “*ed-Dürrü'l-Mensûr*” ve diğer kaynaklarda geçtiğini söylemektedir. Yine Ahmed, Ebu's-Şeyh, İbn Merdiye, İbn Cerîr, İsfahânî ve başkalarına dayandırılarak aktarıldığının, İsfahânî'nin “*et-Terğîb ve't-Terhîb*” adlı eserinde ve “*ed-Dürrü'l-Mensûr*”da, “Hz. İsa'nın (a.s.) doğum günü de âşûrâ günüdür” sözlerinin geçtiğini ifade etmektedir.

Ancak, âşûrâ gününün geçmişte veya gelecekte birçok büyük olayın meydana geldiğini iddia ettikleri uzun hadislerin bir temeli olmadığını eklemiştir. Bu hadislerin, tasavvuf ve tarih alanında yazan birçok kişinin eserlerinde yer aldığını söyleyerek bunlardan birinin de fakih 'Ebu'l-Leys' olduğunu ifade etmiştir. “*Tenbîhü'l-Gâfilîn*” adlı eserinde bu türden uzun bir hadise yer verdiğini zikretmiştir. Ayrıca “*Bustan*” adlı eserinde de aynı şekilde bu hadislerden bahsettiğini nakletmiştir. Ancak bu kişilerin zikredilmesine aldanılmaması gerektiğini, zira bu konudaki dersin, sadece insanları zikretmek değil, insanları eleştirmek olduğunu söylemiştir.³¹⁴

İbn Hibbân da Merv halkından Habîb b. Ebî Habîb'in, Ebû Hamza ve İbrâhim es-Sâîğ'den rivayetlerde bulunduğunu, Merv halkının da ondan rivayet ettiğini ancak onun güvenilir kişilere hadis uydurduğunu ve onun hadislerini yazmanın veya kendisinden rivayet etmenin ancak onu kötülemek maksadıyla uygun olacağını ifade etmiştir. Bu amaçla, “İbrâhim es-Sâîğ > Meymûn b. Mihrân > İbn Abbâs” tarikiyle gelen “Âşûrâ günü oruç tutana Allah (c.c.) yetmiş yıl oruç ibadetini yazar.” rivayetini örnek vermiştir.³¹⁵

İmam Zehebî, Habîb b. Ebî Habîb'in el-Harî el-Mervezî'nin İbrâhim es-Sâîğ ve diğerlerinden rivayetle hadis uyduran bir kimse olduğunu söylemiştir. “Şimdi şu yalana bakın!” sözleriyle yalan rivayetlerine örnek olarak:

“Kim âşûrâ günü bir müminle birlikte orucunu açarsa, sanki Muhammed'in (s.a.v.) ümmeti ile birlikte orucunu açmış gibi olur.”

³¹² Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/92.

³¹³ Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Esrâru'l Merfû'a fi'l ehbâri'l Mevzû'a*, thk. Muhammed Sabbâğ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 420.

³¹⁴ Ebû'l-Hasenât Leknevî, *el-Âsârü'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*, thk. Said b. Besyûnî Zeğlûl (Bağdat: Mektebetü's-Şargî'l Cedîd, ts.), 95.

³¹⁵ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecrûhîn*, 1/265.

“Kim âşûrâ günü aç bir kimseyi doyurursa, sanki ümmetin yoksullarını doyurmuş gibi olur.”

“Kim âşûrâ günü bir yetimin başını okşarsa, her bir saç teli için cennette bir derece yükseltilir.”

“Allah (c.c.), arşı âşûrâ günü, kürsîyi âşûrâ günü, kalemi âşûrâ günü yarattı, cenneti âşûrâ günü yarattı ve Âdem'i (a.s.) cennete âşûrâ günü yerleştirdi... ta ki şöyle diyene kadar: Hz. Peygamber (s.a.v.) âşûrâ günü doğdu ve Allah (c.c.) arşa âşûrâ günü çıktı ve kıyamet günü âşûrâ günüdür.” sözlerini nakletmiştir.³¹⁶

Rivayetin isnadında ki Habîb b. Ebî Habîb cerh edilen râvidir. Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, Ebû Hâtim, Suyûtî, İbnü'l-Cevzî, Zehebî gibi otoriteler tarafından tenkit edilmiş, yalan söylediği, hadis uydurmayı alışkanlık haline getirdiği, güvenilir râvilerden uydurma hadisler oluşturduğu söylenmiştir. Güvenilir hadis râvileri arasında yer almamaktadır.

Metinde geçen, birinci rivayetin metnindeki ifadeleri hatırlatan “Kim âşûrâ günü oruç tutarsa Allah (c.c.) ona altmış yıllık oruç sevabı yazar” veya “âşûrâ günü bir yetimin başını okşayan kimse için her saç teli kadar cennette dereceler yükseltilir”, “Allah'ın (c.c.) âşûrâ günü arşa istiva ettiği” veya “Kıyamet gününün âşûrâ günü olduğu” gibi ifadeler, İslâm'ın temel akidesiyle çelişen unsurlar içermektedir. Allah (c.c.) “*İnsanlar senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki Bunun bilgisi yalnızca Allah (c.c.) katındadır*”³¹⁷, “*Kıyametin zamanını bilmek sadece Allah'a (c.c.) havale edilir; kezâ O'nun bilgisi olmadan ne meyveler kabuklarını çatlatıp çıkar ne de bir dişi gebe kalıp doğurur.*”³¹⁸, “*Ne zaman gelip çatacak?*” diye sana kıyameti sorarlar. Sen onun hakkında ne söyleyebilirsin ki! Onun hakkındaki nihaî bilgi Rabbine aittir. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın”³¹⁹ ayetlerinde kıyametin bilgisinin yalnızca kendi katında saklı olduğunu bildirmektedir.

Hiz. Peygamber de (s.a.v.) Cibrîl hadisinde kıyametin zamanı sorulduğunda “*Sorulan sorandan daha bilgili değildir*”³²⁰ cevabını vermiştir. Netice itibarıyla hem isnadı hem de İslâm itikadıyla çelişen, abartılı ve gerçek dışı ifadelerin yer aldığı metniyle bu rivayet sahih değildir.

Üçüncü rivayet:

أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَلِيٍّ الْمُقْرِي أَنْبَأَنَا جَدِّي أَبُو مَنْصُورٍ الْمُقْرِي أَنْبَأَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ أَحْمَدَ الْأَنْصَارِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو الْفَتْحِ بْنُ أَبِي الْفَوَارِسِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ صَبِيحٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ فَهْدٍ حَدَّثَنَا

³¹⁶ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl*, 1/451.

³¹⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Ahzâb 33/63.

³¹⁸ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Fussilet 41/47.

³¹⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, en-Nâziât 79/42-45.

³²⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, İmân 36.

عبد الله بن عبد الجليل حَدَّثَنَا هَيْصَمُ بْنُ شَدَّاحٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ وَسَّعَ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ سَائِرَ سَنَتِهِ "

Abdullah b. Alî el-Mukrî > Büyükbabası Ebû Mansûr el-Mukrî > Abdusselâm b. Ahmed el-Ensârî > Ebü'l Feth b. Ebî Fevâris > Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer > Ahmed b. Mahmud b. Subeyh > İbrâhim b. Fehd > Abdullah b. Abdulhalîl > Haysam b. Şaddâh > A'meş > İbrâhim > Alkame > Abdullah tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim âşûrâ günü ailesine cömert olursa Allah (c.c.) diğer senelerde ona cömert olur.”

İbnü'l-Cevzî bu bölümde yer verdiği rivayet için, Ukaylî'nin “Heysam'ın meçhul olup hadisin sağlam değildir” dediğini haber vermiştir. İbn Hibbân'ın da "Heysam hüccet olmaz, câiz olmayan facia şeyleri rivayet ediyordu” sözlerini ifade etmiştir.³²¹

İbn Hibbân ayrıca, A'meş > İbrâhim > Alkame > Abdullah tarikini zikrederek rivayetlerde felaketler olduğunu ve bunların delil olarak kullanılmasının câiz olmadığını söylemiştir.³²²

İbnü'l-Cevzî bu hadisin, Selmân b. Ebû Abdullah > Ebû Hureyre > Hz. Peygamber (s.a.v.) tarikiyle bir rivayeti için yine Ukaylî'nin “Selmân meçhuldür ve hadis sağlam değildir, Allah Resûlü'nden (s.a.v.) müsned³²³ bir hadis sabit değildir.” dediğini söylemiştir.³²⁴

el-Câmi fî cerh ve ta'dîl'de, Berzeî'nin, Ebû Zur'â'ya “Heysem b. Şaddâh'ın hadisi A'meş'in hadisi midir? diye sorduğunu, Onun da “uydurmadır” dediği nakledilmiştir.³²⁵

İbn Arrak, “Âşûrâ günü ailesine cömertlik eden kimseye Allah da (c.c.) geri kalan senesinde cömertlik eder” rivayetinin, İbn Mes'ûd > Haysam b. Şeddâh > Ebû Hureyre tarikiyle de geldiğini ancak orada da yer alan Süleymân b. Abdullâh'ın bilinmeyen bir râvi olduğunu söylemiştir.³²⁶

Beyhakî *Fedâil*'inde rivayetin farklı bir tarikine yer vermiştir. “Alî b. Ahmed b. Abdun > Ahmed b. Ubeyd es-Saffâr > İbn Ebû'd Dünyâ > Hâlid b. Hidaş > Abdullah b. Nâfi' > Eyyûb b. Süleymân > Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim kendisine ve ailesine âşûrâ gününde cömert davranırsa, Allah (c.c.) ona yılın geri kalanında bol bol verir.” Bu isnadla gelen rivayete de yer vermiştir ve

³²¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/203.

³²² İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 2/446.

³²³ Müsned Hadis: “İsnadı, ilk râvisinden sonuna kadar muttasıl ve aynı zamanda merfu olan hadistir.” Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 214.

³²⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/203.

³²⁵ *el-Cami' fîl-Cerh ve't-Tadil*, thk. Ebü'l-Meati Nuri vd. (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1412), 3/254.

³²⁶ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/157.

“Câbir ve Ebû Hureyre’den rivayet edilen iki başka kaynaktan, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) kadar uzanan bir isnad zinciriyle de rivayet edilmiştir” demiştir.³²⁷

İbn Abdilber en-Nemerî el-Kurtubî’ *el-İstizkâr*’ında rivayetin üç farklı tarikine yer vermiştir.

- Birinci tarik:

Ahmed b. Kâsım, Muhammed b. İbrâhim ve Muhammed b. Hakem > Muhammed b. Muâviye > Fadl b. Hubâb > Hişâm b. Abdülmelik et-Tayâlisi > Şu‘be > Ebû Zübeyr > Câbir tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim kendisine ve ailesine âşûrâ gününde cömert davranırsa, Allah (c.c.) ona yılın geri kalanında bol bol verir.”

İbn Arrak bu tarikte yer alan Fadl b. Hubab’ın İbn Hacer tarafından kusurlu bulunduğunu haber vermiştir.³²⁸

- İkinci tarik:

Kâsım b. Asbâğ > Ebû Vadhâ > Ebû Muhammed el-Abîd > Behlül b. Reşîd > Leys b. Sa’d > Yahyâ b. Saîd > Saîd b. Müseyyeb tarikiyle Ömer b. Hattâb dedi ki:

“Âşûrâ gününde ailesine cömertlik edene Allah (c.c.) yılın geri kalanında cömertlik eder.”

- Üçüncü tarik:

İbn Uyeyne ve İbrâhim > İbrâhim b. Muhammed b. Muntasır’ın şöyle dediğini rivayet ettiler:

“Âşûrâ gününde ailesine cömertlik edene Allah (c.c.) yılın geri kalanında cömertlik eder.” demiştir.³²⁹

İslâm dininde cömertlik önemli bir erdemdir. Allah (c.c.) kullarına ikram eden, kerem sahibi bir Rab olduğunu Kur’ân’da ifade etmektedir.³³⁰ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) İbn Abbas’tan (r.a.) rivayetle “*İnsanların en cömert olanıydı*”³³¹ buyrulmuştur. Bu bakımdan cömertlik Allah (c.c.) bir sıfatı, Hz. Peygamber (s.a.v.) önemli bir faziletidir. Müslümanın hem topluma hem de ailesine karşı cömert olması da ondan beklenen bir haslettir. Ancak bu cömertliğin âşûrâ günü gibi belli bir zamana bağlanması gibi bir ifade Kütüb-i tis’a çerçevesinde sahih kaynaklarda yer almamaktadır.

³²⁷ Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Fezâ’ilü’l-evkât li’l Beyhakî*, thk. Adnan Abdülmecid Kaysî (Mekke: Mektebetü Menâr, 1410), 543.

³²⁸ İbn Arrak, *Tenzîhu’s şerî’a*, 2/157.

³²⁹ Ebû Ömer en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Salim Muhammed Atâ (Beyrut: Dâru Kütübî’l İlmiyye, 1421), 3/330.

³³⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, er-Rahmân 55/27; *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, el-Alak 96/3.

³³¹ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Bed’ül Vahy (nr:6) Bed’ül Halk (nr:3048).

Rivayetin isnadlarında yer alan Heysem b. Şeddâh, Selmân b. Ebû Abdullah cerh edilmiştir. Meçhul, tanınmayan ve güvenilirlik bakımından sorunlu râviler olarak değerlendirilmiştir. İbn Hibbân, Heysem'in "hüccet olması caiz olmayan" rivayetlerde bulunduğunu ve onun rivayetlerinin delil olarak kullanılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Ukaylî de Heysem'in aktardığı rivayetlerin sağlam olmadığını ifade etmiştir. Netice itibariyle güven vermeyen isnadları, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olduğuna dair Kütüb-i tis'a çevresinde sahih kaynaklarda bir delil bulunamamıştır.

- Dördüncü rivayet:

أَنْبَأَنَا زَاهِرُ بْنُ طَاهِرٍ أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيُّ أَخْبَرَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَاكِمُ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقُ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقُ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ بِشْرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ حَدَّثَنَا جُوَيْرٌ عَنْ الضَّحَّاكِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ اكْتَحَلَ بِالْإِثْمِ يَوْمَ عَاثُورَاءَ لَمْ يَرْمَدْ أَبَدًا"

Zâhir b. Tâhir > Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî > Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim > Abdülaziz b. Muhammed el-Verrâk > Alî b. Muhammed el-Verrâk > Hüseyin b. Bişr > Muhammed b. Salt > Cüveybir > Dahhâk > İbn Abbâs tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Rastık taşı ile kim âşûrâ günü gözlerine sürme çekerse hiçbir şekilde göz hastalığına yakalanmaz.”

İbnü'l-Cevzî, isnadda yer alan Cüveybir için Hâkim'in “Onun sorumluluğundan Allah'a (c.c.) sığınırım. Âşûrâ günü göze sürme çekme hakkında hiçbir haber Allah Resûlü'nden rivayet edilmemiştir. Hz. Hüseyin'in (r.a.) öldürüldüğünde bid'at olarak ortaya atılmıştır” dediğini söylemektedir.³³²

Ahmed b. Hanbel'in Cüveybir'in hadisleriyle ilgilenilmemesi gerektiğini, Yahyâ b. Maîn'in onu “Bir şey değildir” sözüyle cerh ettiğini, Nesâî ve Dârekutnî'nin ise metrûk dediklerini nakletmiştir.³³³

Şevkânî bu rivayetle ilgili, Bişr b. Hamdan b. Bişr el-Nişâbü'rî > Amcası Hüseyin b. Bişr'den rivayet ederek Cüveybir'in rivayeti dışında başka bir yolla rivayet ettiğini söylemiştir. Cüveybir'in zayıf olduğunu ve Dahhâk'ın İbn Abbâs'la görüşmediğini ifade etmiştir.³³⁴

Zehebî, “Cüveybir b. Saîd Ebü'l-Kâsım el-Ezdî el-Belhi el-Müfessir, Dahhâk'ın arkadaşısıdır.” demiştir. İbn Maîn'in “O hiçbir şey değildir.” ifadesiyle cerh ettiğini Cevzecânî'nin onunla ilgilenilmemeli dediğini, Nesâî ve Dârekutnî'nin hadisi terk ettiğini

³³² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/203.

³³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/203.

³³⁴ Beyhakî, *Şa'bu'l-İmân*, 3/367; Beyhakî, *Fezâ'ilü'l-evkât li'l-Beyhakî*, 455.

haber vermiştir. Hammâd b. Zeyd, İbn Mübârek, Yezîd b. Hârûn ve bir grubun ondan rivayette bulunduğunu da aktarmaktadır.³³⁵

Zehebî Cüveybir'in bazı rivayetlerine şöyle örnek vermiştir:

Ebû Mâlik > Cüveybir > Dahhâk > İbn Abbâs yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.): Çocuk, akıl yaşına gelince namaz kılmak, oruç tutmaya gücü yetince de oruç tutmak farzdır.”

Cüveybir > Dahhâk > İbn Abbâs'tan rivayetle “Âşûrâ günü sürme çeken kimse asla göz hastalığına yakalanmaz.”

Yahyâ el-Kattan'ın da Leys b. Ebî Sâlim, Cüveybir, Dahhâk ve Muhammed b. Sâib'i zikredip bir uyarı mahiyetinde “Onların hadisleri övülmez ve onlardan tefsir(açıklama) yazılmaz.” ifadelerini nakletmiştir.³³⁶

Zerkeşî, bunun reddedilmiş bir hadis olduğunu, âşûrâ günü sürme çekmek hakkında sahih bir rivayet bulunmadığını ve bid'at olduğunu söylemiştir.³³⁷

İbnü'l Mülakkın bu rivayetin Hz. Hüseyin'in (r.a) katilleri tarafından uydurulmuş bir hadis olduğunu söylemektedir. İmam Ahmed'in “Âşûrâ günü sürme çekmek, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilmemiştir ve bid'attır.” dediğini ifade etmiştir. Beyhakî'nin Cüveybir'in zayıf olduğunu ve Dahhâk'ın da İbn Abbâs'la görüşmediğini söylemiştir.³³⁸

Sürme Hz. Peygamber'in (s.a.v.) adetlerinden olan ve tavsiye ettiği bir husustur. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) “Sürmenizin iyisi 'ismid'den olandır. O gözü cilalar, tüyü bitirir”³³⁹ buyurmuştur. Ancak sürmenin tavsiye ediliş sebebi tartışılmıştır. Bazıları sağlık maksadı dışında kullanmanın caiz olmadığını, bazıları süslenmek maksadı ile olmasa da güzellik ve vakar için yapılabileceğini söylemiştir.³⁴⁰ Bunun dışında sürmenin yasaklanması iddet bekleyen kadınlar için geçerlidir. Ümmü Atıyye (r.anhâ) “Biz ölüye üç günden fazla yas tutmaktan nehyolunuyorduk, yalnız koca için dört ay on gün müstesna idi: O esnada sürme çekinmez; koku sürünmez ve boyalı elbise giymezdiler.”³⁴¹ demiştir. Ancak rivayette bahsi geçen “Rastık taşı ile kim âşûrâ günü gözlerine sürme çekerse hiçbir şekilde göz hastalığına yakalanmaz.” ifadesi sahih kaynaklarda yer almamaktadır. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen sahih rivayette “ismid taşı” ifadesi geçmekte ve herhangi bir zamanda yapılmasıyla göz hastalığına yakalanılmayacağı sözünü

³³⁵ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl*, 1/427.

³³⁶ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl*, 1/427.

³³⁷ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî Zerkeşî, *et-Tezkire fî'l-ehâdîsi'l-müştehire*, thk. Mustafa Abdülkadir A'ta (Beyrut: Dâru Kütübî'l İlmiyye, 1406), 159.

³³⁸ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l Mülakkın, *Şevâhidü't-tavzîh fî şerhi'l-Câmi'i's-sahîh* (Dimeşk: Dâru'n Nevâdir, 1429), 13/544.

³³⁹ Tirmizî, *Sünen*, Tıb (nr:2048).

³⁴⁰ İsmail Yalçın, “Sürme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ocak 2025).

³⁴¹ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Talâk 66 (nr:938).

söylememektedir. Ancak sürmenin faydasından bahsetmiştir. Rastık taşından sürmenin faydalı ya da faydasız olacağını söylemek uzmanlara kalmıştır. Burada ifade edilmesi gereken, sürme ile ilgili rivayette geçen bu lafızlarla âşûrâ gününe özel bir uygulama sahih sünnette yer almamaktadır.

Rivayetin senedinde yer alan rivayet Cüveybir b. Saîd, hadis âlimleri tarafından tenkit edilmiştir. Münekkitler rivayetin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelmediğini kesin bir dille ifade etmiştir. Rivayetin özellikle Kербela hadisesinin akabinde ortaya çıktığını ve bir bid'at olarak yayıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda, âşûrâ günüyle ilgili dini pratiklere dair uydurma hadislerin, Şîi ayrılıklarının ve Kербela olayının ardından şekillenen sosyo-politik atmosferin etkisiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Main, Nesâî ve Darekutnî, Cüveybir'in hadislerinin terk edilmesi gerektiğini, onunla ilgilenmenin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir.

Senedde yer alan bir diğer râvi Dahhâk ise, İbn Abbas (r.a.) ile doğrudan bir bağ kurulamayan bir râvi olarak eleştirilmiştir. Âlimler, Dahhâk'ın İbn Abbas (r.a.) ile birebir görüşmemiş olması sebebiyle, ondan aktardığı rivayetlerin makbul olmadığını dile getirmiştir.

Netice itibariyle bu rivayetin isnad ve metini değerlendirildiğinde münekkitlerin ittifakıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) isnat edilmiş bir uydurma olduğu ortadadır. Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve İbnü'l-Cevzî gibi önemli âlimlerin tespitlerinden de faydalanarak söyleyebiliriz ki bu rivayetler bize, bir kez daha hadis uydurulmasında siyasî ve sosyal bağlamlardan etkilenebileceği gerçeğini yine göstermektedir.

- Beşinci Rivayet:

İbnü'l-Cevzî bu rivayetle alakalı iki tarik zikretmiştir. Bu tarikler şu şekildedir:

o Beşinci rivayetin birinci tariki:

أَنْبَأَنَا أَبُو مَنْصُورٍ الْقَزَّازُ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ ثَابِتٍ أَنْبَأَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ أَنْبَأَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حُسَيْنٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُعَاوِيَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي سَمِعَ أَبَاهُ يُحَدِّثُ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي أُمَيَّةَ عَنبَسَةَ بْنِ أُمَيَّةَ بْنِ خَلْفٍ الْجُمَحِيِّ قَالَ: " رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى يَدَيِّ صُرْدٍ فَقَالَ: هَذَا أَوَّلُ طَيْرٍ صَامَ عَاشُورَاءَ ".

Ebû Mansur el-Kazzâz > Ahmed b. Alî b. Sâbit > Ebû Nuaym el-Hâfız > Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Müslim > İsmâîl b. Muhammed b. Hüseyin > Abdullah b. Muâviye > Babası > Babasının dedesi > Ebû Ümeyye Enbesa b. Ümeyye b. Halef el-Cumehî tarikiyle dedi ki:

“Allah Resûlü (s.a.v) elimde bir çekirge kuşu gördü ve dedi ki; bu kuş âşûrâ günü ilk oruç tutan kuştur.”

○ Beşinci rivayetin ikinci tariki:

أَنْبَأَنَا الْقَرَارُ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنُ نَجِيحٍ الْبَرَارُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ الْبَرَارُ الرَّقِّيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجُمَحِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي عَلِيٍّ عَنْ أُمِّهِ ابْنِ خَلْفٍ الْجُمَحِيِّ قَالَ: " رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى يَدَيْ صُرْدٍ فَقَالَ: هَذَا أَوَّلُ طَيْرٍ صَامَ غَاشُورَاءَ "

Kazzâz > Ahmed b. Alî > Hasan b. Ebî Bekr > Muhammed b. Abbâs b. Necîh el-Bezzâr > İsmâîl b. İshâk el-Bezzâr er-Rukî > Abdullah b. Muâviye el-Cumâhî > Babası > Onun babası > Dedesi > Ebû Alit b. Ümeyye b. Halef el-Cumâhî tarikiyle dedi ki:

“Allah Resûlü (s.a.v.) elimde çekirge kuşu gördü ve dedi ki; bu âşûrâ günü ilk oruç tutan kuştur.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin sahih olmadığını Anbese, Ebû Ğalîz ve Alîd'in sahâbe olarak bilinmediğini, İsmâîl b. İshâk er-Rukî'nin, “Abdullah b. Muâviye Ebû Ğalîz'in soyundandır.” dediğini söylemiştir.³⁴²

Buhârî, “Abdullah b. Muâviye güvenilir râvilere muhalif hadis rivayet etmiştir.” demiştir. Ukaylî de aslı olmayan münker hadisler rivayet ettiğini söylemiştir. “Kuşun oruçla vasıflandırılmaması bu hadisin reddedilme sebeplerindendir.” demiştir.³⁴³

Zehebî Muâviye b. Mûsâ'nın, Ebû Ğalîz Nâşit b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef el-Cumâhî'den rivayet ettiğini ve babası gibi onun da bilinmediğini söylemiştir. Zehebî, bu rivayetin bir benzerini şu şekilde ifade etmiştir:

İbn Ebî Necîh > İsmâîl b. İshâk b. Hüseyin er-Rukay > Abdullah b. Muâviye el-Cumâhî > Babası > Babasının babası > Büyükbabası > Ebû Ğalîz b. Ümeyye tarikiyle şöyle dedi:

“Allah Resûlü (s.a.v.) beni elimde bir çekirge kuşu ile gördü ve şöyle dedi: Bu, âşûrâ günü oruç tutan ilk kuştur.” Zehebî bu hadisin garib bir hadis olduğunu ve er-Rukay'ın rivayetine göre üç kişi tarafından rivayet edildiğini söylemiştir.³⁴⁴

İbn Kesîr Dımeşkî de çok garip bir hadis olduğunu ve başka bir rivayette durumu ve kimliği bilinmeyen birinden rivayet edildiğini belirtmiştir.³⁴⁵

Seffârînî, İbn Kâni'nin *Mu'cem*'inde Ebû Ğalîz Ümeyye b. Halef el-Cumâhî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) beni elimde bir kuşla gördü ve şöyle buyurdu: Âşûrâ günü oruç tutan ilk kuş budur.” Bu ifadesinin ardından Hâkim'in

³⁴² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/204.

³⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/204.

³⁴⁴ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 4/137; Ebü'l-Fazl İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Beyrut: Dâru'l Beşâiri'l İslâmiyye, 2002), 6/59.

³⁴⁵ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Câmiü'l-Mesânid ve's-Sünen el-Hâdî li-Akvemi Senen* (Beyrut: Dâru'l Hidar, 1419), 10/122.

rivayet için Hüseyin'in katilleri tarafından uydurulmuş hadislerden biridir dediğini aktarmıştır. Hâfız İbn Receb'in de 'Lataifu'l-Ma'ârif' kitabında "Âşûrâ hakkında rivayet edilen en şaşırtıcı şeylerden biri de vahşi hayvanların ve haşerelerin bugünde oruç tutmalarıdır." dediğini nakletmiştir.³⁴⁶

Rivayetin her iki tarikinde yer alan Abdullah b. Muâviye el-Cumâhî cerh edilmiştir. Ebû Ümeyye Enbesa, Ebû Galîz b. Ümeyye ve Ebû Alit b. Ümeyye sahâbe olarak bilinmemektedir. Bu da senedin güvenilirliğini daha da zayıflatmaktadır Buhârî, Abdullah b. Muâviye'nin güvenilir râvilerle aykırı hadisler rivayet ettiğini belirtmiş ve onun asılsız hadisler naklettiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, rivayet metninin içeriği de tenkit edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) âşûrâ günü bir kuşun oruç tuttuğunu söylediği iddiası, İslâm akîdesi ve mantığıyla bağdaşmayan bir ifade olarak değerlendirilmiştir. Bu tür bir içerik, hadis uydurmalarının karakteristik özelliklerinden biri olan akıl dışı hikayeler olarak kategorize edilebilir.

Netice itibarıyla, cerh edilen râviler, zayıf sened zinciri ve İslâm'ın temel prensipleriyle uyuşmayan metin içeriği, bu rivayetin kabul edilemez olduğunu göstermektedir.

2.21. Receb Orucu

İbnü'l-Cevzî bu başlıkta beş farklı rivayete yer vermiştir.

- Birinci rivayet:

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْبَاقِي بْنِ أَحْمَدَ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ ابْنُ خَيْرُونَ أَنْبَأَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ الْخُرَيْفِيِّ أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ النَّقَّاشُ حَدَّثَنَا أَبُو عَمَرَ أَحْمَدُ بْنُ الْعَبَّاسِ الطَّبْرِيُّ حَدَّثَنَا الْكَسَائِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَجَبُ شَهْرِ اللَّهِ وَشَعْبَانُ شَهْرِي وَرَمَضَانُ شَهْرُ أُمَّتِي، فَمَنْ صَامَ رَجَبَ إِيْمَانًا وَاخْتِسَابًا اسْتَوْجَبَ رِضْوَانُ اللَّهِ الْأَكْبَرِ وَأَسْكَنَهُ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلَى، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ يَوْمَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ صِغْفَانِ وَوَزُنُ كُلِّ صِغْفٍ مِثْلُ جِبَالِ الدُّنْيَا، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ جَعَلَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ خَنْدَقًا طُولُ مَسِيرَةِ ذَلِكَ سَنَةً، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ أَرْبَعَةَ أَيَّامٍ غُفِيَ مِنَ الْبَلَاءِ مِنَ الْجُنُونِ وَالْجَذَامِ وَالْبَرَصِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ سِتَّةَ أَيَّامٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ وَوَجَّهَهُ أَضْوَاءُ مِنَ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ سَبْعَةَ أَيَّامٍ فَإِنَّ لِحْجَتَهُمْ سَبْعَةَ أَبْوَابٍ يُغْلِقُ اللَّهُ عَنْهُ بِصَوْمِ كُلِّ يَوْمٍ بَابًا مِنْ أَبْوَابِهَا، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ فَإِنَّ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ يَفْتَحُ اللَّهُ لَهُ بِصَوْمِ كُلِّ يَوْمٍ بَابًا مِنْ أَبْوَابِهَا، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ تِسْعَةَ أَيَّامٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ وَهُوَ يُنَادِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَرُدُّ وَجْهَهُ دُونَ الْجَنَّةِ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ عَشْرَةَ أَيَّامٍ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ عَلَى كُلِّ مِيلٍ مِنَ الصِّرَاطِ فِرَاشًا يَسْتَرْخِجُ عَلَيْهِ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ أَحَدَ عَشَرَ يَوْمًا لَمْ يُرَ فِي الْقِيَامَةِ غَدَاءٌ أَفْضَلُ مِنْهُ إِلَّا مَنْ صَامَ مِثْلَهُ أَوْ زَادَ عَلَيْهِ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ اثْنَيْ عَشَرَ يَوْمًا كَسَاهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُلَّتَيْنِ: الْخُلَّةُ الْوَاحِدَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَلَاثَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُوضَعُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَائِدَةٌ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ فَيَأْكُلُ وَالنَّاسُ فِي شِدَّةٍ شَدِيدَةٍ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ أَرْبَعَةَ عَشَرَ يَوْمًا أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الثَّوَابِ مَا لَا

³⁴⁶ Ebû'l-Avn Seffârîni, *Gizâ'ü'l-elbâb şerhu manzûmeti'l-âdâb* (Mısır: Müessesetü Kurtubî, 1414), 2/66.

عَيْنَ رَأَيْتَ وَلَا أَذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا يَفْقَهُ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَوْفَقَ
الْآمِنِينَ".

Muhammed b. Abdülbâkî b. Ahmed > Ahmed b. Hasan b. Hayrûn > Ebu'l-Kâsım
Abdurrahman b. Ubeyd el-Harfî > Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş > Ebû
Ömer Ahmed b. Abbâs et-Taberî > el-Kisâî > Ebû Muâviye > A'meş > İbrâhim > Alkame
> Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Receb Allah’ın (c.c.) ayı, şaban benim ayım, ramazan ümmetimin ayıdır. Kim
receb ayında inanarak ve karşılığını Allah’tan (c.c.) bekleyerek bir günü oruçlu geçirir,
Ramazan ayına Allah-u Ekber diyerek icabet ederse Allah (c.c.) onu yüksek dereceli
Firdevs cennetine yerleştirir. Kim receb ayında iki gün oruç tutarsa alacağı ecir iki katını
kazanır. Sevabının her bir katının ağırlığı dünya üzerindeki dağların ağırlığı gibidir.
Receb ayında kim üç gün oruç tutarsa Allah (c.c.) bir sene boyunca onunla cehennem
arasında bir hendek yaratır. Receb ayında kim dört gün oruç tutarsa belalardan,
hastalıktan, cüzamdan, abraştan, deccal fitnesinden ve kabir azabından korunur. Receb
ayında kim altı gün oruç tutarsa kabrinden dolunay gecesi ayın ışığından daha parlak bir
yüzle çıkarılır. Receb ayında kim yedi gün oruç tutarsa Allah (c.c.) cehennem kapılarının
yedi kapısını her biri bir gün ardınca o kişi için kapatır. Receb ayında kim sekiz gün oruç
tutarsa Allah (c.c.) cehennem kapılarının sekiz kapısını her biri bir gün ardınca o kişi için
kapatır. Receb ayında kim dokuz gün oruç tutarsa o kişi Allah’tan (c.c.) başka ilah yoktur
nidâları ederken kabrinden çıkarılır ve yüzü cennetten başka bir yere çevrilmez. Receb
ayında kim on gün oruç tutarsa Allah (c.c.) onun için sırat köprüsünün her bir milinde
rahatlayacağı bir döşek yaratır. Receb ayında kim on bir gün oruç tutarsa onun gibi ya da
daha fazla oruç tutan kimseler dışında hiçbir insan daha güzel yemek görmeyecektir.
Receb ayında kim on iki gün oruç tutarsa Allah (c.c.) onu iki elbise ile giydirecek. Birinci
elbise dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır. Receb ayında kim on üç gün oruç
tutarsa kıyamet günü insanlar zorluklar içerisinde iken ona arşın gölgesinde yiyeceği bir
sofra koyulur. Receb ayında kim on dört gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona hiçbir gözün
görmediği hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kalbin hissetmediği sevapları verir. Receb
ayında kim on beş gün oruç tutarsa Allah (c.c.) onu kıyamet günü güvenilir mekanlarda
durdurur.”

İbnü'l-Cevzî bu hadisin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnâd edilmiş mevzû bir rivayet
olduğunu ve Kisâî’nin bilinmediğini, Ebû Bekr en-Nakkâş’ın ise yalancılıkla itham
edildiğini söylemiştir.³⁴⁷

³⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/205-206; Suyutî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/96.

İbn Arrak, Hâfız İbn Hacer'in "*Tebyîn el-Aceb*"de.³⁴⁸"Bu el-Kisâî bilinmemektedir" dediğini ve Hâfız İbn Nâsır'ın da onun Alî b. Hamza el-Makrî olduğunu söylediğini haber vermiştir. İbn Arrak bunun doğru olmadığını çünkü Kisâî'nin bundan çok daha eski olduğunu ve onun o olmadığını iddia edenler arasında Hâfız Ebû'l-Hattâb ve İbn Dihye'nin de olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu haberde bir kusurun daha olduğunu, Alkame'nin Ebû Saîd'den gelen rivayette, Alkame'nin Ebû Saîd'den işiterek rivayet ettiğinin bilinmediğini ifade etmiştir.³⁴⁹

İbn Arrak ilaveten hadisin zayıf bir rivayet zincirinin daha olduğunu ve onun da râvileri arasında bilinmeyenler bulunduğunu söylemiştir.³⁵⁰ Diğer tariki, "Ebû Kâsım İbn Asâkir'in '*Emâli*'sinde, İbn Talik > Ebû Hârûn el-Abdî > Ebû Saîd > tarikinden hadisi bütünüyle zikretmiş. Onda eklemeler ve çıkarmalar, ilerletmeler, geciktirmeler var" diyerek ifade etmiştir.³⁵¹

Affânî, İbn Hacer'in de hadisin senedinin eklemeler ve çıkarmalar içerdiğini ve orada şöyle ifadeler yer aldığını belirtmiştir: "Kim recebin on altı gününü oruçlu geçirirse, Rahmân'ı ilk ziyaret edenlerden olur, yüzünü görür, sözünü duyar. Kim recebin on yedi gününü oruçlu geçirirse, Allah (c.c.) sıratın her mili için bir dinlenme yeri kurar ve oradakileri dinlendirir. Kim recebin on sekiz gününü oruçlu geçirirse, Hz. İbrâhim'i (a.s.) kubbesinde toplar. Kim recebin on dokuz gününü oruçlu geçirirse, Allah (c.c.) onun için İbrâhim (a.s.) ve Âdem'in (a.s.) karşısında bir saray inşa eder, böylece onlara selam verir ve onlar da ona selam verirler. Kim recebin yirmi gününü oruçlu geçirirse, Allah'tan (c.c.) bir çağrıcı şöyle seslenir: Geçmişî bağışladım, artık işine devam et."³⁵²

İbn Dihye bu rivayetin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilen uydurma bir hadis olduğunu söylemiştir. Nakkâş'ın da '*Şifa es-Sudur*' kitabının yazarı olduğunu ve çoğunu yalan, iftiralarla doldurduğunu nakletmiştir.³⁵³

İbn Dihye, Hatîb el-Hâfız Ebû Bekir b. Sâbit'in "Bilakis, bu göğüslerin sefaletidir ve insanların Nakkâş hakkında konuşmalarını ve onu uydurmakla suçlamalarını zikretti." dediğini, Talha b. Muhammed b. Ca'fer el-Hâfız'ın "en-Nakkâş yalan söylerdi" dediğini, İmam Ebû Bekir el-Berkânî'nin "Onun hadislerinin hepsi uydurmadır. Kisâî bu hadisi uydurmuştur ve hiç kimse onu tanımaz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, Allah (c.c.)

³⁴⁸ Affânî, *Nidâu'r-Rayyân*, 1/415.

³⁴⁹ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/151.

³⁵⁰ Affânî, *Nidâu'r-Rayyân*, 1/415.

³⁵¹ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/151.

³⁵² Affânî, *Nidâu'r-Rayyân*, 1/415.

³⁵³ Ebû'l-Hattâb İbn Dihye el-Kelbî, *Edâ'ü mâ vecebe fî vaz'î'l-vazzâ'in fî Receb*, thk. Muhammed Züheyr eş-Şâviş (Şam: Mektebü'l İslâmî, 1419), 45.

tarafından takdir edilmeden, amelleri mükafatlandırmada bu karışıklıktan ve abartıdan uzaktır.” dediğini aktarmıştır.³⁵⁴

Affânî de rivayete uydurma demiştir. Hâfız Muhammed b. Nâsır’ın “*Emali*”sinde bunu Ebû Saîd el-Hudrî’den rivayet ettiğini ve içinde Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş ve Kisâî’nin de bulunduğunu aktarmıştır. “Nakkâş’ın, râvilerin en çok hadis uydurana olduğunu ifade edip, “Allah’a (c.c.) yemin olsun ki, Ebû Muâviye veya ondan üstün hiç kimse bir şey anlatmamıştır” demiştir. Kisâî’nin, Alî b. Hamza olmadığını, İmam Ebû Hattâb İbn Dihye’nin de bu yönde ifadeleri olduğunu ve rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.³⁵⁵

Receb ayı Hz. Peygamber’in (s.a.v.) haram aylar içerisinde zikrettiği bir aydır. “*Hiç şüphe yok ki zaman, Allah Teâlâ’nın (c.c.) yarattığı gündeki şekil ve nizâmına dönmüştür. Sene on iki aydır; dördü haram aylardır, üçü peş peşe gelir: Zilkâde, zilhicce, muharrem ve şabanla cemâzilevvel arasındaki Mudar kabilesinin recebi (Mudar kabilesi receb ayına çok hürmet ettikleri için böyle denilmiştir)*”³⁵⁶ Bunun dışında üç aylar diye tabir edilen receb, şaban ve ramazan ayları içerisinde yer alır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) senedi zayıf kabul edilmekle birlikte Ebû Dâvud’un ‘*sünen*’inde geçen “Allah’ım (s.a.v.) receb ve şaban aylarını bize mübarek kıl ve bizi ramazana ulaştır.”³⁵⁷ duasında yer alan bir aydır. Bunun haricinde sahih kaynaklarda bu ayın önemi ve o ayda tutulan orucun fazileti ile ilgili herhangi bir ifade yer almamaktadır.

Rivayetin senedinde yer alan Kisâî’nin kim olduğu bilinmemektedir. Alî b. Hamza adında bir kişi olduğunu söyleyenler olsa da bu görüş kabul edilmemektedir. İbn Hacer, “el-Kisâî’nin” isminin meşhur el-Kisâî (Alî b. Hamza el-Kudsî el-Nahvî) olmadığını söylemektedir. Râvinin bilinmemesi, onun güvenilirliği hakkında olumlu bir kanaat oluşmamasına yol açmakta ve bu da senedi zayıflatmaktadır. İsnatta yer alan ve cerhe tabi tutulan diğer râvi Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş’tır (ö.351/962). Hadis uydurmakla itham edilmiştir. İbn Hacer en-Nakkâş’ın en çok hadis uyduran râvilerden biri olduğunu vurgulamıştır. A‘meş’in, İbrâhim’den Alkame’ye ve oradan Ebu Saîd el-Hudrî’ye uzanan naklinin de zayıf olduğu belirtilmiştir. İbn Nâsır, Alkame’nin Ebu Saîd’den işiterek rivayet ettiğine dair bir delil bulunmadığını ifade etmiştir.

Hadisin ilk kısmında yer alan “Receb Allah’ın (c.c.) ayı, şaban benim ayım, ramazan ümmetimin ayıdır.”³⁵⁸ ifadesine İsmâil İsfahânî ‘*et-Tergîb*’in de zayıf olarak yer vermiştir. Genel itibarıyla rivayetin metni, receb ayında belirli sayıda gün oruç tutmanın

³⁵⁴ İbn Dihye el-Kelbî, *Edâ’ü mâ vecebe*, 45.

³⁵⁵ Affânî, *Nidâu’r-Rayyân*, 1/415.

³⁵⁶ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Bed’ül Halk 2 (nr:3025); Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Kitâbü’l Kasâme 29 (nr:1679).

³⁵⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, Savm 54.

³⁵⁸ Ebû’l Kâsım İsfahânî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, thk. Emîn b. Sâlih (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1414), 2/396.

Firdevs cennetine yerleşmekten sırat köprüsündeki döşeklere kadar çeşitli ödüllerle ilişkilendirilmesi gibi abartılı ifadeleri barındırmaktadır. Bu tür ifadelerin genellikle insanların dikkatini çekmek ve onları ibadete teşvik etmek amacıyla uydurulduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

- İkinci rivayet:

أَنْبَأَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ السَّمَرْقَنْدِيُّ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ابْنُ النَّفَّورِ أَنْبَأَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عُمَرَ
الْجَنْدِيُّ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ الْعَبَّاسِ الْوَرَّاقُ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ شَاكِرٍ الصَّائِغُ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ الْعَرَبِيُّ حَدَّثَنَا
عَمْرُو بْنُ الْأَرْهَرِ عَنْ أَبِي عَنْ أَنَسٍ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبٍ
كَتَبَ اللَّهُ لَهُ صِيَامَ شَهْرٍ، وَمَنْ صَامَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبٍ أَغْلَقَ اللَّهُ سَبْعَةَ أَبْوَابٍ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ صَامَ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبٍ
فَتَحَ اللَّهُ لَهُ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ، وَمَنْ صَامَ نِصْفَ رَجَبٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ رِضْوَانَهُ، وَمَنْ كَتَبَ لَهُ رِضْوَانَهُ لَمْ يُعَذِّبْهُ، وَمَنْ
صَامَ رَجَبَ كُلَّهُ حَاسِبَهُ اللَّهُ حِسَابًا يَسِيرًا ".

İsmâîl b. Ahmed es-Semerkindî > Ahmed b. Muhammed b. en-Nakûr > Ebu'l Hasan Ahmed b. Muhammed b. İmrân el-Cüneydî > İsmâîl b. Abbâs el-Varrâk > Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir es-Sâîğ > Hâlid b. Yezîd el-Arabî > Amr b. el-Ezher > Ebân > Enes b. Mâlik tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim receb ayında üç gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona bir ay oruç sevabı yazar. Receb ayında kim yedi gün oruç tutarsa ona cehennemden yedi kapısını kapatır. Receb ayında kim sekiz gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona cennette sekiz kapı açar. Kim de receb ayının yarısını oruçlu geçirirse Allah'ın (c.c.) hoşnutluğu onun için yazılmış olur. Allah (c.c.) kimin için hoşnutluğunun kazanıldığını yazarsa ona azap etmez. Receb ayının tamamında kim oruç tutmuşsa Allah (c.c.) onun hesabını kolay yapar.”

İbnü'l-Cevzî “Bu hadis sahih değildir demiştir”. İsnadının ortasında Ebân yer almaktadır. Şu'be'nin “Zina etmek bana Ebân'dan hadis rivayet etmekten daha sevimli gelir” diyerek onu çok ağır bir tenkide tabi tuttuğunu nakletmiştir. İsnadında Amr b. el-Ezher de yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onu hadis uydurmakla itham ettiğini, Nesâî'nin “metrûktur.”, Dârekutnî'nin “yalancıdır.” İbn Hibbân'ın: “O güvenilir râviler üzerinden hadis uydurmaktadır. Güvenilir râvilerden yermek maksadı dışında zikredilmesi helal olmayan mevzû rivayetler getirmektedir.” dediğini aktarmıştır.³⁵⁹

Suyûtî, bu rivayetin doğru olmadığını, Ebân'ın terk edilmiş olduğunu ve Amr b. el-Ezher'in hadis uydurmakta olduğunu bildirmiştir. “Ebu's-Şeyh bunu ‘es-Sevab’a dahil etti” demiştir. Abdurrahman b. el-Hasan'ın ifadesiyle Hüseyin b. Elvan'ın da bunu uydurduğunu söylemiştir.³⁶⁰

³⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/206.

³⁶⁰ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/97.

İbn Hibbân el-Ezher'in tam adının Amr b. el-Ezher el-Ataki el-Haddâd ve lakabının Ebû Saîd olup aslen Basralı olduğunu söylemiştir. Vasit'te yaşadktan sonra ömrünün sonunda Bağdat'a göç ettiğini aktarmıştır. Hişâm b. Urve ve başkalarından rivayet etmiş, Muhammed b. Sabah ve Ali İbn Hacer'in de ondan rivayet ettiklerini, güvenilir kişilere hadis uyduran, güvenilir râvilerden uydurma hadisler getirenlerden olduğunu ve onun hadislerini yazmanın veya kitaplarda zikretmenin ancak onun itibarını zedelemek ve kötülemek için câiz olabileceğini ifade etmiştir.³⁶¹

İbn Arrak, bu hadiste Ebân b. Ebî Ayyaş'ın bulunduğunu belirtmiş ve "Suyûtî bu hadisi Hüseyin b. Elvan'dan rivayetle *Sevab*'a dahil etti." demiştir.³⁶²

İbn Hibbân, Ebânı şöyle tanıtmıştır: "Basralılar'dan Ebân b. Ebî Ayyaş olup lakabı Ebû İsmâîl, babasının adı Feyrûz olup, Abdulkays'ın azatlı kölesidir. Enes ve Hasan'dan rivayet eder, Sevrî ve halk da ondan rivayet etmiştir. O geceyi ibadetle, gündüzü de oruçla geçiren âbidlerdendi. Enes b. Mâlik'ten hadis işiti ve Hasan'ın yanında oturur, sözlerini dinler ve ezberlerdi. Rivayet ederken bazen Hasan'ın sözlerini Enes'ten duymuş gibi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ederdi. Enes'ten bin beş yüzden fazla hadis rivayet etmiş olup, bunların hiçbirinin kaynağı yoktur."³⁶³

Rivayet edilen hadis bu başlıktaki ilk rivayetle benzerdir. Yine receb ayı oruçlarının faziletine dair birtakım ifadeler içermektedir. Rivayetin senedinde yer alıp cerh edilen isimlerden Ebân b. Ebî Ayyaş (ö.138/755), hadis uydurmakla itham edilmiştir. Hz. Enes'ten (r.a.) bin beş yüz kadar uydurma rivayette bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda, Ebân b. Ebî Ayyaş hakkında Şu'be'nin "Zina etmek, Ebân'dan hadis rivayet etmekten daha sevimsidir" şeklindeki ifadesiyle güvenilirlik durumu açıkça ifade edilmiştir. Rivayet zincirinde yer alıp cerh edilen bir diğer isim, Amr b. el-Ezher'dir. el-Ezher, hadis uydurmakla itham edilmiş ve rivayetlerinin geçerli olmadığı vurgulanmıştır.

Netice itibariyle bu hadisle ilgili münekkitlerin ortak görüşü, isnad ve metin tenkidi açısından yapılan değerlendirmeler ışığında, mevzû bir hadis olduğudur.

- Üçüncü rivayet:

أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي طَاهِرٍ الْبَرَّارُ أَنْبَأَنَا أَبِي حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْوَرَّاقُ حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْخُثَلِيِّ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ يَزِيدَ الصُّدَائِيَّ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَنَتْرَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ شَهْرَ رَجَبٍ شَهْرٌ عَظِيمٌ، مَنْ صَامَ مِنْهُ يَوْمًا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ صَوْمَ أَلْفِ سَنَةٍ، وَمَنْ صَامَ يَوْمَيْنِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ صِيَامَ أَلْفِي سَنَةٍ، وَمَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ صِيَامَ ثَلَاثَةِ أَلْفِ سَنَةٍ، وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ سَبْعَةَ أَيَّامٍ أَغْلَقَتْ عَنْهُ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَمَنْ

³⁶¹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecrûhîn*, 2/78.

³⁶² İbn Arrak, *Tenzîhu's şeri'a*, 2/152.

³⁶³ İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecrûhîn*, 1/96.

صَامَ مِنْهُ تَمَانِيَةَ أَيَّامٍ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ، وَمَنْ صَامَ مِنْهُ خَمْسَ عَشْرَةَ يَوْمًا بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُهُ حَسَنَاتٍ وَنَادَى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ فَاسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ، وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللَّهُ عِزًّا وَجَلَّ.".

Muhammed b. Ebî Tâhir el-Bezzâr > Babası > Ebu'l Kâsım Abdullah b. Ahmed > Muhammed b. İsmâîl el-Varrâk > Osman b. Ahmed b. Abdullah > İshâk b. İbrâhîm el-Hutlî > Hüseyin b. Alî b. Yezîd el-Sudâî > Babası > Hârûn b. Antara > Alî b. Ebî Tâlib tarihiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Şüphesiz Receb ayı yüce bir aydır. Kim o ayda bir gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona bin sene oruç sevabı yazar. Kim iki gün tutarsa Allah (c.c.) ona iki bin yıl oruç tutma sevabı yazar. Kim de üç gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona üç bin yıl sene oruç tutma sevabı yazar. Receb ayında kim yedi gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona cehennem kapılarını kapatır. Kim o ayda sekiz gün oruç tutarsa Allah (c.c.) ona cennetin sekiz kapısını açar ve istediğinden girer. Receb ayında kim on beş gün oruç tutarsa Allah (c.c.) günahlarını sevaba çevirir ve bir haberci ona geçmiş bütün günahlarının af olduğunu söyler o da amellerine yeniden başlar. Kim bu amellerini artırırsa Allah da (c.c.) onun ecrini artırır.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin Allah Resûlü'ne (s.a.v.) isnat edilmiş sahih bir hadis olmadığını söylemiştir. Ebû Hâtim İbn Hibbân “Hârûn'un hadisleri hüccet olarak kullanılmaz. Dinleyen bile kalbinin önüne geçip inanabileceği çokça münker hadis rivayet etmiştir.” demiştir.³⁶⁴

Suyûtî de hadisin sahih olmadığını ve Hârûn'un münker hadisler rivayet ettiğini belirtmiştir.³⁶⁵

İbn Arrak Hz. Ali'nin (r.a.) hadisinden olan bu hadisin içinde Hârûn b. Antara'nın, helak edilen es-Sudâî'nin ve Zehebî'nin kendisine işaret ettiği, İshâk b. İbrâhîm el-Hutlî'nin yer aldığını ifade etmiştir. Hâfız İbn Hacer de “*Tebyîn*” adlı kitabında İshâk b. İbrâhîm el-Hutlî'yi yalancılıkla suçlamış ve “Şüphesiz bu bir uydurmadır ve en iyisini Allah (c.c.) bilir” demiştir.³⁶⁶

Beyhakî, bu rivayeti şu tarikle haber vermiştir:

Ebu'l-Hüseyin b. Bişran'dan rivayetle> Ahmed b. Selmân > Ahmed b. Muhammed b. Dalan > Velîd b. Şücâ > Osman b. Matâr > Abdülğafûr > Abdülaziz b. Saîd > Enes tarihiyle Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim receb ayında bir gün oruç tutarsa, sanki bir yıl oruç tutmuş gibi olur. Kim yedi gün oruç tutarsa, cehennem yedi kapısı ona kapanır. Kim sekiz gün oruç tutarsa, cennetin sekiz kapısı ona açılır. Kim on gün oruç tutarsa, Allah (c.c.) ona vermediği hiçbir

³⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/207.

³⁶⁵ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû'a*, 2/96; Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, ts., 101.

³⁶⁶ İbn Arrak, *Tenzîhu's şerî'a*, 2/152.

şey istemez. Kim on beş gün oruç tutarsa, gökten bir münâdi şöyle seslenir: “Geçmişin bağışlandı, şimdi amellerine yeniden başla.” Kötü amelleriniz iyi amellerle yer değiştirmiştir. Kim artırırsa Allah da (c.c.) onu artırır. Receb ayında Hz. Nuh (a.s.) gemide taşındı, bu yüzden Hz. Nuh (a.s.) oruç tuttu ve beraberindekilere oruç tutmalarını emretti ve gemi Muharrem ayının onuna kadar altı ay boyunca onlarla birlikte yelken açtı.”

Bu rivayet içinde Ahmed b. Hanbel’in “Receb ayının her gününü belirten başka bir hadisim var ve bu benim rivayet etmediğim uydurma bir hadistir.” dediğini nakletmektedir.³⁶⁷

İbn Hibbân, Hârûn b. Abdurrahman eş-Şeybanî’nin Kûfe halkından olup lakabının Ebû Amr olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Hârûn b. Vekî‘ diye anılan kişi olduğunu, babasından rivayet ettiğini, Sevrî’nin de ondan rivayet ettiğini ifade etmiştir. Vefatının yüz kırk iki yılında gerçekleştiğini, Çokça münker hadis rivayet eden bir râvi olduğunu söylemiştir. Hatta o kadar çok münker hadis rivayet eder ki, “dinleyicinin kalbine o hadisi kasten yaptığı fikri gelir” diyerek, rivayet ettiği şeylerin çokluğu ve aslı olmadığı için, her durumda delil olarak kullanılması câiz olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁸

Üçüncü rivayetin isnadında yer alan Hârûn b. Antara çokça münker rivayetleri olan, güvenilirliği zedelenmiş, ifadeleri delil olarak kabul edilemez bir râvi olarak tenkit edilmiştir. Ali b. Yezîd el-Sudâî cerh edilen bir diğer râvidir. İbn Arrak ondan “Helâk olmuş” diye bahsetmektedir. Sonuç olarak hem isnad hem de metin açısından ciddi problemler taşıyan bu rivayet mevzû olarak değerlendirilmiştir.

- Dördüncü rivayet:

أَنْبَأَنَا الْقَزَّازُ أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرِ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الرَّزَّازِ أَنْبَأَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَّاقِ حَدَّثَنَا خَلْفُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنُ خَوَانٍ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى الْمُقَرِّي حَدَّثَنَا فَضَالَةُ بْنُ حُصَيْنٍ حَدَّثَنَا رَشْدِينُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَنْ الْفَرَاتِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبٍ عَدَلَ صِيَامَ شَهْرٍ، وَمَنْ صَامَ مِنْهُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ غُلِقَتْ أَبْوَاتُ الْجَحِيمِ السَّبْعَةُ، وَمَنْ صَامَ مِنْهُ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ فَتُحَتَّ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ، وَمَنْ صَامَ مِنْهُ عَشْرَةَ أَيَّامٍ بَدَّلَ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِ حَسَنَاتٍ، وَمَنْ صَامَ مِنْهُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا نَادَى مُنَادٍ أَنْ قَدْ غُفِرَ كُلُّ مَا مَضَى فَاسْتَأْنِيفِ الْعَمَلِ ".

el-Kazzâz > Ebû Bekir Ahmed b. Alî > Alî b. Ahmed er-Rezzâz > Osman b. Ahmed ed-Dekkâk > Halef b. el-Hüseyn b. Havân el-Vasîl > Zekerîyyâ b. Yahyâ el- Mukrî > Fadâle b. Hüseyn > Rişdîn Ebû Abdullah > Furât b. es-Sâib > Meymûn b. Mihrân > Ebû Zer tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

³⁶⁷ Beyhakî, *Şa’bu’l-İmân*, 3/168.

³⁶⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü’l-Mecrûhîn*, 3/93.

“Kim receb ayında bir gün oruç tutarsa orucu bir aya bedel olur. Kim o ayda yedi gün oruç tutarsa yedi cehennem kapısı kapanır. Kim o ayda on sekiz gün oruç tutarsa sekiz cennet kapısı açılır. Kim o ayda on gün oruç tutarsa Allah (c.c.) günahlarını sevaba çevirir. Kim o ayda on sekiz gün oruç tutarsa bir haberci ona geçmiş günahlarının af olduğunu söyler oda amellerine yeniden başlar.”

Rivayetin sahih olmadığını söyleyen İbnü'l-Cevzî, Yahyâ b. Maîn'in Furât b. Sâib için “bir şey değildir” dediğini, Buhârî ve Dârekutnî'nin de ‘metrûk’ olarak nitelediğini haber vermiştir.³⁶⁹

Suyûtî, rivayetin sahih olmadığını ve Furât'ın terk edildiğini söylemiştir. Bu hadisi Hâfız İbn Hacer'in ‘*Emalis*’inde zikrettiğini ve uydurma olarak adlandırmadığını ve “Bu garip bir hadistir. Zayıf olan Furât b. Sâib ve yine zayıf olan Râşid b. Sa'd ve Hakem b. Mervan tarafından rivayet edildiği konusunda ittifak edilmiştir. Ancak sahâbenin ismi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Râşid'in rivayetinde Ebû Zerr'den, Hakem'in rivayeti ise İbn Abbâs'tandır. Hatanın onlardan birinden mi yoksa İbn Abbâs'ı tanıyan ama Ebû Zer'i tanımayan şeyhlerinden ve Meymûn b. Mihrân'dan mı olduğunu bilmiyorum.” dediğini ifade etmiştir.³⁷⁰

Şevkânî, Hatîb'in Ebû Zer'den rivayetinde Furât b. Sâib olduğunu ve reddedildiğini haber vermiştir.³⁷¹

İbn Hibbân, “Furât b. Sâib'in künyesi el-Cezerî veya Süleymân'dır, Ebû Mu'allâ da olduğu söylenmiştir. Meymûn b. Mihrân'dan, ondan da Şebâb b. Suvar ve Iraklılar'ın rivayet ettiklerini ve güvenilir râvilerden uydurma hadis rivayet eden biri olduğunu haber vermiştir. Bu sebeple ‘onu delil olarak kullanmak, ondan rivayet etmek ve hadislerini yazmak câiz değildir’ demiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Züheyr, Yahyâ b. Maîn, Furât b. Sâib için ‘onun hadisi hiçbir şey değildir’ dediğini haber vermiştir.”³⁷²

Zehebî, Furât b. Sâib Ebû Süleymân için ona Ebû Mu'allâ Cezerî denildiğini, Meymûn b. Mihrân'dan rivayette bulunduğunu ondan da Hüseyin b. Muhammed el-Merûzi, Şebaba ve bir grubun rivayet ettiğini söylemiştir. Buhârî'nin hadisi reddettiğini, İbn Maîn'in de “o hiçbir şey değildir” dediğini, Dârekutnî'nin de onu terk ettiğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in de Meymûn konusunda Muhammed b. Ziyâd et-Tahhan'a yakın olduğunu söylediğini belirtmiştir.³⁷³

Buraya kadar yer verilen dördüncü rivayette de benzer şekilde, receb ayında oruç tutmanın faziletlerine dair oldukça detaylı ve dikkat çekici ifadeler yer almaktadır. İsnatta

³⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/207.

³⁷⁰ Suyûtî, *el-Le'ali'l Masnû 'a*, 2/98; İbn Arrak, *Tenzîhu 'ş şerî'a*, 2/158.

³⁷¹ Şevkânî, *el-Fevâidü'l mecmû'a*, ts., 101.

³⁷² İbn Hibbân, *Kitâbü'l Mecerûhîn*, 2/207.

³⁷³ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l Mizân*, 6/322.

yer alan Furât b. Sâib, zayıf ve terk edilmiş bir râvi olarak tanımlanmaktadır. Yahyâ b. Maîn, onun bir şey olmadığını, Buhârî ve Dârakutnî ise onun rivayetlerinin reddedildiğini belirtmiştir. Rivayetin diğer râvilerin den biri de “Hilâlin batmasının hükmü” başlığında da karşımıza çıkan Rişdîn b. Sa’d’tır. Zayıf bir râvi olarak tanımlanmıştır. İbn Hacer bu rivayeti “garib” olarak nitelendirmiştir. Senedindeki zayıf râvileri ifade ederek sahâbe isminde bir karışıklık olduğu kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Ancak bu düşünce de olan tek münekkittir. Metin daha önceki dört rivayetle benzer ifadeleri içermektedir. “Bir gün orucun bir aya, yedi günün yedi cehennem kapısının kapanmasına, on günde günahların sevaba dönüp on sekiz günde geçmiş günahların affına ulaştıracağı” gibi mübalağalı ifadeleri barındırdığı görülmektedir.

Netice itibariyle sahih kaynaklarda bir karşılığının bulunmaması, hadisin isnadında ve metninde yer alan bu tür problemler rivayetin uydurma olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Beşinci rivayet:

الْحَدِيثُ الْخَامِسُ: أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْبَاقِي أَنْبَأَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْجَوْهَرِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَيُّوبَ الْقَطَّانُ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مَرْوَانَ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ مَخَافٍ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَحْيَى لَيْلَةً مِنْ رَجَبٍ وَصَامَ يَوْمًا، أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ، وَكَسَاهُ مِنْ خُلَلِ الْجَنَّةِ، وَسَقَاهُ مِنَ الرَّجِيقِ الْمَخْتُومِ، إِلَّا مَنْ فَعَلَ ثَلَاثًا: مَنْ قَتَلَ نَفْسًا، أَوْ سَمِعَ مُسْتَعِينًا يَسْتَعِينُ بِلَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ فَلَمْ يُعْنِهِ، أَوْ شَكَا إِلَيْهِ أَخُوهُ حَاجَةً فَلَمْ يُرَجِّحْ عَنْهُ " .

Muhammed b. Abdülbâkî > Ebû Muhammed el-Cevherî > Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Eyyûb el-Kattân > İshâk b. Muhammed b. Mervân > Babası > Hüseyin b. Muhâvif > Ebû Hamza es-Sümâlî > Alî b. Hüseyin > Babası tarikiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kim receb ayında bir geceyi ihya eder ve bir gün oruç tutarsa Allah (c.c.) onu cennet meyveleriyle besler, cennet elbiseleriyle giydirir ve onlara damgalı saf bir içki sunulur. Ancak şu üç şeyi yapanlar bu nimetlerden mahrum olur: Bir cana kıymak, gece ya da gündüz yardıma muhtaç birini duymasına rağmen ona yardım etmemek, bir kardeşinin ona bir ihtiyacından ötürü gelmesine rağmen o ihtiyacını gidermemek.”

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin Allah Resûlü'ne (s.a.v) isnat edilen mevzû bir rivayet olduğunu söylemiştir. Yalancılıkla itham edilen Hüseyin'dir. Dârekutnî de onun için hadis uydururdu demiştir. Mu'temin b. Ahmed es-Sâhibî el-Hâfız'ın “Abdullah el-Ensârî Receb orucu tutmaz yasaklar ve şöyle derdi: “Allah Resûlü'nden (s.a.v.) receb ayının

fazileti ve Receb ayında oruç tutmakla ilgili sahih bir haber gelmemiştir.” dediğini ifade etmiştir.³⁷⁴

Suyûtî de bu hadisin problemlisinin Hüseyin olduğunu söylemiştir.³⁷⁵ Hüseyin b. Muhâvif b. Varka, Ebû Cenâde’nin A’miş’ten rivayet ettiğini ve onu delil olarak kullanmanın câiz olmadığını söylemiştir.³⁷⁶

Dârekutnî, “Ca’fer ve İshâk, Muhammed b. Mervân el-Kattan el-Kûfî’nin oğullarıdır ve hadislerine itibar edilecek kimselerden değildir.” demiştir.³⁷⁷

Beşinci rivayet, bu başlıktaki ilk dört rivayetin metninden daha kısa ve mahrumiyet ifade eden sözlerle farklılık göstermektedir. Rivayette yer alan ifadeler yalan isnaddan ibaret olsa da muhtevası bakımından sahih ifadelere olan bazı yakınlıklarını ifade etmek gerekir. Metinde yer alan mükafatlardan yararlanamayacak olanların cana kıyan, muhtaçlara yardım etmeyen ve kendisinden yardım talep edeni geri çevirenler olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadeler İslâm’ın hoş görmediği davranışlardır.

Allah (c.c.) “*Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur.*”³⁷⁸ buyurmaktadır. Her canlının yaşama hakkına sahip olması ilâhî kanunun gereğidir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) “*Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu düşmanına teslim etmez. Kim mümin kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da (c.c.) onun bir ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da (c.c.) onu kıyamet günü sıkıntılarından birinden kurtarır. Kim bir Müslümanın kusurunu örterse, Allah da (c.c.) kıyamet günü onun kusurunu örter.*”³⁷⁹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözlerle, inananların birbirleri üzerindeki hak ve sorumluluklarını öğretmektedir.

Beşinci rivayetin senedinde yer alan râvilerden Hüseyin b. Muhâvif, hadis literatüründe güvenilirlikten yoksun bir râvi olarak tanımlanmıştır. Münekkittler Hüseyin’in hadis uydurduğunu açıkça belirtmiş ve onun rivayetlerinin delil olarak kullanılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Rivayette yer alan diğer bir problem, İshâk b. Muhammed b. Mervân ve babası Muhammed b. Mervân el-Kattân’dır. Bu râvilerde zayıf ve güvenilmez olarak nitelendirilmişlerdir. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnat edilen bu sözlerin sahih kaynaklarda yer almaması, isnad zincirinin de problemliliğiyle uydurma olarak değerlendirilen bir rivayet olmuştur.

³⁷⁴ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 2/208.

³⁷⁵ Suyûtî, *el-Le’ali’l Masnû’a*, 2/99; Zehebî, *Mizânü’l İ’tidâl*, 1/554.

³⁷⁶ Zehebî, *Mizânü’l İ’tidâl*, 1/544.

³⁷⁷ Ali b. Ömer Dârekutnî, *Su’âlât’ü Hâkim*, thk. Abdülkadir Mûfik (Riyad: Mektebetü Meârif, 1404), 108.

³⁷⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, el-Mâide 5/32.

³⁷⁹ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Mezâlim 4 (nr:2310); Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Birr 54 (nr:2580); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Kitâbü’l Edeb 45 (nr:4893); Tirmizî, *es-Sünen*, Hudûd (nr:1426).

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İslâm dininin son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v), insanlığa her anlamda örnek bir hayat yaşamıştır. Yüce Mevlâ (c.c.), Allah'ı (c.c.) ve âhiret gününü umanlar için en güzel örneklerin onda (s.a.v.) olduğunu bildirmektedir.

Öyle ki insanlık, taharetten yemek adabına, eşlerin birbirlerine karşı olması gereken tutum ve davranışlarından ebeveyn-çocuk iletişimlerine, babalığın, aile reisliğinin nasıl olması gerektiğinden, arkadaşlık, dostluk, komşuluk, akrabalık ilişkilerine, ordu komutanlığından devlet başkanlığına, hâsılı bir bireyin doğumundan ölümüne kadar hem dünya hem de ahireti adına en güzel örnekleri onda (s.a.v) bulmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu örnekliği hayat rehberimiz Kur'ân-ı Kerîm'den ve kısaca sözleri, fiil ve takrirleri olarak ifade edilen sünnetinden öğrenilmektedir. Tarihte, insanlığın şahsiyet inşasında, inananların ahireti için gayret ettiği ibadetlerinde, önder ve örnek aldığı Hz. Peygamber (s.a.v) adına çeşitli sebeplerle sözler uydurulmuştur.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftira ile isnat edilen bu sözlere mevzû (uydurma) hadis denmektedir. Hadis ilminde önemli bir yere sahip olan bu hususta ehemmiyetli çalışmalar yapılmıştır. Görüyoruz ki hadis ulemâsının ihtilaf ettiği bazı konular da olmuştur. Özellikle uydurma faaliyetlerinin ne zaman ortaya çıktığı hususuyla alakalı farklı görüşler ortaya konmuştur.

Bu konu her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine uzatılmaya çalışılmış olsa da ilgili rivayetler üzerine yapılan tetkiklere bakıldığında, o döneme isnat edilmesi bakımından delil alınacak sağlam bir rivayet yoktur. Hz. Osman'ın (r.a.) hilafetinin ikinci yarısının sonları, İbn Sebe'nin de nifakta baş rol oynadığı bu dönem daha makbul gözükmemektedir. Hadis uydurucular iftiralarını da, başına makbul senedler eklenerek sahih hadislerle karıştırmak suretiyle kamufle edip insanlara Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözüymüş gibi aktarmıştır.

Hz. Osman'ın (r.a.) şehadetiyle ortaya çıkan Şîa, Hârîcî, Mu'tezile, Mürcie, Cebriyye, Kaderiyye gibi fırkalarda bu hususta önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Şîa taraftarları hadis uydurma konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemdeki karışıklıklardan istifade eden Zındıklarda İslâm'a zarar verebilmek adına hadis uydurmuştur.

Yine bu dönemde taraf olan birçok kişi kendi görüşünü yayabilmek, ırkını-dilini üstün gösterebilmek adına bu mel‘ûn işe karışmıştır. Dünyalık menfaatler (makam-para-şöhret) uğruna ahiretinden vazgeçen kıssacılar, çıkarıcı emir şaklabanları gibi nefesine köle olmuş ehl-i nâr, İslâm’a hizmet ettiğini zanneden acınası insanlar da bu hadiselerden nasibini almıştır.

Ancak hadis ulemâsı, iftiracılar her ne kadar işlerini incelikle yapmaya çalışmışlarsa da uydurmaları tespit etmiş ve bu rivayetleri mevzûât kitaplarında toplamıştır. Bu alan da yapılan ilk çalışmanın Saîd Muhammed b. Ali b. Amr b. Mehdî el-Esbehânî el-Hanbelî’nin (v. 414/1023) *el-Mevzûât*’ı olduğu ancak günümüze ulaşmadığı aktarılmaktadır.

Ulaşılan eserlerden ilki ise Ebü’l-Fazl İbnü’l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî’nin (ö. 507/1113) “*Tezkiretü’l Mevzû‘at*’ı”dır. Bu eserde, mevzû hadisler alfabetik olarak senedleriyle birlikte düzenlenmiştir.

Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî el-Cûzekânî’nin (ö. 543/1148) “*el-Ebâtîl ve’l-menâkîr ve’s-sihâh ve’l-meşâhîr*’i” eserinde zayıf ve mevzû rivayetlere ilaveten sahih hadislere de yer vermiştir. Senedleriyle verilen rivayetleri sahih hadislerle mukayese etmiştir.

Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî’nin (ö. 597/1201) “*Kitâbü’l Mevzû‘at mine’l ehâdisi’l merfu‘at*’ı” mevzû hadis literatürünün en kapsamlı, en değerli çalışmalarındandır. İbnü’l-Cevzî bu çalışmasını, kıssacıların ve dönemin fakihlerinin uydurma rivayetleri kullanmalarına tepki olarak öğrencilerinin de isteği üzere kaleme almıştır. Eser toplam elli kitap ve her kitapta çeşitli bablardan oluşmaktadır. İbnü’l-Cevzî eserine ilk bakışta uydurma olduğu anlaşılan rivayetleri almaktan kaçınmıştır. İhtilaflı olan rivayetleri “*ilelü’l mütenâhiye*” sinde zikretmiştir. Eserde rivayetlerin sıhhatine yaptığı tenkitler ve sened analizlerini ortaya koyarak, mevzû hadis literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Ancak “zayıf rivayetlere de mevzû” dediği sebep gösterilerek İbn Hacer Askalânî (ö. 852/1449) ve Suyûtî (ö.911/1505) gibi bazı âlimlerden onu eleştirenler olmuştur. Hatta Suyûtî “*el-Le‘âli’l-masnû‘a fi’l-ehâdisi’l-mevzû‘a*”sını İbnü’l-Cevzî’nin “*el-Mevzû‘ât*’ını tenkit etmek için kaleme almıştır.

Bu alanda yapılan diğer çalışmalara kronolojik olarak şu şekilde örnek verilebilir:

- Ebû Hafs Ziyâüddîn Ömer b. Bedr b. Saîd b. Muhammed Ziyâeddîn el-Hanefî el-Mevsılî'nin “*el-Muğnî 'ani 'l-hıfzi ve 'l-kitâb bi-kavlihim lem yesihha şey 'ün fî hâze 'l-bâb 'ı*” (ö. 622/1225)
- Ebü'l-Fezâil Es-Sâgânî'nin “*ed-Dürrü 'l-mültakat fî tebyîni 'l-ğalat ve nefyi 'l-lağat 'ı*” (Ö. 650/1252)
- Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî'nin “*Risâle fî ehâdîsi 'l-Mevzû 'a 'sı*” (ö. 728/1328)
- Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî'nin “*el-Menaru 'l-Münif fî 's-Sahih ve 'z-Zaif 'ı*” (ö. 751/1350)
- Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî'nin “*Hâtimetü Sifrü 's-sa 'âde 'sı*” (ö. 817/1415)
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'nin “*el-Le 'âli 'l-masnû 'a fî 'l-ehâdîsi 'l-mevzû 'a 'sı*” (ö.911/1505)
- Süyûtî eş-Şâfiî'nin *et-Ta 'akkubât 'ale 'l-Mevzû 'ât 'ı* (ö. 911/1505)
- Süyûtî eş-Şâfiî'nin “*Zeylü 'l-Le 'âli 'l-masnû 'a 'sı*” (ö. 911/1505)
- Ebü'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî'nin “*Tenzîhü 'ş-şer'ati 'l-merfû 'a 'ani 'l-ahbâri 'ş-şen'ati 'l-mevzû 'a 'sı*” (ö. 963/1556),
- Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî el-Fettenî el-Hindî'nin “*Tezkiretü 'l-mevzû 'ât fî 'l-ehâdîsi 'l-merfû 'ât 'ı*” (ö. 986/1578)
- Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî'nin “*Mevzû 'at 'ı*” (ö. 1014/1605)
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî'nin “*el-Fevâ 'idü 'l-mecmû 'a fî 'l-ehâdîsi 'l-mevzû 'a 'sı*”(ö.1250/1834)
- Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî'nin “*el-Âsârü 'l-merfû 'a fî 'l-ahbâri 'l-mevzû 'a 'sı*” (1848-1886) eserlerini ifade edebiliriz.

Çalışmanın ana bölümünü oluşturan İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzûât'ı Kitâbü's-Sıyâm (oruç bahsi) bölümünde geçen yirmi bir bab altındaki tüm hadisler incelenmiştir.

Bu babların beşi orucun fazileti ve hükümleri ile ilgili uydurma hadisler, altısı Ramazan ayı ile ilgili uydurma hadisler, dördü Ramazan orucu ile ilgili uydurma hadisler, altısı da belirli vakitlerde oruç tutulması ile ilgili uydurma hadislerdir. Bab başlıkları bu dört kısımda şu şekilde ifade edilebilir:

- Orucun Fazileti ve Hükümleri ile İlgili Uydurma Hadisler
 - Oruçluyken kişiye ikindi vaktinden sonra günah yazılmaması
 - Yerin ve göklerin oruç tutan için cenneti müjdelemesi
 - Hurma ile oruç açma
 - Oruçlunun misvak kullanması
 - Orucu bozan durumlar
- Ramazan Ayı İlgili Uydurma Hadisler
 - Hilâlin şafaktan önce batmasının hükmü
 - Ramazan demenin yasaklanması
 - Ramazan'ın ilk gecesi bağışlanma
 - Ramazan'ın ilk günü bağışlanma
 - Ramazan'da çokça âzât etme
 - Ramazan ayının güvenliği ile yılın tamamının emniyeti
- Ramazan Orucu ile İlgili Uydurma Hadisler
 - Ramazan orucunun emredilme sebebi
 - Ramazan orucunu tutanlar için cennetin müjdelenmesi
 - Ramazan ayında bir oruçluya iftar ettirme
 - Ramazan orucunu kasten bozan kişinin yapacakları
- Belirli Vakitlerde Oruç tutulması ile İlgili Uydurma Hadisler
 - Eyyâm-ı bîd günlerinde oruç tutmanın sevabı
 - Zilhiccenin on günü oruç tutmak
 - Senenin son günü, diğer senenin ilk günü oruç tutmak
 - Muharrerm ayının ilk dokuz günü oruç tutmak
 - Âşûrâ'nın hatırlanması (Âşûrâ orucu)
 - Receb orucu

İbnü'l-Cevzî'nin bu başlıklar altında yer verdiği otuz iki hadisin, tespit edilen tarikleriyle birlikte toplamda elli dört rivayet sened ve metin yönünden incelenmiştir. Rivayetlerin isnadlarında yer alıp cerh edilen râviler şu şekildedir:

1. Rişdîn b. Sa'd	30. Muhammed b. Sübeyh
2. Hammâd b. Velîd el-Ezdî	31. Osman b. Abdullah el-Kureşî
3. Ubeydullah Velîd b. Seleme	32. Selâm et-Tavîl
4. Bakiyye b. Velîd el-Hımsî	33. Ziyâd b. Meymûn
5. Mücâşi Amr	34. Harun b. Antara
6. İbrâhim b. Hutbe el-Fârisî	35. Abdûlmelik b. Antara
7. Nâfi' Ebû Hürmüz	36. Muhammed b. Muharrem
8. İbrâhim el-Muhramî	37. Kelbî et-Tıbbî
9. Mûsâ et-Tavîl	38. Abdûlmelik el-Ensârî
10. İbrâhim b. Bestar (Baytar)	39. Abdullah Herevî Cüveybârî
11. Ebû Saîd el-Adevî	40. Vehb b. Vehb
12. Haraş b. Abdullah	41. İbn Ebî Zinâd
13. Leys	42. Ahmed Ebî Hâbîb
14. Saîd b. Anbasa	43. Heysam b. Şeddâh
15. Mûsâ b. Nasr	44. Selmân Ebû Abdullah
16. Ebû Maşer Necîh	45. Cüveybir b. Saîd
17. Esram b. Havşeb	46. Abdullah b. Muâviye
18. Abbad b. Abdussamed	47. Ebû Ğalîz el-Cumâhî
19. Cerir b. Eyyüb el-Becelî	48. Ebû Alî el-Cumâhî
20. Ezvâr b. Ğâlîb	49. Kisâî
21. Ebû Saîd Basrî	50. Ebû Bekr Nakkâş
22. Hâkim b. Hizâm	51. Ebân b. Ebî Ayyâş
23. Abdülaziz b. Ebân	52. Amr b. el-Ezher
24. Hars b. Ubeyde	53. Alî b. Yezîd es-Sudî
25. Mukâtil b. Süleymân	54. Furât b. Saîb
26. Mendal b. Alî	55. Hüseyin b. Muhâvif
27. Amr b. Mürre	56. İshâk b. Muhammed Mervân
28. Ahmed b. Hâlid	57. Muhammed b. Mervân el-Kattân
29. Ömer b. Eyyüb el-Mevsîlî	

Bu isimleri İbnü'l-Cevzî, Yahyâ b. Maîn, İbn Hibbân, Ebû Hâtım, Hatib el-Bağdâdî Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Nesâî, İbn Adî, Beyhakî, İbn Hacer Suyûtî, İbn Arrak, Dârekutnî, Zehebî gibi münekkitler, hadis uydurdıkları ya da bir sebeple terk edildikleri ve rivayetlerinin hüccet olmayıp onlarla amel edilemeyeceği görüşündedir.

Münekkitlerin eleştirilerini yaparken kullandığı lafızları şu şekilde açıklayabiliriz;

- Leyse bi şey'in: Hiçbir şey değildir, değersizdir.
- Kezzâb: Yalancıdır.
- Za'îfun: Zayıftır.
- Lâ Yesihhuhû: Sahih değildir.
- Lâ Asle lehû: Aslı yoktur.
- Ğayru Sika: Güvenilir değildir.
- Yesriku'l-Hadîs: Hadis çalmak
- Metrûk: Terk edilmiştir
- Tâmat: Felaket, Facia
- Ekzebe'n-Nâs: İnsanların en yalancısı
- Menâkir: Münkerler
- Terakuhû: Güvenilir râviler terk ettiler.
- Lâ yeşteğîlû bih: Onunla ilgilenilmez
- Hâzâ Hatâ'un: Yanlıştır

İbnü'l-Cevzî eserinde, Yahyâ b. Maîn, Yahyâ b. Saîd, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Nesâî, Darekutnî, İbn Hibbân, İbn Atâ, İbn Nemîr, Şu'be, Hatib el-Bağdâdî, Ukaylî, İbn Adî, Ebû Hâtîm, Hattâbî ve Bezzâr gibi âlimlerden istifade etmiştir.

Çalışmamızın temelini teşkil eden İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'at*'ının Kitâbü's-sıyâm (Oruç bahsi) bölümü rivayetleri literatür kaynaklardan yararlanılarak öncelikle sened zinciri ardından metinleri incelenmiştir. İbnü'l-Cevzî'in naklettiği rivayetlerin yer yer eserine almadığı başka tariklerine farklı kaynaklardan ulaşılmıştır. Tenkit edilen râvilerden Leys ve Kisâî'nin uzun künyeleri ilgili kaynaklarda yer almamaktadır. Bu isimlerin sika olmadığı hususunda ittifak vardır. Tenkit edilen râvilerden Efram b. Havşeb'i Suyûtî güvenilir bulmakla beraber âlimlerin çoğu ona katılmamaktadır. Ebû Bekr İsmâîlî, İbrâhim b. Abdullah el-Muhramî'yi güvenilir bulan tek isim olmuştur. Ömer b. Eyyüb el-Mevsilî'yi İbn Hibbân ve Şevkânî kesin bir dille cerh ederken Hatib el-Bağdâdî önemli bir şahsiyet olduğuna emin ifadelerle yer vermektedir. İbn Ebî Zinâd'ı Yahyâ b. Maîn yalancılıkla suçlarken, Suyûtî güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Bu isimler haricinde zikredilen râviler münekkitlerin ortak görüşüyle güvenilir bulunmuşlardır.

Münekkitlerin yaptığı eleştirilerden en çok dikkat çeken İbn Adî'nin, Hasan b. Ca'fer el-Ca'ferî için "hadisini bıraktım çünkü annesini üzüyordu" ifadesi ve

Şu‘be’nin Ebân b. Ebî Ayyâş için “Zina etmek bana Ebân’dan hadis rivayet etmekten daha sevimli gelir” ifadeleri olmuştur.

Tenkit edilen râvilerle gelen isnadların, bazen onlar hariç tümünün güvenilir olduğu, bazen de isnadda bir den fazla güvenilir olmayan râvinin varlığına rastlanmıştır. Senedinin münekkitlerin çoğuna göre sabit bulunduğu ancak metnin kabul görmediği durum adına “Ramazan’da çokça âzat etme” başlıklı rivayet ve “Âşûrâ orucu hakkına” ki başlığın ilk rivayeti ifade edilebilir. Metnin sahih olup isnadın batıl olduğu bir hadis olmamıştır. “Receb orucu” başlığındaki rivayetin ilk kısmında yer alan “Receb Allah’ın (c.c.) ayı, şaban benim ayım, ramazan ümmetimin ayıdır.” sözü İsfahânî ‘*et-Terğîb*’in de zayıf olarak nitelendirilmiştir. Kendilerini muttasıl senedlerle kamufle etmeye çalışan uydurucular olsa da münekkitlerinin gözünden kaçmamıştır.

Rivayetlerin metinlerinde, abartılı sözler, belirli zamanlara atfedilen bir amel veya ibadetin karşılığında verilecek mükafatın tahayyül sınırlarını zorlayan tarifleri hadislerin ortak özelliklerini oluşturmaktadır. Oruç ibadeti farz olarak sadece Ramazan ayına hasredildiğinden ilgili hükümleri unutulabilmektedir. Bu bakımdan sahih bilgiye ulaşma adına problem yaşanan bölgeler suistimale açık hale gelmektedir.

Oruç ibadeti ile ilgili, Ramazan ayından ziyade bu ay dışında tutulan nâfile-sünnet oruçlarıyla ilgili uydurmalar göze çarpmaktadır. Bu oruçların belirli vakitlerde tutulmasına karşılık, cennet nimetleriyle ilişkili vaatler, günahların yıl boyu silinmesi, geçmiş ya da gelecek yılların korunması gibi teşvik edici vaatler yer almaktadır. Bu uydurmaların sebepleri için, oruç ibadetinin faziletini olduğundan fazla abartarak Müslümanları bu ibadete teşvik etmek, halk arasında daha fazla rağbet görmesi adına bazı art niyetli ravilerin bilinçli çabaları, mezhep taassubunun öne çıkması ve kendi görüşlerini destekleme amaçları ifade edilebilir. Bunların dışında hadis uydurmacılığı, yalnızca dini saiklerle değil; bireysel menfaatler, dini hassasiyetlerin istismarı ve siyasi kazanımlar elde etme gayretiyle de yapılmıştır.

Mevzû literatürün de önemli çalışmalar yapılarak Hz. Peygamber’e (s.a.v) isnat edilen yalanlar ortaya çıkarılmıştır. Uydurma rivayetlerle meşgul olundukça aslında ulemânın ne kadar zor bir alanda gayret ettiklerini müşahade ettik. Âciz olan insanın dünyalık menfaatleri doğrultusunda ne kadar ileri gidebileceğinin örnekleri olan birçok uydurma rivayet mevcuttur. Bu anlamda insanların doğru kaynaklarla İslâm dinini ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetini öğrenmesi adına yapılan bu çalışmalar çok kıymetlidir.

İbadetlere teşvik olması maksadıyla uydurulan rivayetler ve abartılı sevap vaatleri teveccüh gördüğünden bu uydurmaların zamanla cemiyetlerde yayılmaları ve doğru olarak kabul görmeleri muhtemeldir. Bu bakımdan bu rivayetlerin bilinmesi, tanınma yollarının öğrenilmesi inananlar için elzemdir. Bu noktada literatüre oruçla ilgili uydurma rivayetler üzerine olan çalışmamızla faydalı olabilmeyi ümit etmekteyiz.

.

KAYNAKÇA

- Affânî, S. H. (t.y.). *Nidâu'r-Rayyân fî Fıkhi Savmi ve Fazli Ramazan*. Dâru'l Mâcit Asrî.
- Ahmed b. Hanbel, E. A. (1416). *Müsned* (1. bs, 1-20). Dâru'l-Hâdîs.
- Ali el-Kârî, E.-H. (t.y.). *Esrâru'l merfû'a fî'l ehbâri'l mevzu'a*. Müessesetü'r-Risâle.
- Asar, M. A. (2019). Uydurma hadis rivayetlerinde Allah tasavvuru. *Antakiyat*, 2(2), Article 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/antakiyat/issue/51059/622769>
- Âşıkkutlu, E. (2005). Hadis vaz'ının Hz. Peygamber devrinde başladığına dair rivâyetler ve delil değerleri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29.
- Beyhakî, H. b. A. (1405). *Kıra'e Halfel-İmâm* (1. bs). Dâru Kütübi'l İlmiyye.
- Beyhakî, H. b. A. (1410). *Fezâ'ilü'l-evkât li'l Beyhakî* (1. bs). Mektebetü Menâr.
- Beyhakî, H. b. A. (1421). *Şa'bu'l 'Îmân* (1. bs, 1-9). Dâru Kütübi'l İlmiyye.
- Beyhakî, H. b. A. (1424). *Sünenü'l Kübrâ* (3. bs, 1-11). Dâru Kütübi'l İlmiyye.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1414). *El-Câmi 'u's-sahîh* (5. bs, 1-7). Dâru İbni Kesîr.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. el-. (1422/2001). *El-Câmi 'u's-şahîh* (2. bs, 1-8). Dâru Tavki'n-Necât.
- Cihan, S. (1990). Zındıkların uydurma hadislerle münasebeti. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4).
- Cihan, S. (1997). *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlişkisi* (2. bs). Etüt Yayınları.
- Çakan, İ. L. (2014). *Şekil ve Örnekleriyle Hadis Usûlü* (35. bs). İFAV.
- Çölbeyi, S. (2016). *Namazla ilgili uydurma hadislerin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dârekutnî, A. b. Ö. (1404). *Su'âlât'ü Hâkim* (1. bs). Mektebetü Meârif.
- Dârekutnî, A. b. Ö. (1424). *Es-Sünen* (1-5). Müessesetü'r-Risâle.
- Dârimî, E. M. (1412). *Müsned'ü Dârimî* (1. bs, 1-4). Dâru'l Muğnî.
- Ebû Dâvûd, es-S. (1430). *Sünen-i Ebî Dâvûd* (1. bs, 1-7). Dâru Risâleti'l Â'lemiyye.
- Ebû Hanîfe, N. b. S. (t.y.). *Usûlid-Dîn*. Dâru's Sâmi'î.
- ed-Dûrî, A., ve el-Matlabî, A. (t.y.). *Ahbârü'd-devleti'l-Abbâsiyye*. Dâru't-Talî'a.
- el-Bağdâdî, E. B. H. (1418). *Tarihu Bağdad ve Zuyûluhû* (1. bs, 1-24). Dâru Kütübi'l İlmiyye.

- el-Bağdâdî, H. (1996). *Zevâidü Târihu Bağdâd Alâ Kütüb-i Sitte* (1. bs, 1-10). Dâru'l-Kalem.
- Elbânî, N. (1412). *Silsileti'l Ehâdis ed-Da'if ve'l Mevzû'a* (1. bs, 1-14). Dâru'l-Maârif.
- Emin, A., ve Serdaroğlu, A. (1976). *Fecrû'l İslâm* (1.Baskı). Kılıç Kitabevi.
- en-Nemerî, E. Ö. (1421). *El-İstizkâr* (1-9). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- Erul, B. (t.y.). *Tedlîs*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 06 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/tedlis>
- es-Sübkî, M. (1397). *Ed-Dînü'l-Hâlis İrşadü'l-Halk ilâ Dîni'l-Hak* (4. bs, 1-9). Mektebeti'l Mahmûdiyyeti's-Subkiyye.
- Fellâte, Ö. (1395). *El-Vad'u fi'l Hadîs* (1-3). Müessesetü Menâhilü İrfân.
- Hattâbî, M. (1404). *Şe'nid-du'â* (1. bs). Dâru's Sekâfe.
- İbn Adî Cürcânî, E. A. (1418). *Kâmil fi Duafâir-Ricâl* (1. bs). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- İbn Arrak, N. (1399). *Tenzîhu's şerî'a* (1. bs, 1-2). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- İbn Dihye el-Kelbî, E.-H. (1419). *Edâ'ü mâ vecebe fi vaz'i'l-vazzâ'in fi Receb* (1. bs). Mektebü'l İslâmî.
- İbn Ebû Hâtim, A. (1271). *El-Cerh ve't-Ta'dîl* (1. bs). Meclis-i Dâiratü'l Meâ'rifi'l-Osmâniyye.
- İbn Ebû Hâtim, A. (1427). *El-İlel* (1. bs, 1-7). Humeydî Matbaası.
- İbn Hacer el-Askalânî, E.-F. (1379). *Fethu'l Bârî* (1-13). Dâru'l Mârif.
- İbn Hacer el-Askalânî, E.-F. (2002). *Lisânü'l Mîzân* (1. bs, 1-10). Dâru'l Beşâiri'l İslâmiyye.
- İbn Hibbân, M. (1396). *Kitâbü'l Mecrûhîn* (1. bs, 1-3).
- İbn Kayyim el-Cevziyye, E. A. (2015). *El-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zaîf* (H. Akın, Çev.). Polen Yayınları.
- İbn Kesîr, E.-F. (1418). *El-Bidâye ve'n- Nihâye* (1. bs, 1-21). Dâru'l-Hacer.
- İbn Kesîr, E.-F. (1419). *Câmiü'l-Mesânid ve's-Sünen el-Hâdî li-Akvemi Senen* (2. bs). Dâru'l Hudar.
- İbn Mâce, E. A. (1430). *Es-Sünen* (1. bs, 1-5). Dâru Risâleti'l Â'lemiyye.
- İbnü'l Kayserânî, E. F. (1415). *Tezkiratü'l Huffâz* (1. bs). Dâru's-Sâmi'î.
- İbnü'l Mibred, E.-M. (1432). *Târihu's- Sağîr ve't- Tahbîru'l Kebîr* (1. bs). Dâru'n Nevâdî.
- İbnü'l Mülakkın, E. H. (1429). *Şevâhidü't-tavzîh fi şerhi'l-Câmi'i's-sahîh* (1-32). Dâru'n Nevâdir.
- İbnü'l-Cevzî, E. F. (t.y.). *Ed-Dua'fâ ve'l Metrûkûn*.

- İbnü'l-Cevzî, E. F. (1401). *El-İleli'l Mütenâhiye* (2. bs, 1-2). İdâretü'l Ulûmi'l Eseriyye.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. (1386). *El-Mevzû'ât* (1-3). Sekafî Kütüphanesi.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. (2006). *Meşîhatü İbni'l-Cevzî* (3. bs). Dâru'l Ğarbi'l İslâm.
- İbnü's-Salâh, E. A. (1423). *Ulûmü'l-ḥadîs* (1. bs). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- İsfahânî, E. K. (1414). *Et-Terğîb ve't-Terhîb* (1-3). Dâru'l-Hadîs.
- İşçen, T. (2001). *Uydurma hadislerde akıl*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kallek, C. (t.y.-a). *Rıtl*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 09 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/ritl>
- Kallek, C. (t.y.-b). *Sâ'*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 09 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/sa--olcek>
- Kandemir, M. Y. (t.y.). *Mevzû*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 21 Aralık 2021, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevzu--hadis>
- Kandemir, M. Y. (2019). *Mevzû Hadisler Menşe'i-Tanıma Yolları-Tenkidi* (11. bs). MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Karagöz, İ., ve Altuntaş, H. (2018). *Hac İlmihali* (13. bs). DİB yayınları.
- Koçyiğit, T. (1967). Mevzu hadislerin zuhuru. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV.
- Koçyiğit, T. (2021). *Hadis Usûlü* (20. bs). TDV Yayınları.
- Koyuncu, E. (2017). *Hz. Peygamber'in (S.a.s) ramazan dışında tuttuğu ve tavsiye ettiği oruçlarla ilgili rivayetlerin tahlili*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (H. Altuntaş ve M. Şahin, Çev.; 12. bs). (2011). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Leknevî, E.-H. (t.y.). *El-Âsârü'l-Merfûa fî'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*. Mektebetü's-Şargî'l Cedîd.
- Münzirî, E. M. (1417). *Et-Terğîb ve't-Terhîb* (1. bs, 1-4). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- Müslim, E.-H. (1334). *El-Câmi'u's-sahîh* (1-8). Dâru't-Tabâ'ati'l Âmire.
- Nesâî, E. A. (1421). *Sünenü'l-kübrâ* (1. bs, 1-12). Müessesetü'r-Risâle.
- Nuri, E.-M., İd, A. A., Şelebî, H., ve Saidî, M. (1412). *El-Cami' fil-Cerh ve't-Tadil* (1. bs, 1-3). Alemü'l-Kütüb.
- Oruç—Orucu Bozan ve Kazayı Gerektiren Haller: Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu*. (t.y.). Geliş tarihi 08 Ocak 2025, gönderen

- <https://kurul.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/133/orucu-bozan-ve-kazayi-gerektiren-haller>
- Öğüt, S. (t.y.). *Terviye*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 10 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/terviye>
- Seffârîni, E.-A. (1414). *Ğızâ'ü'l-elbâb şerhu manzûmeti'l-âdâb* (1-2). Müessesetü Kurtubî.
- Suyûtî, C. (1417). *El-Le'ali'l Masnû'a* (1. bs, 1-2). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- Şevkânî, E. A. (t.y.). *El-Fevâidü'l mecmû'a*. Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- Şevkânî, E. A. (2012). *El-Fevâidü'l mecmû'a* (M. E. Akın, Çev.; 2. bs). Medarik Yayınları.
- Şevki, Y., ve Avcı, C. (t.y.). *İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 31 Aralık 2024, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cevzi-ebul-ferec>
- Tirmizî, E. İ. (1996). *El-Câmi'u's-sahîh* (1. bs, 1-6). Dâru'l Ğarbi'l İslâm.
- Topaloğlu, B. (t.y.). *Esmâ-i Hüsnâ*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 08 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/esma-i-husna>
- Tütüncüler, M. (2019). *Oruçlu hakkındaki kütüb-i sitte rivayetlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Ukaylî, E. C. (1404). *Du'afâu'l-kebîr* (1. bs, 1-4). Dâru Kütübî'l İlmiyye.
- Yahyâ b. Maîn, E. Z. (1405). *Et-Târîh* (1. bs, 1-2). Mecme'u Lüğati'l Arabiyye.
- Yalçın, İ. (t.y.). *Sürme*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 13 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/surme>
- Yavuz Turun, D. (2008). *Cennet ve cehennemle ilgili uydurma hadisler (ibnü'l-cevzî örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yıldırım, E. (2006). İbnü'l-Cevzî'nin hadisçiliğine genel bir bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), Article 1. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4296/255306>
- Yıldırım, E. (2019). *Hadis Problemleri* (6.Basım). Ensar Neşriyat.
- Yitik, A. İ. (t.y.). *Oruç*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 30 Aralık 2024, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/oruc>
- Yücel, A. (t.y.). *Leyse bi-Şey'*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 06 Ocak 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyse-bi-sey>

- Yüksel, F. M. (2022). Uydurma hadisler ve mitolojik anlatılar -mukayeseli bir yaklaşım-. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 18, Article 18.
<https://doi.org/10.18498/amailad.1100154>
- Zehebî, Ş. (1382). *Mizânü'l İ'tidâl* (1. bs, 1-4). Dâru'l Mârife.
- Zehebî, Ş. (1405). *Siyer-i A'lâmun Nübelâ* (3. bs, 1-25). Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ş. (1413). *Târîhu'l İslâm* (2. bs, 1-52). Dâru'l-Kütübi'l Arabî.
- Zerkeşî, E. A. (1406). *Et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*. Dâru Kütübi'l İlmiyye.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar, 2013 yılında Trabzon Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, 2024 yılında ise Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. 2013 yılında imam hatip olarak atandığı Diyanet İşleri Başkanlığı'nda halen görevine devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

